

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ
SAHNE TASARIMI ANASANAT DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

YAŞAMI VE SANATIYLA
HAYALİ TACETTİN DİKER

Hazırlayan:

Erdem ACAN

Danışman:

Doç. Dr. Selda Kulluk YERDELEN

İZMİR - 2012

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**Yaşamı ve Sanatıyla Hayali Tacettin Diker**” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

.../.../.....

Erdem ACAN

TUTANAK

Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü'nün...../...../.....tarih vesayılı toplantısında oluşturulan Jüri, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin.....maddesine göre Güzel Sanatlar Enstitüsü Sahne Tasarımı Anasanat Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Erdem ACAN'ın "Yaşamı ve Sanatıyla Hayali Tacettin Diker" konulu tezi incelenmiş ve aday/...../..... tarihinde, saat.....'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonradakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anasanat dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezinolduğuna oyile karar verildi.

BAŞKAN

(ÜYE)

(ÜYE)

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ

TEZ VERİ FORMU

Tez No: **Konu Kodu:** **Üniv. Kodu:**

Not: Bu bölüm merkezimiz tarafından doldurulacaktır.

Tez Yazarının:

Soyadı: ACAN **Adı:** Erdem

Tezin Adı: Yaşamı ve Sanatıyla Hayali Tacettin Diker

Tezin Yabancı Dildeki Adı: The Life and Art of Hayali Tacettin Diker

Tezin Yapıldığı

Üniversite: D.E.Ü. **Enstitü:** G.S.E **Yıl:**2012

Diğer Kuruluşlar:

Tezin Türü:

Yüksek Lisans : **Dili** : Türkçe

Doktora : **Sayfa sayısı** : 118

Tıpta Uzmanlık : **Referans Sayısı** : 50

Sanatta Yeterlilik :

Tez Danışmanlarının

Ünvanı: Doç. Dr. **Adı:** Selda **Soyadı:** KULLUK YERDELEN

Türkçe Anahtar Kelimer:

- 1- Gölge Tiyatrosu
- 2- Hayali
- 3- Işık ve Gölge
- 4- Deri
- 5- Hayali Tacettin Diker

İngilizce Anahtar Kelimeler:

- 1- Shadow Theater
- 2- Puppet Maker
- 3- Light and Shadow
- 4- Leather
- 5- Hayali Tacettin Diker

Tarih

İmza:

Tezimin Erişim Sayfasında Yayınlanmasını İstiyorum: Evet Hayır

ÖZET

Geleneksel kültürümüzün Ortaoyunu ve Meddah ile birlikte en önemlilerinden biri olan gölge oyunumuz Karagöz - Hacivat, yüzyıllar önceki keşfinden bu yana, seyircisini eğlendirmiş, güldürmüş, düşündürmüş, mesaj vermiş ve en önemlisi toplumsal bir bilincin oluşmasına katkı sağlamıştır. Bunu yaparken etkili olmasının nedenlerinden birtanesi, Hayali'nin perdede gösterdiği hayal dünyasının bizden, kendi kültürümüzden, kendi insanımızdan, kendi alışkanlıklarımızdan ortaya çıkmasıdır. Kozmopolit bir Türkiye örneği olan Karagöz'ün kendine has dünyası ve karakterleri, onu tüm dünyada gölge oyunları içinde apayrı bir yere taşımıştır.

Cumhuriyetimizle aynı yaşta olan 1923 doğumlu Hayali Tacettin Diker, hem Cumhuriyet dönemi tiyatrosunu yaşamış hem de günümüze kadar özellikle Gölge tiyatrosu ve Geleneksel Türk Tiyatrosu'nu yakından takip etmiş ve eserler vermiş bir sanatçıdır. Hayali Küçük Ali, Camcı İrfan gibi zamanını en büyük Hayalilerini seyretme şansı bulmuştur. Usta Hayali, Cumhuriyet dönemi tiyatrosunun ve Karagöz'ün gelişim sürecine tanıklık etmiştir. Küçük yaşlardan itibaren Karagöz ve kukla oynatmaya başlayan sanatçı, profesyonelliğe adım attığından itibaren Karagöz'ü yaşatmak ve ileriye götürmek için çalışmıştır.

Cumhuriyetimizle yaşıt olan, Karagöz'ün en son ve en usta temsilcilerinden olan bir Hayali'nin, yaptığı çalışmaları ve Karagöz'e getirdiği yenilikleri gelecek nesillere aktarmak amaçlanarak bu çalışmaya başlanmıştır. Bu çalışma Hayali Tacettin Diker'in hayatı, sanatı ve oyunlarının incelenmesini kapsamaktadır. Sergilediği çalışmaların içeriği ve görselleri incelenmiş, kullandığı yöntemler ve uygulamalar araştırılmıştır. Türkiye'nin en yaşlı ve en usta Karagöz ustalarından biri olan Tacettin Diker gibi önemli bir Hayaliyi tanımanın ve araştırmanın yanı sıra, Diker'in Karagöz'e getirdiği yenilikler ve uygulamaları da göstermek bu çalışmanın temel amacıdır. Tacettin Diker'in Karagöz'e getirdiği yeni bakış açıları ve uygulamaları, gölge oyunumuz ve tiyatromuz açısından çok önemlidir.

ABSTRACT

In addition to low comedy (Ortaoyunu) and Meddah, Karagöz – Hacivat, which is one of the most important examples of our traditional culture, has entertained and given message to its audience, made them laugh and think and contributed into the development of social consciousness since its discovery hundreds years ago. One of the reasons of its influence is that the imaginary world which is shown by Hayali comprises of us, our culture, our people and our habits. As a cosmopolite Turkey model, Karagöz's unique world and characters have led it to a quite different place among other shadow plays.

Hayali Tacettin Diker, born in 1923 and as old as our Republic, is an artist who has experienced Republic period's theatre, followed especially Shadow Theatre and Traditional Turkish Theatre closely and produced works until today. He has had the chance of watching the most famous Hayali of his time like Hayali Küçük Ali and Camcı İrfan. The master Hayali has witnessed the development process of Republic period's theatre and Karagöz. The artist, who started to perform Karagöz and puppet show at a young age, has worked to keep Karagöz alive and to carry it forward since he became professional.

The aim of this study is to carry Hayali's works and innovations he has introduced to Karagöz to the next generations, as one of the last and most experienced representatives of Karagöz. This study consists of examining Hayali Tacettin Diker's life, art and performances. Content and images of his performances are examined and his methods and techniques are researched. In addition to getting to know and analyzing a significant Hayali, Tacettin Diker who is one of the oldest and the best Karagöz Masters in Turkey, presenting Diker's practices and innovations he has introduced to Karagöz is the main object of this study. Tacettin Diker's new point of view and practices for Karagöz are quite significant for our shadow play and theatre.

ÖNSÖZ

Gölge Sanatı, keşfedildiği günden bugüne kadar gösteri sanatları ve diğer sanat çeşitlerinin içinde kendine ayrı bir yer edinmiştir. Tek taraflı olmayan, diğer sanat dallarının hemen hemen bütün özelliklerinden yararlanan Karagöz; her sanattan beslenmiş ve kendini farklı bir yere taşımayı başarmıştır. Taklidi, sesi, tasarımı, fanteziyi, resmi, heykeli, figürü, doğaçlamayı içinde barındıran gölge oyunu, yüzyıllar boyunca seyircisine ayrı bir dünya, ayrı bir pencere açmayı başarmıştır. Televizyonun icadına kadar perdesine yansıttığı hikayelerle zamanının en önemli göstermeliği olmuştur.

Türk hikaye anlatma geleneğinin en önemlilerinden birisi olan Karagöz'ün özü, aynı hikayelerindeki gibi, kültür farklılıklarının içinde, neşesi, eğlencesi, esprileriyle, tanıdık tiplerleriyle ve gerçekten çıkma hayal atmosferiyle Osmanlı yaşantısını yansıtır. Perdesine yansıttığı hayallerle herkesi büyülemiş, güldürmüş, eğlendirmiş, coşturmuş; ancak ağlatmayı, sorgulatmayı, ders vermeyi ve eğitmeyi de unutmamıştır.

Cumhuriyetimizle aynı yaşta olan, hem eskiyi hem yeniyi görmüş ve oyunlarında uygulamış usta Hayali Tacettin Diker, batı sanatı ve tiyatro etkisinin Karagöz üzerindeki en yakın tanıklarındandır. Batı taklitçiliğinin arttığı, sanat ve tiyatro anlayışımızın değiştiği Cumhuriyet sonrası Türk sanatı, Karagöz'ün zamanla özünü kaybetmesine ve özellikle son dönemlerde “çocuk eğlencesi” olarak görülmesine neden olmuştur.

Birinci bölümde, gölge oyununun çıkışına ve gelişimine değinildikten sonra, çalışmamızın girişinde Türk gölge oyunu Karagöz'ün keşfi ve Hayali kavramının tanımlaması, zaman içinde yaşayan Hayaliler ve özelliklerinin açıklamasına yer verilmiştir. Karagöz'ü diğer gölge sanatlarından ayıran en önemli özelliklerine değinilmiş, zaman içerisinde nereden nereye geldiği anlatılmıştır. İkinci bölümde şu anda Türkiye'nin en yaşlı Karagöz ustası olan Hayali Tacettin Diker'in hayatına ve eğitim sürecine yer verilmiştir. Devamında, elde kalan dökümanlardan yararlanılarak

Hayali'nin sanat anlayışı, bu sanata bakışı ve gelecek ile ilgili görüşleri aktarılmıştır. Oyunları'nın temel yapısı ve Karagöz'e getirdiği yenilikler araştırılmış, sanatçının hikaye anlatımı ve görsellerde ne gibi yenilikler veya değişiklikler yaptığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışma sırasında teze konu olan kişinin yaşından dolayı sağlık sorunları yaşamaması ve zamanla elindeki kişisel arşivin yok olması; ayrıca yakın tarihte, sanatçının (Karagöz sanatçılarının ortak sorunlarından birtanesi) yaşamı veya sanatı hakkında önemli bir araştırma ya da kaynağın olmaması karşılaşılan zorluklardır. Milli Kütüphane, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Kütüphanesi, Akbank Sanat Belgeliği ve Tacettin Diker'in kişisel arşivinden çalışma boyunca yararlanılmıştır. Araştırma süresince bana yardımcı olan, bilgi ve desteğini esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Selda Kulluk YERDELEN'e, elinden gelen her türlü kaynak oluşumunda kişisel arşivini şahsıma teslim eden Sayın Tacettin DİKER'e, bu konuyu seçmem konusunda beni yüreklendiren Onur ÖZGÜNER'e, çevirilerimde yardımcı olan Meryem ÇETİNERSAVAŞ'a, sabrı ve sonsuz sevgisi için annem Fatma Kazime ÖZALP'e teşekkür ederim.

Erdem ACAN

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
YEMİN METNİ.....	i
TUTANAK.....	ii
Y.Ö.K DÖKÜMANTASYON MERKEZİ TEZ VERİ FORMU.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ.....	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. HACİVAT – KARAGÖZ

1.1 Gölge Oyunu ve Karagöz'ün Tarihi	9
1.2 Karagöz Oyun Tiplemeleri	23
1.3 Karagöz Oyun Tekniği ve Bölümleri	42
1.3.1 Oynatım Tekniği	42
1.3.2 Yapım Tekniği	44
1.3.3 Bölümleri	47

İKİNCİ BÖLÜM

2. HAYALİ TACETTİN DİKER'İN YAŞAMI VE SANATI

2.1 Tacettin Diker'in Yaşamı	50
2.2 Tacettin Diker'in Sanatı	62
2.2.1 Sahnelemeye Getirdiği Yenilikler.....	65
2.2.2 Yeni Oyunlar ve Karagöz Tiplerindeki Yenilikler.....	74
SONUÇ	87
KAYNAKÇA	92
ÖZGEÇMİŞ	

EKLER	95
EK-1 Tacettin Diker ile Görüşme 1.....	96
EK-2 Tacettin Diker ile Görüşme 2.....	98
EK-3 Tacettin Diker ile Görüşme 2.....	99
EK-4 Tacettin Diker Belgeseli (Kanal 24 “Usta” Programı).....	103
EK-5 Tacettin Diker (Konuk Sanatçı) (Tv Net “Akşama Doğru” Programı, Sunucu: Mustafa Özkaya).....	104
EK-6 Tacettin Diker'in 1985 Yılında Almanya'da “Uluslararası Kukla Festivali”nde sergilediği Karagöz gösterisi'nin afiş örneği.....	109
EK-7 Tacettin Diker'in 1997 yılında Almanya'da Sergilediği Karagöz Gösterisi için Hazırlanmış Kitapçık.....	110
EK-8 “Che Acabotana D Amiema Theatre De Marionette” Kukla Tiyatrosu ile Yapılan Ortak Çalışma ile İlgili Görseller.....	114
EK-9 İsa Çelik'in Ocak 1999 yılında Tacettin Diker ile Gerçekleştirdiği “Fotoğraflarla Karagöz” Çalışması.....	115
EK-10 “Yar Bana Bir Eğlence” Oyunu Görselleri.....	126
EK-11 “Rüya” Oyunu Video Kaydı (2007 – Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Sahne Sanatları Bölümü).....	127

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Fotoğraf 1: Orta Oyunu.....	9
Fotoğraf 2: Meddah “Erkan Yücel”.....	10
Fotoğraf 3: Hint Gölge Oyunu.....	10
Fotoğraf 4: Çin Gölge Oyunu.....	11
Fotoğraf 5: Çin Gölge Oyunu.....	12
Fotoğraf 6: Mısır Gölge Oyunu Tasvir Örneği.....	13
Fotoğraf 7: Mısır Gölge Oyunu Tasvir Örneği 2.....	13
Fotoğraf 8: Mısır Gölge Oyunu Tasvir Örneği 3.....	14
Fotoğraf 9: Küşteri Meydanı.....	15
Fotoğraf 10: Hacivat – Karagöz.....	16
Fotoğraf 11: Gelin Karagöz.....	25
Fotoğraf 12: Sepetli Karagöz.....	25
Fotoğraf 13: Canavar Karagöz.....	26
Fotoğraf 14: Defli Karagöz.....	26
Fotoğraf 15: Süpürgeli Karagöz.....	27
Fotoğraf 16: Tulumlu Karagöz.....	27
Fotoğraf 17: Satıcı Karagöz.....	28
Fotoğraf 18: Bozacı Karagöz.....	28
Fotoğraf 19: Katip Karagöz.....	29
Fotoğraf 20: Pehlivan Karagöz.....	29
Fotoğraf21 Davulcu Karagöz.....	30
Fotoğraf 22: Hacivat.....	31
Fotoğraf 23: Karagöz'ün Karısı.....	32
Fotoğraf 24: Çelebi.....	33
Fotoğraf 25: Tiryaki.....	33

Fotoğraf 26: Beberuhi 1.....	34
Fotoğraf 27: Beberuhi 2.....	34
Fotoğraf 28: Baba Hikmet.....	35
Fotoğraf 29: Laz.....	36
Fotoğraf 30: Yahudi.....	38
Fotoğraf 31: Perde Arkası.....	42
Fotoğraf 32: Perde Arkası 2.....	43
Fotoğraf 33: Tasvir Yapım Aletleri.....	45
Fotoğraf 34: Nevregan Kullanımı.....	45
Fotoğraf 35: Tasvir Boyama İşlemi.....	46
Fotoğraf 36: Almanya Turnesi.....	57
Fotoğraf 37: Kursiyerler.....	59
Fotoğraf 38: Tacettin Diker.....	59
Fotoğraf 39: Sünnet Oyunu.....	66
Fotoğraf 40: Ters Evlenme Görücüler.....	67
Fotoğraf 41: Ters Evlenme – Final.....	68
Fotoğraf 42: Cazular.....	69
Fotoğraf 43: Hacivat'ın Karagöz'ü Çağırması.....	69
Fotoğraf 44: Karagöz Balıkçı.....	71
Fotoğraf 45: Sandal.....	72
Fotoğraf 46: Çengi.....	72
Fotoğraf 47: Hacivat'ın Balık Tutması.....	72
Fotoğraf 48: Klasik Karagöz Oyunları.....	73
Fotoğraf 49: “Yar Bana Bir Eğlence” Kuklalarından Örnekler.....	76
Fotoğraf 50: Can ile Canan Oyunu.....	77
Fotoğraf 51: Karagöz Tv – Pavarotti.....	78

Fotoğraf 52: Karagöz Tv – Caz Topluluğu.....	80
Fotoğraf 53: Saz Takımı.....	80
Fotoğraf 54: Rüya Oyunu – Üç Başlı Dev.....	83
Fotoğraf 55: “Rüya” Orman.....	83
Fotoğraf 56: “Rüya” Küçük Prens.....	84
Fotoğraf 57: Karagöz Palas.....	86
Fotoğraf 58: “Üç Usta” sırasıyla; Metin Özlen, Tacettin Diker, Orhan Kurt.....	87

GİRİŞ

Yüzyıllardır beyaz perdenin arkasından verilen ışığın etkisi ile silueti yansıyan tasvirlerin macerası, bu perdenin önüde toplanan kalabalıkları kendine çekmiştir. Bu kalabalık bazen çocuk olmuş, bazen yetişkin, bazen kahkahalarla gülmüş, bazen hüzünlenmiştir. Tasvirler de öyle... Sinema ve televizyonun olmadığı dönemlerde halkın iple çektiği Karagöz, yeri geldiğinde dönemin siyasi hayatını hicvetmiş, muhalif olmuş, yeri geldiğinde toplumdaki güncel olayları halka aktarmıştır. Halkın içinden ve her sınıftan gelen karakterleri, yine aynı özelliklere sahip geniş bir kitleyi o beyaz perdenin önüne hayranlıkla getirmiştir.

Karagöz tasvirlerinin yansıtıldığı beyaz perde – hayal perdesi - ile günümüzde sinema anlamında kullanılan beyaz perde arasında temel bir bağ vardır. İkisi de aslında birer hayal perdesidir. Dürrüşehvar Duyuran'a göre Karagöz perdesi, günümüzde kullanılan ekonomik, teknik ve hatta estetik bütün imkanlara hayat vermiştir. İnsanlık buna benzer bir imkanı yüzyıllar sonra sinema perdesi sayesinde elde edebilmiştir. Bu duruma göre Karagöz sinemanın başlangıcı, daha doğrusu babası sayılabilir. Yani sinema elişi olmaktan çıkan ve primitif şartlardan kurtulan Karagöz'ün sanayileşmiş şeklidir¹

Geçmişten günümüze en önemli anlatım tekniklerinden biri olan Gölge oyunu, bizdeki asıl adıyla Karagöz, içeriği, düşüncesi ve perdeye yansıttığı hayal dünyasıyla *Hayal Oyunu* ya da *Hayal Perdesi* olarak kabul edilir ve yaratıcısı olan Şeyh Küşteri'nin adı ile anılır: *Küşteri Meydanı*.

Dünya tarihinde gölge oyunu'nun doğuşuna ve gelişimine baktığımızda çıkış noktası olarak doğu ve İslam kültürünü görmekteyiz. Doğu'dan çıkıp diğer kültürlerle yayılan gölge oyunu tekniği, bulunduğu zamandan bu yana tiyatrunun dışında farklı bir seyirlik olarak görülmüştür. Farklı kültürlerde, farklı şekillerde ortaya çıkmış olsa da gölge oyunu'nun ortaya çıkış hikayesi hemen hemen aynıdır. Gölge oyunu, her kültürde, - Türk kültüründe “Hayali” olarak adlandırılan - bir kukla oynatıcısı tarafından keşfedilmiştir. Ana hikaye farklı olsa da, hikayenin özünde çıkış noktası “yitirilen kişilerin hayallerini yaşatmak” düşüncesine dayanmaktadır.

Gölgelerin kağıt ya da perde üzerinde yarattığı büyülü etki, günlük hayatın içinde kullanılır olmuş, belki bir eğlence ya da hikaye anlatma aracına dönüşmüştür.

1 Bkz., DUYURAN, Dürrüşehvar; **Karagöz**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2000, 72 S, s: 12

Zamanla bu gölgelerin büyüü bir hayal dünyasına dönüşmüştür. Bunun ilk örneği, Çin İmparatoru Wu'nun ölen karısının tasvirini perdeye yansıtıp İmparatoru avutmaya çalışan bir sanatkardır. Türk kültüründe ise yine benzer hikaye vardır. Türk toplumunda gölge sanatının mucidi ise yukarıda belirtildiği gibi, ölen iki işçiyi perdeye yansıtıp hayallerini canlandıran Şeyh Küşteri'dir. Sanatkarın yarattığı hayal dünyası, dünyayı etkileyen bir hayale dönüşmüştür. Gölgeyi hikaye anlatımında kullanan gölge ustası her kültürde farklı isimler almış, yarattığı hayal dünyası o kültürün özelliklerine bürünmüş, gelişmiş, çeşitlenmiş ve en sonunda bir sanat olarak kabul edilmiştir. Doğu ve İslam ülkelerinin kültür, sanat ve inanç zenginliği, gölgenin bir sanat olmasındaki en önemli etkenlerden olmuştur.

İslam Ülkelerinde hikaye anlatma geleneği çok çeşitli sözcüklerle ifade edilmiştir. Aslıhan Ünlü, *Türk Tiyatrosunun Antropolojisi* adlı eserinde, kullanılan sözcük ve anlamlarını anlatmıştır. Örneğin “Kıssa”, kesmek, adım adım izlemek, bilgi ve haber vermek, öykü; “kıssa-gü”, “kıssa-güzar”, “kıssa-han”, “kıssa-perdaz” öykü anlatan; “sire” bir olayın nasıl geliştiğini; “siyer” birisinin yaşam öyküsünü anlatan; “siret” bir kişinin ya da bir kabilenin efsanesi anlamlarında kullanılmıştır.²

“Hikaye” ise iki anlama gelir: Benzetmek, taklit etmek; anlatı geleneği, anlatmak. Burada mimesis kavramının karşılığı olarak hikayenin kullanıldığını görüyoruz. Hikaye anlatana da “haki”, “hakiya” adı verilir. Hikayeler anlattıkları konulara ve anlatış amaç ve şekillerine göre farklı adlandırılır. Fıkralar, tarihsel olaylar, peri masalları, efsaneler, gülünç olaylar, öğretici masallar vb. Hikayelere konu edilebilir.³

Hikaye anlatma geleneği geçmişten günümüze Türklerde önemli bir yer tutmuştur. Bunu diğer seyirliklerimiz Orta oyunu ve Meddah'ta da görebiliriz. Hikaye anlatma geleneğimiz aşık hikayelerinden Dede Korkut'a, Oğuz Destanı gibi hikayeleri anlatan ozanlara dayanır.⁴ Karagöz'de bu hikaye anlatma geleneğinin en güzel örneklerinden birisi olmuştur.

Karagöz bütün bu geleneksel özelliklerin bir harmanı gibidir. Yukarıda açıklandığı gibi; Fıkralar, tarihsel olaylar, peri masalları, efsaneler, gülünç olaylar, öğretici masallar vb. özelliklerin yanına dil, din, kültür farklılıklarınının kullanımı, güncel olayları işleme kabiliyeti, eleştiri ve taşlama gibi sivri yeteneği eklendiğinde Karagöz,

2 Bkz; ÜNLÜ, Aslıhan; **Türk Tiyatrosunun Antropolojisi**, Aşina Kitaplar, 2006, 277 S, s:86

3 Bkz; A.g.e, s:86

4 Bkz., A.g.e, s:86

denildiği üzere hayali yaşatan ama ayakları yere sağlam basan kendine özgü bir yapıya kavuşmuştur. Bu özelliği de onu tiyatrodan ve diğer gölge oyunlarından ayrı bir yere taşımıştır.

Hayal sahnesini (Küşteri Meydanı) Türk hikaye anlatma geleneğiyle birlikte düşündüğümüzde, içinde barındırdığı çeşitliliği anlayabiliriz. Şeyh Küşteri'nin yarattığı hayal perdesinde mekan ve kültür olarak İstanbul'u ve onun barındırdığı kültürel çeşitliliği seçmesinin bir nedeni vardır. İstanbul neredeyse Türkiye'nin aynası gibidir. Binbir çeşit insanın yaşadığı, o insanların kültürleri ve gelenekleri, geleneğin ve lehçenin kullanımı Küşteri sahnesinin temelini ve mizahını oluşturmuştur. Uğur Göktaş bu çeşitliliği *Karagöz perdesi ya da diğer adıyla "Küşteri Meydanı", İstanbul'un bir mahallesinden başka bir şey değildir* sözleriyle ifade etmiştir.⁵

Muhittin Sevilen'e göre Karagöz, Türk halk zekasının bir ifade biçimidir. Türk halkında hadiselerden komedi yaratma yeteneği, dram yaratma yeteneğinden üstündür. Karagöz diğer halk komedileri Meddah ve Orta Oyunu gibi, Türklerin komedi zekasını ortaya koyar. Bu zeka, insanların topluluk hayatından kaptıkları gülünç huyları ustalıklı perdeye yansıtılmıştır. Safdillik, ukalalık, dalkavukluk, hasislik, kurnazlık, sahte kahramanlık, menfaat düşkünlüğü v.b. gibi, büyük insanlık komedisinde devamlı gülünç sahneler yaratan her insan hali, Karagöz perdesinin de renkleri, şekilleri, ışıkları ve gölgeleri içinde resmettiği hayat çizgileridir.⁶

Karagöz, daha doğrusu Karagöz oynatıcısı olan Hayali, bütün bu hallerin, cemiyet içinde yarattığı örnek tiplere dikkat etmiştir. Aynı tipleri, kendilerine mahsus sözleri, duyusu, düşünüş ve davranışlarıyla kendi beyaz perdesinde ölümsüz karakterler halinde canlandırmakta büyük hüner gösterir.⁷

Elbetteki hüner gösteren aslında – ülkemizdeki adıyla - Hayali'dir. "Osmanlıda Karagöz oynatan kişilere Hayalbaz, Hayalbazan, Hayalci, Hayal'i zilciyan, Hayal-i has veya Hayali isimleri verilir."⁸

Perdede gösterilen hayal dünyasını yaratan, yaşatan, herşeyi ile seyirciye sunan

5 GÖKTAŞ, Uğur; "Hayal Şehrin Hayal Oyunu", **Toplumsal Tarih Dergisi**, Sayı 107, Ekim 2002, 80 S, s:64

6 Bkz., SEVİLEN, Muhittin; **Karagöz**, İkinci Basım, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Eylül 1986, 368S, s: 6

7 Bkz., A.g.e., s: 6

8 Bkz., ŞENYER, Emin; "Karagöz ve Hacivat", karagöz.net, s:1

tek bir kişidir. Karagöz bu yönden Türk hikaye anlatma geleneğinin bir diğer çeşidi Meddah ile benzerlik gösterir. Diğer yandan, Ortaoyunu da iki karakter barındırmasına rağmen ele aldığı konular ve karakterlerin benzerliği bakımından Karagöz'e yakındır. Bazı kaynaklarda, kesin olmamakla birlikte, Orta Oyunu'nun Karagöz'den çıktığı belirtilmiştir.

Meddah'tan farklı olarak, onun gibi tek kişinin yeteneğine ve doğaçlamaya dayalı olsa da bir ana hikaye (Canava) vardır diyebiliriz. Daha doğrusu bir temel vardır ve oyun bu temel üzerinde ilerlerken çeşitlenir, gelişir, değişir, yeniden yorumlanır ve seyirciye aktarılır, seyircinin tepkisine göre şekil değiştirir.

Tiyatro sanatına çok yaklaşmış bulunan ve tamamiyle sanat gayesi edinen kendine özgü bir oyun olan Karagöz, halk tiyatrosu çeşitleri içinde önemli bir yere sahiptir. O, en orijinal, en külfetsiz, en kolay, en pratik ve diğerlerine göre telkin kuvveti en yüksek olan bir seyirliktir. Ortaoyunu ve tuluat gibi diğer primitif halk tiyatrolarından ayıran en dikkat çekici özelliği, tiplerinin çokluğuna rağmen oyuncunun tek kalmasıdır. Konuların çeşidi, kişilerin kalabalığı ve yamağa rağmen – Karagöz ustasının yardımcısı – Karagöz'ü oynatan ve bütün suretleri konuşturan tek bir kişidir.⁹

Her Karagöz oynatan insan Hayalilik mertebesine erişemez. Hayali olabilmek için komple bir sanatçı olmak gerekmektedir. Hayali demek perde üzerinde yaratıcı bir kabiliyet demektir. Gösterinin içeriğini oluşturabilmek, seyircinin tepkisini ölçebilmek ve oyunu şekillendirebilmek için Karagöz oynatıcısının yetenekleri çok önemlidir.

*“Bir yordak'ı (yardımcı) saymazsak, bu tek kişilik gösterinin anlatıcısının taklit, doğaçlama, müzikal yeterlilik ve resim, grafik gibi konularda da hem teknolojik bilgiye sahip, hemde geleneği yalayıp yutmuş olması gerekmektedir”.*¹⁰

Hayali tabir edilen karagöz oynatıcısı aslında oyunun tek aktörüdür. Onlarca tasvire can verir, herbirini perde önünde oynatırken aynı zamanda onların sesi olur. Ancak bu ses tek tında çıkmaz, karagöz karakterleri ve çeşitliliği kadar zengin olmak zorundadır. Hayali her şeyden önce temiz akıcı bir İstanbul Türkçesi ile

9 Bkz., DUYURAN, Dürrüşehvar; **Karagöz**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2000, 72 S, s: 12

10 Bkz., AKAY, Ezel; “Karagöz ve Hacivat”, **National Geographic**, Sayı 12, Aralık 2006, s: 53

konuşur olmalıdır ki Hacıvat olabilsin, kaba saba olmalıdır ki Karagöz olabilsin, yeri geldiğinde kadın, yeri geldiğinde kedi- köpek , yeri geldiğinde laz, çerkez, arnavut, rum, ermeni, frenk vs. olabilmelidir. Tiyatroda kullanılan ses tekniklerini kullanabilmelidir. Tuluat denilen doğaçlama tekniğine hakim ve belki de en önemlisi espri yeteneğine sahip olmalıdır. İyi bir tiyatrocunun yanında oyun içindeki şarkıları gazelleri okuyabilecek yetenekte bir müzisyendir. Aynı zamanda edebiyatçıdır, sanatkarıdır.¹¹

Geleneksel Türk tiyatromuz içindeki Karagöz, kültür mirasımızın bir kesitidir. Karagöz özellikle Divan edebiyatımızdan çok güzel örnekler barındırır. Halk şiiri ve halk edebiyatının her türü, dil oyunlarından tutunda halk türkülerine kadar bütün halk edebiyatının her türlü ürününü içinde barındırır. Bunun için de Hayali'nin eski şiirimizin kalıplarını çok iyi bilmesi ve kullanması gerekmektedir.¹²

Danslara gelince en başta köçekler ve çengiler gelir. Onun yanında halk dansları, Anadolu'dan gelenlerin sembolik dansları vardır. Hayali'nin her yörenin dans figürlerini ve ritimlerini bilmesi gerekir. Örneğin Karadenizli geldiği zaman Karagöz'le birlikte sahnede horon oynarlar. Kısacası Hayali, söz oyunlarından halk mizahına kadar herşeyi bir araya getirir ve seyirciye gösterir. Karagöz oynatıcısı yani Hayali, bu bakımdan tam bir sanatçıdır.¹³

Karagöz'ü hakkıyla icra edebilmek zor bir iştir. Bu kadar komplike bir sanatı öğrenmek yani bir Hayali olmak yıllar içinde ve sabırla öğrenilebilen bir sanattır. Hem sanatçı, hem zanaatkar, hem müzisyen, hem ressam, hem ışıkçı, hem sesçi, hem sahne düzeninden anlayan teknik eleman hem de uygulamacı olmayı öğrenmek zaman alan bir süreçtir. Yazılı bir metni olmaması ve daha çok doğaçlamaya dayanması sebebiyle Hayaliliğin kuşaktan kuşağa aktarılması usta-çırak ilişkisine dayanmaktadır.

Temel olarak bir Hayali olabilmek için önce çıraklık ve yarıçıraklık dönemi vardır. Seneler geçip kendini yetiştirenler ustalık yapmaya doğru ilerler ve yarıçıraklığını yaptıkları ustanın elvermesiyle (izin vermesiyle) birer Hayali olurlar.

Gölge oyunumuz ve Hayalilik, en parlak dönemlerini Osmanlı imparatorluğu

11 Bkz., SARISEN, Ufuk; "Karagöz ve Hayaliler", ufuksarisen.com, s: 1

12 Bkz., AND, Metin; **Geleneksel Tiyatro Festivali**, Turizm ve Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, Sayı 50, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1983, 66 S, s: 38

13 Bkz., Ag.e, s:39

zamanında yaşamıştır. Karagöz, kahvehanelerden konaklara, pazar yerlerinden saraylara kadar her mekanda sergilenmiş, çok geniş bir seyirci kitlesine hitap edebilmiştir. Hatta padişahların düğünlerinde, sultanların sünnetlerinde, savaşta kazanılan bir zaferin kutlama şenliklerinde... Karagöz vazgeçilmez bir göstermelik olmuştur.

Bu devirlerde meşhur olan hayaliler "Hayalküpü Emin Ağa, Yorgancı Abdullah Efendi, Şeyh Fehim Efendi, Cerrah Salih Bey, Çaylak Tefik Bey, Bedestanlı İzzet, Katip Salih, Şair Ömer, Serçe Memet, Samatyalı Tekfor" gibi isimlerdir. Ne yazık ki bu Hayalilerden geriye sadece isimleri kalmıştır.¹⁴

İlk Hayalileri örnek alan ve devam ettiren ikinci nesil hayaliler, şimdi ki ustalara örnek olmuş, Karagöz'ün yeni nesillere aktarılmasında yardımcı olmuşlardır. Bu Hayaliler: Papol Ahmet Efendi, Kıbrıslı Agah Efendi, İhsan Efendi, Küçük İsmail Efendi, Sıracalı İsmail Efendi, Arap Cemal Efendi, Erenköylü Haydar Bey, Haydar Pehlivan, Hüsnü Efendi, Katip Salih Efendi, Tahir Ağa, Arap Ömer Efendi, Kör İzzet Efendi, Katip Mahmut Bey, Peder Mustafa Efendi, İskator'ün Mehmet Efendi, Püskülcü Hüsnü Efendi, Çopur Hüsnü Efendi, Kantarcı Hakkı Efendi, Şekerci Derviş Efendi, Badi Rıza Efendi, Müzikalı Rıza Efendi, Aktar Rıza Efendi, Hammacı Süleyman Efendi, Şair Ömer, Fahri Bey, Tezgahçı Mehmet Efendi, Karagöz Mahmut Efendi, Hafız Mehmet Efendi, Kör Mehmet Efendi, Mukbil Efendi, Usturacı Mehmet Efendi, Takoy Mustafa Efendi, Müştak Baba, Hayalcıbaşı Yusuf Efendi, Enderunlu Hamit Efendi, Yemenici Andon Efendi, Bogos Efendi, Dikran Efendi, Karanfil, Arsen Efendi, "İki Yanlı Kevork Efendi, Topal Kirkor Efendi, Çilingir Ohannes Efendi, Dalgın Sarafim Efendi ve Topkapılı Takfor'dur.¹⁵

Bu isimlerden sonra Karagöz sanatı gerileme dönemine girdiği için az sayıda Hayali, kendi imkanlarıyla bu sanatı devam ettirmeye çalışmıştır. 18.yy' da yaşayan "Bekçi Mehmet", "Sarı Ahmet", "Şerbetçi Emin", 19.yy'da yaşamış "Hayali Berber Sait", "Hayali Hamit" bu isimlerin başında gelir. Devamında, günümüz ustalarına köprü olmuş, örnek alınmış isimler; 19.yy'da yaşamış olan "Kör İmam", "Katip Salih", "Cerrah Salih", "Yorgancı Abdullah", "Kantarcı Hakkı", "Şekerci Derviş", "Aktar Rıza", "Usturacı Mustafa"dır. Günümüz ustalarının örnek aldığı, 20.yy'ın

14 Bkz., MUTLU, Mustafa; **Karagöz Sanatı ve Sanatçıları**, Kültür Bakanlığı, Barışcan Ofset, Ankara, 2002, 142 S, s: 20-30

15 Bkz., NÜZHET, Selim; **Türk Temaşası**, Kanaat Kiatbevi, İstanbul, 1942, 159 S, s: 90

Hayalilerinin başında “Hayali Küçük Ali” (Muhittin Sevilen), “Camcı İrfan”, “Talat Dumanlı”, “Hadi Poyrazoğlu” gibi isimler vardır.¹⁶

Günümüze kadar uzanan süreçte, eski ihtişamını ve ciddiyetini kaybettiği düşünülse de eski ustaların gösterdiği çaba ve ciddiyetle bu sanata devam eden Hayalilerimiz hala vardır. Bunların başında Orhan Kurt, Metin Özlen, Nevzat Açıkgöz, Tuncay Tanboğa, Mustafa Mutlu ve bu çalışmaya konu olan, şu anda Türkiye'nin yaşça en büyük ustası Tacettin Diker'de vardır.

Tacettin Diker ile birlikte, günümüzün en usta Hayalilerinden biri olan Metin Özlen'in öğrencisi Emin Şenyer, bir Hayali olabilmek ve Küşteri Meydanı'nı hakkıyla şenlendirebilmek için nasıl bir eğitim alınması gerektiğini şu şekilde açıklamıştır:

Karagöz sanatımızda usta (Hayali) olabilmek için bir ustanın yanında uzun süre çalışmak gerekirdi. Hayali olmak için önce en alt basamak sayılan sandıkkar olarak başlanır ve hayal perdesinin içide olduğu sandık taşınırdı. Bir süre sonra sandıkkarlıktan çıraklığa terfi edilir, gelecek vaat eden çırak ise bu çıraklık döneminden sonra yardak olurdu. Yardak olmak demek artık bir hayali adayı olmak demektir. Yardaklık döneminde tecrübe edinen hayali adayı ahilik geleneğine uygun olarak ustası tarafından esnaf loncasına bildirilir, esnaf loncasına bağlı ustaların imtihanına tabi tutulurdu. Bu imtihanı kazandığı takdirde kendisine ustası tarafından bir mahlas verilirdi ve hayali olarak ilan edilirdi.¹⁷

Hayali olmak, bu ünvanı hak etmek tabii ki bir ustalık, bir yetenek göstergesidir. Ancak yıllar içinde öğrenilebilen hayal tasfirinde ustalaşmak içinde bir o kadar zaman geçmesi gerekmektedir. Her Hayali'nin kendine özgü bir tarzı, espri anlayışı vardır. Hayali ustalaştıkça diğerlerinden ayırt edilebilen kendine özgü bir anlatım ve yorum ortaya koyabilecektir.

Tacettin Diker'de kendi ustası tarafından elverilen (ustalığı kanıtlanan) ve artık bir hayali olarak ilan edildikten sonra profesyonel olarak Karagöz oynatmaya başlayan

¹⁶ Bkz., MUTLU, Mustafa; **Karagöz Sanatı ve Sanatçıları**, Kültür Bakanlığı, Barışcan Ofset, Ankara, 2002, 142 S, s: 26-30

¹⁷ SARISEN, Ufuk; “Karagöz ve Hayaliler”, ufuksarisen.com, s: 1

hayalilerimizdendir. 40 yıllı aşkın bir deneyimi olan Hayali, ülkemizin en usta isimlerinden birtanesidir.

Günümüzün en yaşlı Karagöz ustası olan Diker, Camcı İrfan, Hayali Küçük Ali vb. birçok ustayı seyretme şansı bulmuş, hem kendi dönemini hem de yeni dönemi görebilmiştir. Akbank sanat bünyesinde kurulan Karagöz ve Kukla Tiyatrosu'nu yönetmiştir. Meslek hayatı boyunca hem klasik hem de kendi yazdığı birçok Karagöz oyunu sergilemiş, Karagöz'e yenilikler getirmiştir. Şimdiye kadar birçok öğrenci (hayali) yetiştirmiş ve halen Karagöz oynatmaya devam etmektedir.

1. KARAGÖZ - HACIVAT

1.1 Gölge Oyunu ve Karagöz'ün Tarihi

Geleneksel kültürümüzün Ortaoyunu (Bkz.Resim 1) ve Meddah (Bkz.Resim 2) ile birlikte en önemli köşe taşlarından biri olan gölge oyunumuz Karagöz , günümüzden yüz yıllarca önce ortaya çıkmış, insanları eğlendirirken düşündürmüş, zaman zaman toplumsal bilinç oluşmasında öncü bir rol oynamıştır. Gölge oyunlarının ne zaman ve nasıl ortaya çıktığı hakkında kesin bilgi olmamakla birlikte Asya (Java, Endonezya, Çin) kökenli olduğu bilinmektedir.¹⁸ Diğer kültürlerin gölge oyunlarının ve Karagöz'ün teknik ve içerik olarak birbirlerinden ayrılamaz olduğu bir gerçektir. Karagöz'ün özü ve tekniği uzak doğu kültürlerinden beslenmektedir.

(Resim 1 Orta Oyunu)

Özdemir Nutku klasik oyun geleneğinden sonra en önemli gelişimin Hindistan'da "Edebi Gölge Oyunu"nun doğması olduğunu belirtmiştir. Daha önce bir sanat yanı olmayan Gölge Oyunu bu gelişim içinde önemli bir dramatik olgu durumuna gelmiştir.¹⁹

Gölge oyununun ilk örneği diyebileceğimiz eser, 13. yy'da Subhata'nın *Dutangata* adlı eseri olmuştur. Metni manzum biçiminde ve bir kişi tarafından perdenin arkasında okunacak şekilde sahnelenmiştir. Kullanılan dil Sanskritçe'dir. Bu ve devamındaki örnekler, oynatma biçimi, teknik özellikleri ve içerikleri bakımından gölge oyunlarının temelini oluşturmuştur.

¹⁸ Bkz., ŞENYER, Emin; "Karagöz ve Hacivat", karagöz.net, s:1

¹⁹ Bkz., NUTKU, Özdemir; *Dünya Tiyatrosu Tarihi 1*, Üçüncü Basım, MitosBoyut, İstanbul, Mayıs 2000, 455 S, s:111

(Resim 2 Meddah “Erkan Yücel”)

Hint gölge oyunlarının (Bkz.Resim 3) önemi sadece ilk olmaları değildir. *Maznum olarak okunan metin* anlamına gelen *Mahanataka* bir gölge oyunu biçimi olarak ortaya sürülmüştür. Mahanataka'nın önemi gölge oyunu için açıklamalarda bulunması ve “halk gölge oyunu” türüne örnek teşkil etmesidir. Ancak gölge oyunu'nda - halka yakınlaşmasına rağmen - kullanılan dil halkın kullandığı Prakritçe değil, Sanskritçedir. Gölge oyunlarının gelişmesiyle birlikte halkın dil, din ve kültür özelliklerini kullanan Türk gölge oyunumuz Karagöz, diğerlerinden farklı olarak kendine ait bir benlik oluşturmuştur.²⁰

(Resim 3 Hint Gölge Oyunu)

²⁰ Bkz., NUTKU, Özdemir; *Dünya Tiyatrosu Tarihi 1*, Üçüncü Basım, MitosBoyut, İstanbul, Mayıs 2000, 455 S, s:111

Diğer yandan tarihçiler Hint gölge oyununun yanında şark mistisizminin bir mahsulü olan hayal oyununun bir diğer kökenini de Çin (Bkz.Resim 4) olarak göstermektedir.²¹ Selim Nüzhet *Türk Temaşası* adlı kitabında, camın henüz mevcut olmadığı o devirlerde, Çin'de pencerelere kağıt yapıştırma adeti olduğundan bahsetmiştir. Bu sayede evlerin içi çok aydınlık ve ferahtır. Fakat geceleri ışık odaya girince sokaktan odadakilerin gölgelerini görmeye olanak verir ve bu ışık oyunu odadakilere yakın veya uzak olmasına göre kağıt pencerelerde gölgeler yapar. Zamanla bu bir eğlenceye dönüşmüş, günlük hayatın bir parçası haline gelmiştir. Bundan ilham alan sanatkarlar da hayal oyununu icat etmişlerdir.²²

(Resim 4 Çin Gölge Oyunu)

Özdemir Nutku ve Prof. Dr. Georg Jacob gibi araştırmacıların da kabul ettiği genel görüş gölge oyununun ilk defa m.ö. 121 tarihinde İmparator Wu'nun hükümdarlığı döneminde çıktığını göstermektedir. "İmparator Wu karısının ölümü üzerine yasa boğulmuş hiçbirşeyle avunamaz olmuştur. O dönemde bir çin sanatkar İmparatora, onun ölen karısının hayalini bir perde arkasından göstererek avutmaya çalışmıştır".²³ Sanatkarın bu buluşu, Çin medeniyetinde *gölge oyunu* denilen bir oyun çeşidinin doğup gelişmesine başlangıç olmuştur (Bkz.Resim 5).

21 Bkz., DUYURAN, Dürrüşehvar; **Karagöz**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2000, 72 S, s: 13

22 Bkz., NÜZHET, Selim; **Türk Temaşası**, Kanaat Kiatbevi, İstanbul, 1942, 159 S, s: 45

23 Bkz., SEVİLEN, Muhittin; **Karagöz**, İkinci Basım, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Eylül 1986, 368S, s: 2

(Resim 5 Çin Gölge Oyunu)

Aynı hikaye Çin ansiklopedilerinde de aktarılmaktadır. Ayrıca tasvirlerin önceden kaba kağıtlardan yapılmaya başlandığı sonradan deriden yapılmaya devam ettiğini göstermektedir.

Gölge oyunu'nun ülkemize nasıl geldiği ve kullanılmaya başlandığı konusunda kesin bir bilgi yoktur. Gölgenin Türkiye'ye gelişiyle ilgili birkaç görüş ileri sürülmektedir. İlk görüş gölge oyununun Çin'den Moğollar'a, Moğolardan da Türkler'e geçtiğidir. *"Hayal oyunu Moğollar arasında Kavurcak, Kaburcak, Kabarcuk vb isimler almıştır. Türkler Anadolu'ya göçleri sırasında gölge oyununu da yanlarında getirmişlerdir."*²⁴ Zamanla gelip yerleştiği kültüre göre şekillenen gölge oyunu sanatı, Anadolu topraklarında gelişir ve değişir. Anlattığı hikayeler ve içerik Türk toplumuna göre düzenlenir. Artık o toplumun bir parçasıdır. Karagöz ismini alması bundan sonra olacaktır.

İkinci görüş gölge oyununun Mısır'dan (Bkz.Resim 6-7-8) Anadolu topraklarına geldiği şeklindedir. Bu görüşe göre 1517 yılında Mısır'ı ele geçiren Yavuz Sultan Selim bir gölge oyunu sanatçısının Memluk Sultanı Tumanbay'ın asılışını canlandırdığı gölge oyununu izlemiş, bu sanatçıları beğenmiş ve oğlu Kanuni'nin izlemesi için İstanbul'a getirmiştir.²⁵ Türkler de bu sanatçılardan gölge oyununu öğrenmişlerdir. Bu görüşün doğru olma olasılığı daha yüksektir. Mısır ve Türk gölge

24 Bkz. JACOP, Georg; **Geschichte des Schattentheaters im Morgen und Abendland**, Hannover 1925, s:7-12

25 Bkz., JACOP, Georg; **Türkische Volksliteratur**, Berlin, 1990, s: 125-134

oyunu Karagöz'ün birbirlerine benzerliği bu düşünceyi güçlendiren en önemli etkidir. Kuklaların teknik ve görsel tasarımından, sahne düzenine kadar birçok detay birbirlerine oldukça yakındır. Aralarında ki ortak benzerliklerden diğeri İslam toplumunun ortak düşünce biçimi olmuştur. Bu kültürel ve toplumsal benzerlikler Karagöz'ün Mısır'dan geldiği savını güçlendirmektedir.

(Resim 6 Mısır Gölge Oyunu Tasvir Örneği)

(Resim 7 Mısır Gölge Oyunu Tasvir Örneği 2)

(Resim 8 Mısır Gölge Oyunu Tasvir Örneği 3)

Metin And, Türklerin 16. yüzyılın başında perde gerisinden gölge yansıtma tekniğini Mısır'dan aldıklarını ifade etmiştir. Mısır oyunlarında birbirinden kopuk sahneler bulunduğu için ilk başlarda Türk gölge oyunlarında da buna uyulmuştur. Ayrıca, Mısır gölge oyunlarında belirli, kalıplaşmış kişilere pek rastlanmamıştır. Nitekim 16. yüzyılda Karagöz ve Hacivat'ın adını pek duyulmaz. Böylece, Mısır'dan alınmış olan bu yeni oyuna zamanla Türk yaratıcılığı katılmış, çok renkli, hareketli bir biçim verilmiş, kesin biçimini aldıktan sonra da Osmanlı İmparatorluğu'nun etki alanı çevresinde yayılmıştır. Böylece gölge oyunu Mısır'a yani geldiği yere bu yeni biçimiyle dönüp yerleşmiştir. Nitekim bir çok gezgin, 19. yüzyılda Mısır'daki gölge oyununu anlatırken, bunun "Karagöz" olduğunu, Mısır'a Türkler tarafından sokulduğunu ve çoğunlukla Türkçe oynatıldığını belirtmişlerdir.²⁶

Türk gölge oyunu Karagöz'ün ilk başlarda Mısır gölge oyunu ile benzerlikler taşıdığı düşünülebilir. Zamanla gölge oyunumuz kendi şeklini almaya başlamıştır. Türk halkını ve özelliklerini kullanıp hareketli, renkli, ana karakterleri ve olay örgüsüyle Mısır gölge tiyatrosundan farklı bir yönde gelişmiş ve Karagöz'ü oluşturmuştur.

²⁶ Bkz., AND, Metin; **Dünyada ve Bizde Gölge Oyunu**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1977, Birinci Basım, 591 S, s:253

Karagöz'ün nasıl ortaya çıktığı ile ilgili söylentiler - inanışlar asırdan asıra, dilden dile aktarılmış ve birtakım değişikliklere uğramıştır. Ancak temel nitelikleri hiçbir zaman değişmemiştir. Araştırmacılar ve Hayaliler arasında kabul görmüş rivayete göre Karagöz'ün çıkışı Bursa'da olmuştur. Karagöz perdesinin mucidi ise Şeyh Küşteri kabul edilmiştir ve Karagöz perdesine "Küşteri meydanı" denilmiştir (Bkz.Resim 9).

(Resim 9 Küşteri Meydanı)

Günümüz Hayalileri'nin de inandığı rivayete göre Karagöz ve Hacivat, Sultan Orhan Devri'nde yaptırılan bir camii inşaatında çalışmışlardır. Buna göre Karagöz demirci Hacivat ise duvarcı veya kalfa olarak kabul edilir. Hacivat ile Karagöz'ün bütün gün aralarındaki nükteli konuşmaları ve atışmaları seyreden diğer işçiler işlerini yapmaz olmuşlar. Karagöz ve Hacivat'ın etrafında toplanıp onları seyreden işçiler yüzünden inşaat bir türlü ilerlemez. Bu durumun öğrenen Sultan Orhan Karagöz ve Hacivat'ı idam ettirir.

Fakat daha sonra bu yaptığına pişman olmuş ve büyük bir üzüntü duymuştur. O zaman Şeyh Küşteri isminde bir sanatkar, Padişahın üzüntüsünü gidermek ve bu isimleri yaşatmak için Hacivet ve Karagöz'ün hayallerini perdeye yansıtmıştır. Hem Padişah'ı avutmuş hem de Karagöz oyununun mucidi olmuştur. Ondandır ki bu perdeye Şeyh Küşteri'nin adı verilmiştir.

Kanuni dönemine kadar Karagöz ile ilgili belgeler çok azdır. bu yüzden ondan öncesi hakkında kesin bir bilgiye sahip değiliz. Bilinenler de yukarıda açıklandığı gibi söylenti veya inanıştan öteye gitmemiştir. Ancak "Kanuni ve III. Murat şehzadelerinin sünnet düğünlerinde Karagöz oynatıldığı bilinmektedir. Kanuni devrinin meşhur Şeyhülislamı Ebusuud Efendi'nin hayal oyunları hakkında bir fetvası bulunmaktadır. Hayal oyunlarının 16.yy da gördüğü ilgiyi göstermesi bakımından çok büyük önem taşımaktadır."²⁷

Karagöz 16.yy'dan başlayarak kesin ve kendine özgü biçimini almaya başlamıştır (Bkz.Resim 10). 17.yy'da Karagöz; Türk toplumu içinde yaygınlaşmış, yalnızca Ramazan'da, Saray'da ve belli yerlerde değil, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde de oynanmaktadır. Anadolu gibi İmparatorluğun Avrupa topraklarında da yaygınlaşan Gölge Oyunu Yunanistan, Bulgaristan, Yugoslavya'nın bir bölümü ve Macaristan gibi Balkan ülkelerinde de oynatılmaya başlanmıştır.²⁸

(Resim 10 Hacivat - Karagöz)

17.yy'dan sonra Karagöz ile ilgili kayıtlar oldukça fazladır. IV. Mehmet devrinde (1648-1687) Şehzade Mustafa ve Ahmet'in sünnet düğünlerinde; III. Ahmet'in (1703-1730) kızı Emetullah Sultan'ın düğününde ve şehzade Mehmet, Mustafa ve Beyazıt'ın sünnet düğünlerinde yapılan şenliklerde hayal oynatılmıştır. Abdülhamit ve Abdülaziz devirlerinde de Karagöz gölge oyunu hem halk arasında hemde sarayda sergilenmeye devam etmiştir. Ancak Geleneksel tiyatromuzda Batı tiyatrosunun etkileri görülmeye başlamıştır.

27 Bkz., DUYURAN, Dürrüşehvar; **Karagöz**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2000, 72 S, s: 17

28 Bkz., NUTKU, Özdemir; **Dünya Tiyatrosu Tarihi 1**, Üçüncü Basım, MitosBoyut, İstanbul, Mayıs 2000, 455 S, s:200

*“Sultan Abdüaziz çağında - yüzyıllar boyunca varlığını sürdürmüş olan- Karagöz önce özgürlüğünü yitirdi, bir çocuk gösterisi durumuna düştü, sonra da kendi değerlerini küçümseyen Batı hayranı aydınların elinde yok olup gitti”.*²⁹

Hayal perdesi belkide en iyi dönemlerini Osmanlı İmparatorluğu coğrafyasında ve Osmanlı'nın en ihtişamlı yıllarında yaşamıştır. Tüm şenliklerde, kutlamalarda, düğün ve sünnet şenliklerinde, pazar ve meydanlarda, ev ve konaklarda hatta kahvehanelerde vazgeçilmez bir göstermelik olmuştur. Tanzimat döneminden başlayarak, Osmanlı'nın çöküş döneminde Karagöz'de bir duraklama yaşamıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra 20.yy'da gölge oyununa ve Karagöz'e ilgi artmıştır. 20.yy'ın sonlarına gelindikçe, Batı sanatı ve tiyatrosunun etkisiyle Karagöz sanatına duyulan ilgi azalmış ve eski ciddiyetini kaybetmiştir. Dürrüşehvar Duyuran Karagöz'ün yaşadığı serüveni şu sözleriyle açıklamaktadır: *“1908 İnkılabı hayal sahnesine de taze bir hamle getirmiş ve bu hususta sahnede yapılan yenilikler ile Karagöz oyunları halkın alakasını çekmiş ve zaten mevcut olan rağbeti bir kat daha artırmıştır. Hayal oyunları Meşrutiyetle birlikte parlak bir devir geçirdikten sonra bir taraftan tiyatro ve sinemanın rekabeti karşısında diğer taraftan birbirini takip eden harplerin tesiriyle gittikçe rağbetten düşmüştür”.*³⁰

Gölge oyunu sanatımız Karagöz'ü hakkıyla icra edecek sanatçıların giderek azalması, Karagöz'ün giderek sadece eğlencelerde, sünnet düğünlerinde veya ramazanlarda sergilenilmeye başlanması ile birlikte alanının sınırlanmış olması ve toplumumuzun Karagöz sanatına yeteri kadar sahip çıkamaması, sahip olduğumuz bu sanatın bir gerileme dönemine girmesine yol açmıştır. Karagöz'ün tarihine ve içeriğine baktığımızda onun çocuklar için sergilenen bir araçtan çok, büyüklere uygun olduğunu görürüz. Bunun kanıtı Karagöz'ün içeriğini oluşturan yapı ve diğer gölge oyunlarından nasıl farklılaştığında gizlidir.

Karagöz'ün Türk toplumunda ve dünyada önemli bir yer edinmesi onun diğer gölge oyunlarından farklı olmasındandır. Karagöz gelişimi açısından diğer toplumların gölge oyunlarının aksine kendine özgü yollar izlemiştir. Bunlardan ilki kendi toplumunun yapısını içermesidir. Yani Osmanlı'yı, günlük yaşamını, toplumsal

29 Bkz., AND, Metin; “Yunanlılar Bizim Karagöz'e Nasıl Sahip Çıktılar”, **Türkiyemiz Dergisi**, Sayı 5, Ekim 1971, 48 S, s: 2

30 Bkz., DUYURAN, Dürrüşehvar; **Karagöz**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2000, 72 S, s: 20

ve siyasi olayları, eleştiri ve taşlama özelliği ile Karagöz'ün açık saçıklığıdır.³¹

Karagöz sahnesinde devleti, devlet büyüklerini, hatta Sadrazamı bile eleştiren gölge oyunlarının oynandığı bilinmektedir. Açık saçıklık ise, sımsıkı kapalı bir toplumda çeşitli baskılarla ezilmiş bir halkın kaçamak araması ve soluk almasını sağlamıştır. Bu açık saçıklığı aşırılığa vurduran hayaliler de vardır. Ancak genel olarak Karagöz'deki açık saçıklık aslında ahlakla ilgili bir sorunun aracı ve açıklaması olmuştur. Sultan Abdülaziz Döneminde gölge oyununun yasaklanmasının nedeni de Karagöz'ün bu iki özelliği olmuştur³²: Siyasal eleştiri ve açık saçıklık.

Karagöz'ün diğer önemli özelliklerinden biri de musiki'dir. Karagöz hayal perdesine bir gazel ile gelir. Karagöz'ün renkliliğini, çeşitliliğini ve eğlencesini desteklemekle birlikte, gölge oyununun Türk temaşa sanatından büyük bir ölçüde etkilendiğinin bir göstergesidir.

Aslına bakıldığında Hacivat-Karagöz'ün tekniği, daha doğrusu gölge oyunu tekniği Osmanlı'ya ait değildir. Ezel Akay, Karagöz'ün bize ait bir kültür olması hakkında şu yorumu yapmıştır: “*Cava'dan Mısır'a, Çin'den Japonya'ya, Hindistan'dan Suriye'ye “Gölge Oyunu'nun temel tekniği aynıdır. Bu nedenle bu teknik için, “insanlık kültürünün ortak malı” demek yanlış olmaz. Ama içerik Osmanlı coğrafyasına ait ve çok çeşitlidir*”.³³

Osmanlı'nın dil, din ve sahip olduğu kültür ve bu kültürün çeşitliliğine bakarsak Karagöz'ün bu kadar ilgi görmesinin ve bize ait bir tür olarak dünyada yayılmasının sebebini anlamış oluruz. Karagöz için her kesimden ve her medeniyetten insanın yaşadığı Osmanlı'nın toplumsal yapısının aynasıdır diyebiliriz. Seyircinin kendinden birşeyler bulabildiği, tek bir kültürü – medeniyeti - ve aynı zamanda birçok kültürün özelliklerini, asla ölmeyecek bir şekilde harmanlar, perdenin üzerine yansıtır. Bunu yaparken de kendine, bu özelliklerin hepsinin bulunduğu, örnek bir yer olarak Osmanlı'nın en kozmopolit şehri olan İstanbul'u seçer.

Kendine seçtiği örnek olan İstanbul'un karmaşıklığını, çeşitliliğini, güzelliklerini ve aksaklıklarını aktarırken, kurulu düzenin güzelliklerini veya aksaklıklarını perdeye taşımayı ihmal etmez. İki farklı kültürden ya da farklı yaşam koşullarından

31 Bkz., NUTKU, Özdemir; **Dünya Tiyatrosu Tarihi 1**, Üçüncü Basım, MitosBoyut, İstanbul, Mayıs 2000, 455 S, s:200

32 Bkz. A.g.e, s:201

33 Bkz., AKAY, Ezel; “Karagöz ve Hacivat”, **National Geographic**, Sayı 12, Aralık 2006, s: 54

çıkan karakterlerin çarpışmasında sokakta her zaman tecrübe edilen dil ve tavır farklılıklarından yola çıkarak düzen ve koşulların getirdiği zorluklara da dokunmadan edemez.

Uğur Göktaş, 2002 yılında kaleme aldığı "Hayal Şehrin Hayal Oyunu" adlı makalesinde, Karagöz ve İstanbul ilişkisini şu şekilde ifade etmiştir: “*Karagöz perdesi ya da diğer adıyla “Küşteri Meydanı”, İstanbul'un bir mahallesinden başka bir şey değildir. Karagöz perdesindeki tipler, kendilerine mahsus kıyafet, şive, tavır, örf ve adetleriyle yaşayan klasik mahalle insanlarıdır. Hemen hemen her semt ve mahallede görülen sarhoş, Kayserili, Laz, Arnavut, Çerkes gibi imparatorluğun diğer şehirlerinden ve ülkelerinden gelen değişik meslek grupları içindeki sosyal sınıflar, Ermeni, Yahudi, Rum gibi azınlık tipleri, Zenne, Çelebi, Beberuhi gibi mahallenin klasik insanları perdenin şahıslarını teşkil eder.*”³⁴

Oyunların konuları da İstanbul halkının bizzat içinde yaşadığı ve kahramanı olduğu konulardır. Karagöz belki de bu yüzden uzun süre varlığını devam ettirebilmiştir. Oyun konuları sadece o zaman için değil, bugün de ilgi uyandırabilecek konulardır. Esir pazarlarındaki cariye alım ve satımı "ağalık", İstanbul'un dillere destan muhteşem düğünleri "büyük evlenme", hazırlıkları günler önceden görülen ve masalımsı bir atmosferde gerçekleştirilen mesire eğlenceleri "Kağıthane safası", büyüler ve büyüünün toplumdaki yeri "cazular", oyunlarında ele alınmıştır. Bu oyunların oynatılması, o zaman yaşayan insanlarda geçmişte yaşadıkları güzel anıları ve günleri hatırlamaya olanak verirken, bugün oynatılması belgeselliğinin yanında o zamanki toplum düzeni ve yaşayışı hakkında da bilgi vermektedir.³⁵

Karagöz'ün özü, adını aldığı baş karakterleri Karagöz ve Hacivat'ın atışmasıdır. Okumuş, kültürlü, bilgili Hacivat ile Okumamış, dürüst, lafını sakınmayan halk adamı Karagöz'ün atışması, kavgaları ve birbirlerini yanlış anlamaları üzerine kurulan çatışma oyununun temelini oluşturur. Bu iki ana karakter üzerinden başlayıp ilerleyen oyun, yan karakterlerin hikayeye dahil olmasıyla gelişir ve tekrar Hacivat ve Karagöz ile son bulur. Böylece oyun Karagöz ve Hacivat ile başlayıp onlar ile biter.

34 GÖKTAŞ, Uğur; “Hayal Şehrin Hayal Oyunu”, **Toplumsal Tarih Dergisi**, Sayı 107, Ekim 2002, 80 S, s:64

35 Bkz., A.g.e., s:64

Eda Özer, "Hayal Perdesinin Gölge Kahramanları" adlı makalesinde, Hacivat ve Karagöz'ün hayal perdesini nasıl şenlendirdiğini, oyunun genel yapısını ve diğer karakterlerin oyuna yaptıkları katkıları şu sözleriyle çok güzel yorumlamıştır: "*Önce hayal perdesi kuruluyor ve ışık ayarlanıyor. Perdeye saksı, çiçek ve kedi gibi aslında oyunla pek ilgisi olmayan "göstermelik" yerleştiriliyor ve seyirci oyunun atmosferine kendini hazırlıyor. Göstermelikler "nareke" adı verilen kamış bir düdüğün sesi eşliğinde perdeyi terk ediyor ve Hacivat sol taraftan bir semai okuyarak huzura geliyor. Ardından da "Hay, Hak!" diye başlayan perde gazelini okuyor ve seyircileri selamlıyor. "Yar bana bir eğlence medet!" diyerek Karagöz'e sesleniyor. Karagöz bu hemen çıkarmı sahneye, elbette reddediyor. Hacivat kararlı; ısrar ediyor ve Karagöz bir hışımla soluğu sahnede alıyor ve Hacivat'la kavgaya girişiyor. Patırtı, gürültü derken Hacivat kaçıyor. Karagöz perdede yalnız kalıyor ve Hacivattan yakınmaya başlıyor. Hacivat, hayal perdesine geri dönüyor ve diyalog - muhavere - bölümü başlıyor... Karagöz ve Hacivat arasında geçen "Muhavere" bölümünde kültürlü, bilgili ve okumuş olan Hacivat devamlı mantıklı konuşarak Karagöz'e birşeyler anlatmaya çalışıyor. Karagöz ise cahilliği nedeni ile her söyleneni ters ve yanlış anlayarak Hacivat'a cevap veriyor. Karagöz oyununun en komik bölümü olan Muhavere, esas oynanacak oyuna atıfta bulunan mesajla son buluyor. Ardından ışık kararıyor ve bir sonraki "Fasıl" bölümü için dekor değişiyor. Fasıl bölümünde, Karagöz Kayıkçı, Cazular, Salıncak, Ters Evlenme, Hamam, Abdal Bekçi, Kanlı Kavak, Kanlı Nigar, Yalova Sefası, Yazıcı, Sünnet gibi belli başlı Karagöz oyunları oynanıyor. Oyunlara, değişik şive ve kıyafetleriyle dikkat çeken Çelebi, Yahudi, Zenne, Tuzsuz deli Bekir, Matiz, Acem, Arap, Arnavut, Bberuhi, Ermeni, Rum, Kürt, Laz, Kastamonulu, Tiryaki, Kocakarı gibi özel karakterler de katılıyor. Böylece oyun renkleniyor, hayal perdesi şenleniyor ve kahkahalarla final bölümüne geçiliyor."³⁶*

Final bölümü ise, yine Hacivat ve Karagöz'ün atışmalarıyla başlar. Kısa bir tartışmadan sonra perdeden önce Hacivat sonra da Karagöz çıkar ve oyun son bulur.

Ana Karakterler Hacivat ve Karagöz'ün çekişmelerinin yanında, Muhittin Sevilen'in Karagöz adlı eserinden, Osmanlı toplumundaki Rum, Ermeni, Yahudi, Arnavut, Arap, Acem, Laz, Kürt gibi azınlık tiplerinin kendi kültürlerine ait en karakteristik duyuş, düşünüş ve davranışlarıyla; tiplerin Türkçeyi telaffuz edişlerindeki, Türkçenin sesine ve estetiğine aykırı söyleyişlerin başlı başına önemli

36 ÖZER, Eda; "Hayal Perdesinin Gölge Kahramanları", **İN İstanbul Dergisi**, Sayı 6, 2008, s.196

bir özellik olduğunu anlıyoruz.³⁷ Bu yan karakterlerin kendilerine has tavır ve davranışları, oyunun iki karakterinin durumuna katkı sağlar.

Muhittin Sevilen “Karagöz” isimli kitabında “*Ramazan aylarında Cumhuriyet'ten sonra oynatılan Karagöz oyunları da tıpkı eskiden olduğu gibi Osmanlı kültürü etkisi altındaki oyunlardı. "Kar-ı Kadim" olarak adlandırılan bu klasik oyunların sayısı, ramazan gecelerinin sayısına denkti. Kadir gecesi oyun oynatılmazdı, Ramazan'ın ilk gecesi Mandıra, son gecesi de ertesi günün bayram olduğu ve meyhanelerin açılacağı imasını taşıyan Meyhane oyunlarını oynatmak adetti*”.³⁸ yorumunda bulunmuştur. Bu bilgilerden Karagöz'ün içeriği hakkında genel bir bakış açısı edinip ilk başlarda taşlamayı, eleştiriyi, cinselliği ve aynı zamanda musiki ve tasavvufi yönüyle çocuklar için düşünülmemiş bir sanat dalı olduğunu anlayabiliriz. Aynı zamanda gösterilerin giderek belli günlerle - her ne kadar sabırsızlıkla beklense ve sevilse de - sınırlı kaldığını da görebiliriz.

Karagöz'ü, içerdiği tasavvufi yönü, eleştiri, taşlamaları ve hatta kullandığı cinsellik ögesi yüzünden sadece büyükler için yapılan bir sanat dalı olarak adlandırmakta bir kısıtlama olacaktır. Karagöz sadece eleştirmez, aynı zamanda seyircisini düşündürür ve yönlendirir. Eğlencenin yanında doğruya, ahlaka, bilgeliğe ve iyi özelliklere öykünmeler içerir. Konuları ve oyunları arasında çocuklar için düşünülmüş özellikte oyunları da vardır. Zamanla asıl çıktığı yeri - Karagöz gösterilen kahveler - zamanla kaybetmiş, giderek sadece özel eğlencelerde, sünnet düğünlerinde ve Ramazan aylarında temsil edilmeye başlamıştır.

Gösterilen ilginin azalması, çağa ayak uydurma çabaları içinde kendini yeteri kadar yenileyememesi ya da bugünün yaşam tarzına uyum sağlayacak yapıda olmaması, Karagöz'ün eskiye göre daha az ciddiye alınmasının nedenlerinden olarak görülebilir. Büyük bir taklit, doğaçlama, ses, müzik, oyunculuk vb. yeteneği gerektiren gölge oyunumuz, onu ciddiye alacak, eski dönemlerde ki gibi yetenekli Hayalilerin yetişmemesi de Karagöz'ün gördüğü ilginin azalmasına ve yeni nesillere aktarılamamasına neden olmuştur.

Günümüzde Karagöz'ü artık çocuklara sergilenen bir gösteri ve eğlence biçimi olarak görüyoruz. Günümüze kalmış oyunların içeriği de çocuklara uygun olacak

37 Bkz., SEVİLEN, Muhittin; **Karagöz**, İkinci Basım, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Eylül 1986, 368S, s: 7

38 Bkz., GÖKTAŞ, Uğur; “Hayal Şehrin Hayal Oyunu”, **Toplumsal Tarih Dergisi**, Sayı 107, Ekim 2002, 80 S, s:65

şekilde oynanmaya çalışılmaktadır. Yeni yazılan oyunlar ise kendine artık seyirci olarak çocukları seçer. Hatta son yıllarda Karagöz'ü yenilemek, çocukların ilgisini daha çok çekmek ve günümüze yakınlaştırmak için bazı denemeler yapılmıştır. Örneğin *Ciguli*, *Tarkan*, *Sezen Aksu* veya *İbrahim Tatlıses* gibi bazı ünlü karakterler de Karagöz'ün hayal perdesine eklenmiştir. Nasıl ki Karagöz'ün tiplerini Osmanlı devrinde kendi içinden ve kültüründen yaratıldıysa, şimdi de aynısı yapılmaya çalışılmaktadır. Karagöz'ü günümüz eğlence anlayışına uyarlamak ve yaşatmak için yapılması gerektiğini savunanların yanında böyle yenilikler için Karagöz'ü bozduğunu, onun klasik şeklini değiştirdiğini düşünenler de vardır.

1.2 Karagöz Oyun Tiplerleri

Karagöz'ün oyun tiplerleri birden bire oluşmuş tiplerler değildir. Zaman içinde Osmanlı coğrafyasındaki belli başlı tiplerlerin karakterize edilmiş halleridir. Doğaalamayı temel alan anlatım tekniği sayesinde günlük hayatta ve toplum hayatında yer edinmiş kişiler, tiplerler ve etnik gruplar Karagöz perdesinde kendi özellikleriyle hayat bulmuştur. Örneğin Rum, Arnavut, Rumelili gibi tiplerler Osmanlı Devletinin genişlemesine ve çeşitliliğinin artmasına paralel olarak toplum hayatının bir parçası olmuş ve Karagöz perdesinde yer bulmuşlardır. Doğaalamaya dayalı olduğu ve belirli bir metni olmadığı için Karagöz oyunlarında oyun tiplerinin genel karakteristik özelliklerini bilmek gereklidir. Çünkü bu tiplerler belli olaylar karşısında belli davranış kalıpları sergilerler.

Karagöz'ün tiplerleri çeşitli sınıflara ayrılmıştır. Bu sınıflama belli başlı şivesel, yöresel veya karakteristik özelliklerine göre yapılmıştır. Her karakter – tip kendi sınıfsal özelliklerine göre perdeye yansıtılır. Metin And *Geleneksel Türk Tiyatrosu* adlı eserinde bu sınıflandırmayı şu şekilde yapmıştır³⁹:

Eksen Kişiler (Karagöz, Hacivat)

Kadınlar (Zenneler, Kanlı nigar, Salkım İnci, Karagöz'ün karısı, Hacivat'ın Kızı)

İstanbul ağız konuşanlar (Çelebi, Tiryaki)

Anadolulu kişiler (Laz, Bolulu, Kayserili, Kürt, Kastamonulu)

Anadolu dışından gelen kişiler (Arnavut, Arap, Acem)

Müslüman olmayan kişiler (Rum, Ermeni, Yahudi)

Kusurlu ve ruhsal hasta olan kişiler (Kekeme, Kambur)

Kabadayılar ve sarhoşlar (Matiz, Tuzsuz Deli Bekir, Sarhoş)

Eğlendirici kişiler (Köçek, Çengi, Cambaz, Hokkabaz)

Olağanüstü kişiler ve yaratıklar (Cazular, Cinler, Canan)

Geçici, ikincil kişiler ve çocuklar (Çeyiz taşıyıcıları, Satıcılar vs.)

39 Bkz., AND, Metin; *Geleneksel Türk Tiyatrosu*, İnkilap Kitabevi, İstanbul, 1985, 591 S, s:280

KARAGÖZ :

Oyuna adını veren esas tiptir. Tahsil görmemiş bir halk adamıdır, sokak dili ile konuşur. Hacivatla birlikte oyunun iki temel kişisinden biridir. Cahil cesareti diyebileceğimiz bir cesarete ve gözüpeklige sahiptir. Bu yüzden tekin olmayan kişilerle başı sık sık derde girer. Sürekli Hacivatın yardımını görür. Okumamış ama zeki ve hazırcevaptır. Öğrenim görmüş kimselerin yabancı sözcük kullanması ve dildeki telaffuzu ile alay eder. Devamlı olarak anladıklarını anlamaz görünür, kelimelere ters anlamlar yükler. Daha doğrusu ters ve yanlış anlar. Hacivat ile atışmalarının temelini oluşturan Karagöz bu yanlış anlamalarıdır. Böylece toplum içindeki iki ayrı zümrenin dillerinin çatışması ortaya serilir. Hacivatla söylediklerini yanlış anlıyormuş gibi eğlenir. Sözlerine farklı ifadeler yükler.

Karagöz genelde işsizdir ve boş gezer. Hacivatın bulduğu ufak tefek işlerde çalışır. Yerinde duramayan, herşeye burnunu sokan meraklı bir tiptir. Bunun sonucu başı dertten kurtulmaz. Herşeye burnunu sokan Karagöz sokağa inmediği zaman pencereden kafasını uzatır veya evin içinden seslenerek işe karışır. Özü sözü bir, düşündüğünü söylemekten çekinmeyen patavatsız bir kişi olduğu için kendini hep zor durumların içinde bulur. Yine de bir şekilde işin içinden sıyrılmayı başarır.

Karagöz değişik oyunlarda değişik kıyafetler içinde görülebilir. Kıyafetleri oyunların konularına, yaşadığı maceralara göre değişir, ancak kıyafetleri, görüntüsü veya aksesuarları değişse bile özünden birşey kaybetmez, yine Hacivatla dalaşır, boğuşur, atışır ve perdeyi şenlendirmeye devam eder.

Karagöz'ün içinde görüldüğü kıyafetleri "tıp" ve "meslek sahibi" karakterler olarak iki gruba ayırabiliriz. Bunlardan ilk altısı olan; Kadın Karagöz, Gelin Karagöz (Bkz.Resim 11), Eşek Karagöz, Çarpılmış Karagöz, Çıplak Karagöz, Sepetli Karagöz (Bkz.Resim 12), Canavar Karagöz (Bkz.Resim 13), Defli Karagöz (Bkz.Resim 14) ve Süpürgeli Karagöz'ü (Bkz.Resim 15) özel tipler, Bekçi Karagöz, Çingene Karagöz, Sandalcı Karagöz, Tulumlu Karagöz (Bkz.Resim 16), Satıcı Karagöz (Bkz.Resim 17), Bozacı Karagöz (Bkz.Resim 18), Katip Karagöz (Bkz.Resim 19), Pehlivan Karagöz (Bkz.Resim 20) ve Davulcu Karagöz'ü (Bkz.Resim 21) de meslek tipleri olarak ayırabiliriz. Oyun içinde rol gereği kıyafet değiştirse de, oyun sonuna daima kırmızının hâkim olduğu bilindik ve esas görüntüsü ile perdeye gelir.⁴⁰

40 Bkz., KARABAĞ, Hasan Hüseyin; "Karagöz Oyun Tipleri", www.karagozevi.com

(Resim 11 Gelin Karagöz)

(Resim 12 Sepetli Karagöz)

(Resim 13 Canavar Karagöz)

(Resim 14 Defli Karagöz)

(Resim 15 Süpürgeli Karagöz)

(Resim 16 Tulumlu Karagöz)

(Resim 17 Satıcı Karagöz)

(Resim 18 Bozacı Karagöz)

(Resim 19 Katip Karagöz)

(Resim 20 Pehlivan Karagöz)

(Resim 21 Davulcu Karagöz)

HACIVAT:

Hacı İvaz, Hacı Ayvaz veya Bursalı Hacı İvaz adları ile de anılır. Medrese eğitimi görmüş, Arapça ve Farsça kelimelerle, tamlamalarla konuşan, her konuda bilgi sahibi olan biridir. Karagözle sürekli bir didişme içindedir. Bu didişmelerin temelini Karagöz'ün cahilliği ile Hacivat'ın tahsili oluşturur. Hacivat'ın genelde ders verir tavrı, bilgiçliğe döner. Bazen bu çok bilmiş tavırları başlarını derde sokar. Yine de çeşitli badireler onun sayesinde atlatılır.

Hacivat'ın kıyafetinde yeşil renk hâkimdir. Hacivat'ın da Karagöz gibi değişik tasvirleri vardır. Yine Karagözde ki gibi özel tipler ve mesleki tipler olarak ayırabileceğimiz şekildedir. Bunlara örnek olarak, Kadın Hacivat, Keçi Hacivat, Çıplak Hacivat, Kâhya Hacivat, Sandalcı Hacivat'ı sayabiliriz. Aynı şekilde oyun içinde kıyafeti değişse bile oyun sonunda klasik yeşilin hakim olduğu kıyafeti ile perdeye gelir (Bkz.Resim 22).⁴¹

41 Bkz., KARABAĞ, Hasan Hüseyin; "Karagöz Oyun Tipleri", www.karagözevi.com

(Resim 22 Hacivat)

ÇERKEZ HALAYIK:

Karagöz oyununda dedikoducu kadın tiplerinden biridir.

ÇİNGENE:

Karagöz ve Ortaoyununda kötü kılıklı, esmer çingene kadın tipi. Genelde falcılık yapar, çiçek satar, kimi zamanda çalgıcılık yapar.

KARAGÖZ'ÜN KARISI:

Karagöz Hacivatla konuşurken daima içerden seslenen karısı genelde görünmez. Oyun başında Hacivatın tegannisiyle, Karagözün bağırması sonucu uyanan çocuğunu uyutmaya çalışır (Bkz.Resim 23).⁴²

⁴² Bkz., KARABAĞ, Hasan Hüseyin; "Karagöz Oyun Tipleri", www.karagözevi.com

(Resim 23 Karagöz'ün Karısı)

SUSAMCI:

Karagöz oyununda bir tiptir. Eski devirlerde hamamlarda susam helvası satan bir zenci kadındır.

Karagöz oyunlarında kadınlar fettan, kocalarına dayak atabilen haklarını savunabilen tipler olarak karşımıza çıkarlar. Çeşitli oyunlarda Arap Bacı, Natır, Susamcı, Zenne ve genç kız olarak görülürler. Oynadıkları oyunlara göre Nigâr, Salkım İnci, Dimyat pirinci vb. isimler alırlar.⁴³

ÇELEBİ:

Karagöz ve Ortaoyununda genç erkeği oynayan, İstanbul ağzıyla konuşan bir tiptir (Bkz.Resim 24). Eskiden okumuş, tahsil görmüş eğitilmiş kişiler için kullanılan Çelebi tâbiri, bey ve efendi kelimelerinin yerini tutardı. Eğlenceyi sever, sürekli âşıktır. Kıbar ve mirasyedidir. Güzel konuşmayı ve gezmeyi sever. Kadınlara düşkünlüğü ile bilinir. Kıyafeti yıllar içinde zennelerle birlikte en çok değişiklik gösteren tiptir. Modayı yakından takip eder. Osmanlı yaşantısındaki toplumsal değişimleri en bariz gösteren Karagöz tipidir. Toplumsal değişimleri Çelebi kıyafetleri üzerinde görmek mümkündür. İlk zamanlar sarıklı, kaftanlı çelebilerden

43 Bkz., KARABAĞ, Hasan Hüseyin; “Karagöz Oyun Tipleri”, www.karagozevi.com

Tanzimat sonrası fesli, setreli, redingotlu, İstanbullu çelebilere bir değişim gözlenir. Otel, han, hamam satın alıp bunların işletmeciliğini Hacıvata verir.

(Resim 24 Çelebi)

TİRYAKİ:

Mahallenin en yaşlı efendisidir (Bkz.Resim 25). Yarı uykulu hali ile kahvede oturur, mahallenin alay konusudur. Uyuşturucu kullandığı için davranışlarını kontrol edemez, sürekli uyku halindedir. Konuşması Hacıvata andırır. Sabırsız ve sinirli bir kişiliğe sahiptir. Bazen de çocuk gibi davranır.⁴⁴

(Resim 25 Tiryaki)

⁴⁴ KARABAĞ, Hasan Hüseyin; "Karagöz Oyun Tipleri", www.karagözevi.com

BEBERUHİ:

Karagöz oyununda kötü huylu cüce tipi. Saray soytarıları gibi vücudu gelişmemiş, akli kıttır. Çabuk ve duraksamadan konuşur. Başkalarını, özellikle Karagözü kızdırmaktan hoşlanır. Yılışık, sulu, alaycı, herkesle dalga geçen densiz bir tiptir. Oradan oraya laf taşıyarak herkesi birbirine düşürür. Etrafa kulak asmaz, devamlı olarak söz söyler, boyu kadar uzun bir külahı ve kimi kez de külahın ucunda feneri vardır (Bkz.Resim 26-27). Karagöz argosunda Pişbop denildiği gibi Altı karış Beberuhi de denir.⁴⁵

(Resim 26 Beberuhi 1)

(Resim 27 Beberuhi 2)

⁴⁵ KARABAĞ, Hasan Hüseyin; "Karagöz Oyun Tipleri", www.karagözevi.com

BABA HİKMET:

Karagöz oyununda omuzunda baltasıyla gezen Kastamonulu bir tiptir. Genelde odunculuk yapar (Bkz.Resim 28). Çok iri yarı, kolayca aldatılabilen, saf bir kişidir. Yumuşak huylu ve iyi yüreklidir. Ancak kızdığında gözü kimseyi görmez. Diğer tasvirlerle göre uzun ve büyük yapılıdır. Perdenin en uzun tipidir ancak dev gibi cüssesine rağmen yumuşak ve uysal bir tiptir. Karagöz onunla konuşmak için Himmetin üzerine merdiven dayayıp çıkar. Anadolu Manav ağzıyla konuşur. Manav yerleşik Türklere verilen isimdir. Bir diğer adı Türktür. Konuşması kabadır bu da oyunda komik unsur olarak kullanılır.

(Resim 28 Baba Hikmet)

BOLULU:

Karagöz ile Ortaoyununda sık görülen bir oyun tipidir. Yöresel Bolu ağzı konuşmasına rağmen İstanbullu davranış biçimleri gösterir, genellikle aşçıdır.

HARPUTLU:

Karagöz oyunu tiplerindendir. Çoğunlukla mahalle bekçisidir. Sözlerine birtakım Kürtçe sözcükler karıştırır. Bön ama kibirlidir.⁴⁶

⁴⁶ KARABAĞ, Hasan Hüseyin; “Karagöz Oyun Tipleri”, www.karagözevi.com

KAYSERİLİ:

Karagöz oyunu tiplerindendir. Yerli ağızla konuşur ama İstanbul törelerini benimsemiş pastırmacı tipi.

KÜRT:

Karagöz tiplerindendir. Oyunlarda Bekçi olur. Güneydoğu Anadoluludur.

LAZ:

Karagöz oyununda kayıkçılık ve kalaycılık yapan tip. Temel, İdris gibi isimler alır. Karadenizin çeşitli yörelerine ait dialektler kullanır (Bkz.Resim 29). Çok süratli konuşup karşısındakine söz vermez. Ağız kalabalık, geveze bir tiptir. Yöre insanının aceleci, hareketli yapısını yansıtır. Çabuk sinirlenir, çabuk yatıştır. Yerinde duramayan sustuğu zaman heykel gibi duran, konuştuğu zaman makine gibi konuşan karşısındakini dinlemeyen bir tiptir.

(Resim 29 Laz)

RUMELİLİ:

Karagöz oyununda ezik bir göçmen ağızla tane tane konuşan Rumeli tipi, Mestan ağa. Çoğu kez pehlivan, kimi kez de arabacı olur. Durmadan köyünden bıktığını söyler. Pehlivanlıktan dem vurur. Ama koftur. Kendinden zayıfına bile yenilir. Korkak değilse de yıldırdır.⁴⁷

⁴⁷ Bkz., KARABAĞ, Hasan Hüseyin; “Karagöz Oyun Tipleri”, www.karagözevi.com

ACEM:

Karagöz ve Ortaoyununda görülen Azerbaycandan ya da İrandan gelen Azeri kökenli Türktür. Zengin bir halı tüccarıdır, ticaretle uğraşır. Çoğu kez halı tüccarı olması yanısıra tömbekici, antikacı ya da ara sıra tefecidir. Eliaçık, gönlü yüce, ancak atıp tutan bir kişidir. Abartma huyu çok belirgindir, inatçıdır, nispet yapar. Karagözün karşısında yüksekten atar. Karagöz ise bu kişinin sözlerini kaba nüktelerle karşılar. Eğlence düşkünü olduğu kadar kendine dalkavukluk edenden hoşlanır. Şiire düşkündür. Farsça beyitler okumaya bayılır. Karagöz ise Türkçe maniler okuyarak oyuna komik unsurlar katar.

ARNAVUT:

Karagöz ve Ortaoyunu tipidir. Dürüst, mert ama bilgisiz ve kabadır. Çabuk kızar, ataktır, onun için adam öldürmek çok kolaydır. Kabadayılığı vardır, ama sıkıya gelince kaçar. İyi davranılınca uyumludur. İmparatorluk coğrafyasında kavgacı ve silahşörlükleri ile tanınır. Kendine has bir şivesi, Arnavut ağzı vardır. Lâf anlatması zordur, okuma yazmayı, sayı saymayı bilmez. Oyunlarda ciğercilik, bahçıvanlık, bostancılık, bozacılık, koruculuk vb. işlerle uğraşır. Çoğu zaman Bayram adını kullanır.

ARAP:

Karagöz oyunu tipidir. Hacı fitil veya hacı fiş fiş, Hacı kandil diye anılır. Afrikadan köle olarak getirilmiş Zenci insanlardır. Önceleri sarayda çalışmış, sonraları özgürlüklerini elde ederek toplum içine karışmışlardır. Seyyahtır, şekerci ve baklavacılık yapar. Genelde dilenci olduğu görülür.

AKARAP:

Karagöz oyunu tiplerinden biridir. Teni beyaz olan Arap demektir. Mısır, Suriye, Irak gibi ülkelerin vatandaşları için kullanılır. Fellah diye de bilinir. Oyunlarda kahve döğücülüğü, kestane fıstık, baklava satıcılığı, devecilik gibi uğraşları vardır.

MUHACIR:

Karagöz oyununda bir tiptir. Balkan göçmeni manasına gelir. Balkanlarda yaşayanlara Rumelili ya da anavatana göç ettiklerinde Muhacır denirdi.⁴⁸

48 Bkz., KARABAĞ, Hasan Hüseyin; "Karagöz Oyun Tipleri", www.karagozevi.com

AYVAZ SERKİS:

Karagöz oyunundaki Ermeni tipi sonradan bir Ermeni adı olan Karabet diye adlandırılmıştır. Vekilharç-Kâhya olarak zengin konaklarında çalışır. Vanlı bir Ermeni olan Serkis konağın alışverişini yapar. Sadakâti ve dürüstlüğüyle bilinir.

BARBA YORGOS:

Karagöz oyununda yarı Ulahça, yarı Rumca konuşan bir Rumeli çobanıdır. Denizin adını bile bilmeyen cahil biridir. Gemileri birer büyük kayak sanır. Baba Himmete benzer. Yunan Karagözünde de kullanılan bir tiptir.

FRENK:

Karagöz tiplerindedir. Avrupalılık taslayan doğulu bir Hristiyandır. Karagöz oyununda bu genellikle Rumdur. Doktor olur. Levanten tipidir.

YAHUDİ:

Karagöz oyunu tiplerindedir. İstanbullu azınlıklardan, cimri bir tiptir. Kâh eskici, kâh bezirgândır (Bkz. Resim 30). Ticari zekası çok gelişmiştir. Karagöze iş gördürür, para vermez.⁴⁹

(Resim 30 Yahudi)

49 Bkz., KARABAĞ, Hasan Hüseyin; "Karagöz Oyun Tipleri", www.karagözevi.com

HİM HİM:

Karagöz oyunu tiplerindendir, genizden konuşur. Kusurlu kişiler sınıfına girer. Artık oyunlarda pek kullanılmayan bir tiptir. Beberuhiyi andırır, sırtında kamburu vardır.

KEKEME:

Karagöz oyunu tiplerinden biridir. Kekeleyerek konuşur. İnsanların kusurları ile alay etmek hoş olmayacağı için artık bu tipler perdeye getirilmiyor.

AYDINLI:

Karagöz oyununda kabadayı ya da efe tipi. Kabadayılar grubuna girer. Tek başına mahallenin düzenini sağlar. Perdedeki tiplere göre boyu uzun olan Aydınli, Efe olarak da anılır ve perdeye gelir. Bazı oyunlarda Tuzsuz Deli Bekirin yerini alır.

EFE:

Haksızlığa uğramış kişileri koruyan, çapraşık işleri düzene koyar suçluları tir tir titreten ve küçük birer nasihatla salıveren bir tiptir. Olay köçek oyunu ile tatlıya bağlanır Efe herkesi tanır.

GAZİ HOŞNAK:

Karagöz oyununda zorba bir yeniçeri ya da levent tipi. Külhanbey: Karagöz tiplerinden biridir. Matiz ve Tuzsuz Deli Bekirden sonra gelir. İkinci Abdülhamit devrinde Karagöz tipleri arasına girmiş olan Külhanbey sarhoş değildir.

TEKBIYIK:

Tuzsuz Deli Bekir gibi kabadayılar grubundandır.

TUZSUZ DELİ BEKİR:

Mahallenin belalıdır bazılarına göre yiğit bir delikanlıdır. Oyunda son anlarda çıkar onun gelmesi ile düğüm çözülür. Suçluları cezalandıran, mahallede düzeni kuran odur. Adaleti kendi bilek gücü ile sağlar, suçlulara moral dersi vermez çoğunlukla onları bağışlar. Mahallede ona karşı çıkabilen tek kişi Karagözdür.⁵⁰

CANBAZ:

Sözlük anlamında canı ile oynayan demektir. İp üzerinde yürüyene ve yüksek

50 Bkz., KARABAĞ, Hasan Hüseyin; "Karagöz Oyun Tipleri", www.karagözevi.com

dikili taşlara tırmananlara bu ad verilmiştir. İp canbazlarının özel adı Rismanbazdır.

ÇENĞİ:

Çeng adı verilen çalgıyla danseden kadın danssçıdır. İsmi Çengden almıştır. Daha sonra sadece işin raks yönü kalmıştır. Karagöz oyunu sonunda çengi oynamak neredeyse yerleşmiş bir gelenektir. Çengiler oyun sonunda perdeye gelip raks ederler.

KÖÇEK:

Karagöz oyunlarını çengi ya da köçekle bitirmek adettendir. Yeni eklenen tiplerle Kafkas, Karadeniz oyunları, balerinlerle bale yapılır. Oyun sonu köçekli çengili ya da yöresel oyunlarımızdaki tiplmelerle dans ve müzik gösterisi ile bitirilir.

BÜYÜCÜ:

Karagöz oyunu tiplerinden olup eski zamanlardan kalma büyü yapan kişidir. Bu tip genelde kadındır.

CADI:

Karagöz oyun kişisidir. Cazu adıyla da bilinir. Doğaüstü güçleri vardır. İnsanı çeşitli kılıklara sokabilir. Uçma yetisine sahip olan Cazular, küple ya da bir ejderin üzerinde ellerinde yılanın kamçılarıyla, uçarak özel efektlerle perdeye gelirler.

CANAVAR:

Doğaüstü garip bir yaratıktır. Gölge oyunumuzda kötülüğün simgesidir.

CİN:

Karagöz oyununda doğadışı bir tasvir. Ortaçağ Avrupa tiyatrosundaki şeytanın karşılığıdır. Göğsünde, karnında, kasıklarında ve dizkapaklarında canavar başları vardır. Göze görünmediğine ya da istediği zaman görüldüğüne inanılan hayal tipi. Cumhuriyet öncesi Karagöz oyunlarında daha çok kullanılmıştır.

CİNLER, CADILAR:

Çifte Cazular, Ferhatla Şirin, Kanlı Kavak gibi oyunlarda tabiat üstü varlıklara rastlanır. Perdeye Karagözü çarpmak ve cezalandırmak için gelirler. Büyücüler küplere, ejderlere binerler ellerinde yılanın kamçıları vardır.⁵¹

51 Bkz., KARABAĞ, Hasan Hüseyin; "Karagöz Oyun Tipleri", www.karagözevi.com

GEVEZE:

Karagöz oyunu tiplerindendir. Bu tip ağzına geleni söylediği gibi, pot kırar, çam devirir. Çok konuşur, münasebetsiz bir tiptir.

MUSLI

Karagöz oyunu tipidir. Kanlı Kavak oyununda Âşık Hasanın oğlu.

NATIR

Karagöz oyununda bir tiptir. Kadınlar hamamında çalışan hizmetlilerin başı olan kadındır. Erkekler hamamındaki tellağın karşılığıdır.

RASGELE:

Karagöz oyununda bir tiptir. Söylediği her kelimeye rasgele ilave ederek konuşması en büyük özelliğidir.

SEKBAN:

Karagöz oyunu tiplerinden biridir. Yeniçeri Ocağına mensup eski devir askerlerindendir.

TATAR:

Karagöz oyunu tipidir. Perdeye lehçe taklidi yapmak için çıkar.⁵²

Karagöz'de ki bu tipler her oyunda seyircinin karşısına çıkmayabilir. Bazı karakterler, örneğin kadınlar, genelde dırdır eden tiplerdir, hangi kadın karakter olursa olsun sahneye bu amaçla çıkarlar. Fantastik karakterler dışında - canavar, cadı vb. - her tiplerinin belli bir kişiliği, amacı ve tekrarı vardır. Aynı hareketleri, aynı düşünce tarzını, olaylar karşısında aynı tepkileri verir ve tekrar ederler. Karagöz ve Hacivat'ın atışmaları gibi her seferinde karakter kendinden bekleneni yapar ve onun dışına çıkmaz. Bu iki boyutlu, canlı ama cansız, gerçek ama hayal, içimizde yaşayan tiplerin yapım ve oynatım tekniği kendisi gibi özeldir. Özel bir deriden, kendine özgü tekniklerle hazırlanıp, yine kendine özgü tekniklerle oynatılan Karagöz, sahip olduğu tiplerin hayal perdesinde canlandığı eşsiz bir anlatım biçimidir.

52 Bkz., KARABAĞ, Hasan Hüseyin; "Karagöz Oyun Tipleri", www.karagozevi.com

1.3 Karagöz Oyun Tekniği ve Bölümleri

1.3.1 Oynatım Tekniği:

Karagöz perdesi 180 cm X 100 cm ebadındadır ancak bu oran oyunun yapısına göre değişebilir. Perdenin alt tarafında peş tahtası denilen bir tezgah bulunur. Perdeyi aydınlatan ışık kaynağı ve oyunda kullanılacak tasvir, nâreke, tef vs. bu tezgahın üzerinde bulunur (Bkz.Resim 31). Ayrıca, zaman zaman perdede aynı anda ikiden daha fazla tasvir kullanıldığı zamanlarda hareketsiz duran tasvirlerin sopalarının takıldığı Y şeklinde çatal (hayal ağacı) sopalar takılır. Karagöz ile Hacıvat oynatan usta konuşan tasvirleri iki eliyle idare ettiği zamanlarda diğer tasvirlerin perdeye yapışık halde durmalarını hayal ağacı sağlar.⁵³

(Resim 31 Perde Arkası)

Karagöz ile Hacıvat oyununu "Hayali" adı verilen tek kişi oynatır, iyi bir Hayali iyi şarkı söyleyebilmelidir, iyi şarkı söylemekten kasıt bir şarkıcı gibi söylemek değildir. Şarkıyı "usûl" içinde kalarak karikatürize etmek gerekir ki bu normal bir şekilde şarkı söylemekten çok daha zordur. Ayrıca şarkıyı söylerken hangi tipleme için söylüyorsa o tiplemenin ses tonunu ve lehçesini kullanmak zorundadır. Çünkü perdede o şarkıyı söyleyen aslında perdeye gelen tiplemedir. Hayâlî'nin yanında yordak adı verilen bir yardımcı olur. Yordak tef çalar, rol sırası gelen tasvirleri hayâlîye verir, gerekirse şarkı söyler (Bkz.Resim 32). Tef çalmak kolay gibi görünürse de aslında görüldüğü kadar kolay değildir. Hakkıyla tef çalabilmek için

⁵³ Bkz., ŞENYER, Emin; "Karagöz Yapım ve Oynatım Teknikleri", karagöz.net, s:1

Türk Sanat Müziğinde kullanılan basit usülleri bilmek gerekir. Karagöz oyunlarında, oyuna giren her tiplere kendi karakteristiğine uygun bir şarkı eşliğinde perdeye gelir. Bazı eserler bazı tiplerle o kadar sık kullanılmıştır ki adeta bu eserler ilgili tiplerle özdeşleşmiş ve zaman içinde neredeyse yapay bir Karagöz musikisi ortaya çıkmıştır. Eskiden karagöz oyunlarında sekiz on kişilik bir saz heyeti bulunur ve tiplerle bu saz heyetinin seslendirdiği şarkılar eşliğinde perdeye gelirlermiş. Ne yazık ki günümüzde ekonomik olanaksızlıklar yüzünden bu uygulamalar yapılamamaktadır.⁵⁴

(Resim 32 Perde Arkası 2)

54 Bkz., ŞENYER, Emin; “Karagöz Yapım ve Oynatım Teknikleri”, karagöz.net, s:1

1.3.2 Yapım Tekniği:

Karagöz tasvirleri, özel olarak yapılan yarı şeffaf derilerden yapılır. Eskiden deve derisinden köpek boku, zırnık gibi doğal malzemelerin kullanımıyla tabaklanan deriler deri teknolojisinin ilerlemesiyle artık çeşitli kimyasal enzimler kullanılarak yapılmaktadır. Günümüzde, ne yazık ki Orijinal deve derisi bulabilmek mümkün olmadığından dana, sığır gibi büyük baş hayvan derileri kullanılmaktadır. Karagöz derisi olarak tabaklanacak derilerin taze mezbaha derisi ya da salamura deri olması, derinin üzerinde ispire ve kesik olmaması, beyaz yünlü ya da kıllı bir hayvanın derisi olması ve tabii ki yağ miktarı düşük bir hayvan olması gerekmektedir. Karagöz derisi tabaklamanın klasik deri üretiminden pek farkı yoktur ancak bazı noktalara dikkat edilmesi gerekir. Islatması pervane ya da dolapta yapılır, ıslatma suyuna sodyum hipoklorit konulması tavsiye edilir. Islatma tamamlandıktan sonra ön kavaleta ile deri üzerinde kalan et parçalarının temizliğinin yapılması gerekir. Deri iyice temizlendikten sonra uygun bir gergefe veya tahtaya gerdirilerek kenarlarından çakılmalı ve kendi halinde gölgede yavaş yavaş kurumaya bırakılmalıdır. Bazı karagöz kitaplarında yazıldığı gibi sadece kireç ile derinin kıllarının dökülmesi Karagöz derisi yapmak için yeterli değildir. O şekilde de kılsız bir deri ortaya çıkar ancak bu yarı şeffaf karagöz derisi olmaktan çok eskiden köylülerin çarık yapmakta kullandığı çarık derisi olur.⁵⁵

Deri tabaka halinde hazır olarak da satılır. Önce yapılacak tasvir büyüklüğünde bir deri parçası kesilir ve cam ile kazınarak temizlenip hafifçe ıslatıldıktan sonra düz hale gelmesi için düz yüzeyli bir ağırlık altına konur ve burada iyice düzleşene kadar bekletilir. Daha sonra, iyice temizlenip şeffaflığı artırılan ve düzleştirilen deri yapılacak olan tasvirin resminin üzerine konarak tasvirin resmi çizilir. Resim çizildikten sonra etrafı uygun olan kesici bir alet ile kesilir (Bkz.Resim 33 – Yapım Aletleri). İç hatlar ise arkadan verilecek ışığın deliklerden geçip perdeye yansımaları için nevgan adı verilen ucu sivri bir alet ile delinir (Bkz.Resim 34).

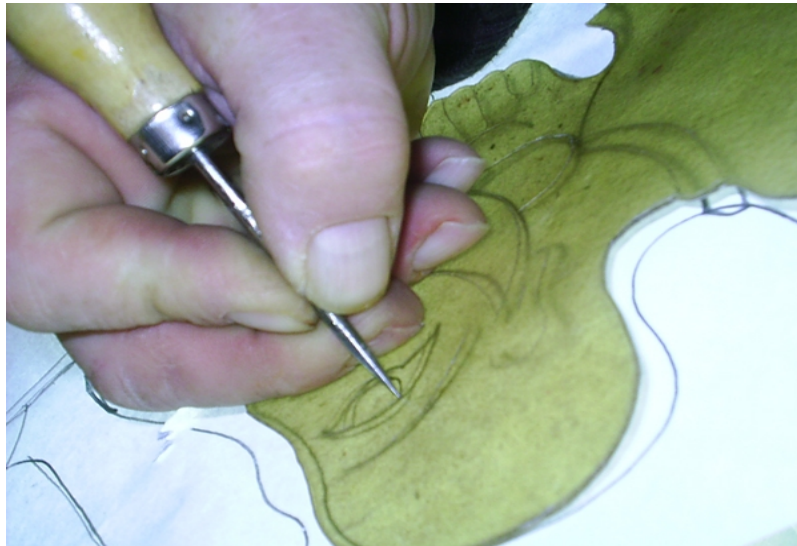
Kesme ve delme işlemi bir ağaç kütüğü üzerinde yapılır. Ağaç kütüğünün İhlamur olması çok önemlidir, çünkü İhlamur kütüğü çok yumuşak olduğundan delme ve kesme işlemleri daha rahat yapılabilir. Kesme ve delme işlemi bittikten sonra deliklerin etrafında oluşan kabarıklıklar spatula benzeri ucu keskin bir alet ile kazınır. Sopaların geçeceği deliklerin etrafına kalınca bir deri parçası dikilerek deliklerin

55 Bkz., ŞENYER, Emin; “Karagöz Yapım ve Oynatım Teknikleri”, karagöz.net, s:1

daha derin hale gelmesi sağlanır. Bu deri parçası sopanın tasviri daha sağlam tutup oynatırken çıkmasına engel olmak içindir. Deri parçası dikildikten sonra bir zımba ya da bıçak yardımıyla sopalarnın gireceği delik açılır. Tüm bu işlemlerden bittikten sonra yapılan tasvir ince bir zımpara ile iyice zımparalanıp boyama işlemine geçilir. Karagöz tasvirlerinin boyanmasında eskiden bitkilerden ve çeşitli doğal malzemelerden elde edilen kök boyalar kullanılmış ancak kök boya yapmak zahmetli bir iş olduğundan günümüzde tasvir yapımclarının büyük bir bölümü Ecoline boyalar kullanmaktadırlar (Bkz.Resim 35).⁵⁶

(Resim 33 Tasvir Yapım Aletleri)

(Resim 34 Nevregan Kullanımı)

Ecoline boyalar tasviri yüzeysel olarak boyarlar, oysa kök boya derinin içine işlediği için son derece dayanıklı boyalardır, yapay boyalar yıllar geçtikçe dökülüp

56 Bkz., ŞENYER, Emin; "Karagöz Yapım ve Oynatım Teknikleri", karagöz.net, s:1

kalitesini yitirirler ancak kök boyalar hiç bir zaman bozulmazlar, hatta tam tersine zaman içinde daha da güzel bir görünüm kazanırlar. Tasvir uygun renklerle boyandıktan sonra kenarlarına ve iç hatlara siyah boya ile kontür çekilir. Boyama işlemi de bittikten sonra tasvirin parçaları uygun yerlerinden mumlu iplik, kat küt ya da misina ile birbirine bağlanır, artık tasvir oynatıma hazır hale gelmiştir.⁵⁷

(Resim 35 Tasvir Boyama İşlemi)

⁵⁷ Bkz., ŞENYER, Emin; “Karagöz Yapım ve Oynatım Teknikleri”, karagöz.net, s:1

1.3.3 Bölümleri:

Karagöz gölge oyunu dört ana bölümden oluşur. Bu bölümler Mukaddime, Muhavere, Fasil ve Bitiş'tir. Ülkemizin genç ve önemli Hayalilerinden olan Hasan Hüseyin Karabağ, kendi kişisel sitesinde kaleme aldığı Karagöz'ün bölümlerini şu şekilde anlatmıştır:

Mukaddime: Oyun başlamadan perde ortasına göstermelik denen figürler (Limon ağacı, Çiçek saksısı, Gemi, Çeşme, Hamam vb.) yerleştirilir. Göstermelik hangi oyunun oynanacağına dair bir ipucu olabildiği gibi oyundan tamamen bağımsız da olabilir. Göstermelik Hayali ya da Yardağın çaldığı kamıştan yapılmış nareke ismi verilen düdüğün çıkardığı zırlıtlı ses ve def velvelesi eşliğinde perdeden yavaş yavaş kaldırılır. Bu oyunun başladığına işarettir. Daha sonra seyirciye göre sol taraftan Hacivat semai formunda bir şarkı söyleyerek gelir, şarkısını bitirdikten sonra perde gazelini okur.⁵⁸

Perde Gazeli: Perdeden Göstermelik na'reke vızıltısı ve def velvelesi eşliğinde kaldırıldıktan sonra Hacivat tarafından söylenen uyaklı manzum şiirlerdir. Hayali perde gazeline başlamadan "Oof Hay Hak!" diye yaratana seslenir. Oyunların tasavvufî yönlerinin ağırlıklı olarak vurgulandığı perde gazellerinde, yaratanın varlığı ve birliği övülürken insanın aciz bir kul olduğunun altı çizilir. Karagöz'ün ibret perdesi olduğu ve gösterinin bir ders niteliğinde olduğu belirtilir. Karagöz'ün en çok bilinen perde gazellerinden birisi şöyledir:

*"Nakş-ı sun'un remz ider hüsnünde rüyet perdesi
Hace-i hükmü ezeldendir hakikat perdesi
Sîreti sûrette mümkündür temaşa eylemek
Hâil olmaz ayn-ı irfâna basiret perdesi
Her neye im'an ile baksan olur iş âşikâr
Kılmış istilâ cihanı hab-ı gaflet perdesi
Bu hayâl-i âlemi gözden geçirmektir hüner
Nice Karagözleri mahvetti bu sûret perdesi
Şem-i aşkın yandırıp tasviri cismindir geçen
Âdemi amed şüt etmekte azimet perdesi*

58 KARABAĞ, Hasan Hüseyin; "Karagöz Oyun Bölümleri", www.karagözevi.com, s:1

*Hangi zılla iltica etsen fena bulmaz acep
Oynatan üstadı gör kurmuş muhabbet perdesi
Dergah-ı Âl-i Abâ'da müstakim ol Kemterî
Gösterir vahdet elin kalktıkça kesret perdesi."*⁵⁹

Bu ve bunun gibi değişik perde gazellerinin okunmasıyla oyun açılmış olur. Perde gazeli bitimiyle Hacivat seyirciyi selamlar ve Karagöz'ü çağırarak için teganniye başlar. Karagöz bağırmasın diye de Hacivat bağırma devam eder. Bunun üzerine Karagöz aşağıya atlayıp, Hacivat'la alt alta, üst üste kavga ederler. Hacivat kaçır, Karagöz sırt üstü yerde yatarken anlamsız sözlerden oluşan tekerlemesini söyler. Karagöz Hacivat'a kızıp söylenirken, "Bir daha gel bak ben sana neler yaparım" der. Hacivat tekrar perdeye gelir ve Mukaddime biter, Muhavere (söyleşi – atışma) başlar.⁶⁰

Muhavere: Kelime anlamı karşılıklı konuşma olan muhavere, Karagöz ve Hacivat'ın tüm tipik özelliklerini bünyesinde barındıran bir bölümdür. Yanlış anlamalara dayalı, kelimelerin ses oyunları ile farklı anlamlarda kullanılmaları, ikilinin eğitim öğretim durumları ve kişilik özellikleri bu bölümde iyice belirginleşir.

Eski oyunlardan günümüze ulaşan muhavere asıl oyunun konusuyla ilgili değildir. Yeni yazılan muhavere ise oyunla ilgili olabiliyor. Bu bölüm Karagöz'ün yabancı sözcükler kullanarak konuşan Hacivat'ı yanlış anlaması ya da yanlış anlar görünmesi üzerine kuruludur. Böylece muhavere, ortaya türlü cinaslar ve nükteler çıkmasıyla sürer gider. Muhavere her konuya açıktır, önceden bilinen bir muhaverenin içine günlük olaylar sokulabileceği gibi, günlük olayları şakacı bir dille eleştiren doğaçlama muhavere de olabilir. Bu Karagöz oynatan ustanın maharetine ve kültürüne bağlıdır. Evliya Çelebi'nin çok övdüğü Hayâlî Kör Hasanzade Mehmet Çelebi'nin akşamdan sabaha dek değişik taklitler yapıp herkesi hayretler içinde bıraktığı, 18. yüzyıl sonlarında yetişen Kasımpaşalı Hafız'ın da gece sabaha kadar sadece Hacivat ile Karagöz'ü oynatıp konuşturduğu, dinleyenlerin çatlak derecesine geldiği ve vaktin nasıl geçtiğini fark etmedikleri biliniyor. 18. yüzyıl sonlarında yetişen hayal küpü Emin Ağa'nın bir söylediği muhavereyi bir daha söylemez diye şöhreti vardır. Muhavere bölümü Hacivat'ın Karagöz'den dayak yiyip kaçması, yalnız kalan Karagöz'ün "Sen gidersin de ben durur muyum. Ben de

⁵⁹ Türk Folklor Araştırmaları Yıllığı, Karagöz Özel Sayısı, İstanbul, Haziran 1959, 119 S, s: 1935-36
⁶⁰ KARABAĞ, Hasan Hüseyin; "Karagöz Oyun Bölümleri", www.karagözevi.com, s:1

giderim evime bakalım ayine-i devran ne suretler gösterir” diyerek çıkması ile sona erer.⁶¹

Fasıl: Karagöz oyunları isimlerini bu bölümdeki olay örgüsünden alırlar. Karagöz ve Hacivat dışındaki diğer tipler ağırlıklı olarak bu bölümde perdeye gelir. Basit entrikalarla oluşan düğüm yine bu bölümde çözüme kavuşturulur. Hacivat’ın Karagöz’e iş bulması, Karagöz’ün kendisini zor durumda bırakacak işler yapması en çok kullanılan temalardır. Akışa göre kendi kılık ve şiveleri ile çeşitli tipler perdeye gelip giderler. Gelen her tip kendi müziği eşliğinde şarkısını söyler.⁶²

Bitiş: Karagöz oyununun en kısa bölümü bitiş bölümüdür. Fasıl bölümü sona erdikten sonra Karagöz ile Hacivat perdeye gelirler. Burada kıssadan hisse olabilecek bir açıklama yapılır. Gelecek oyunun adı, yeri ve zamanı konuşma arasında ilan edilir. Karagöz Hacivat’ı tekrar döver, bunun üzerine Hacivat, klasik sözü, “Yıktın perdeyi eyledin viran, varayım sahibine haber vereyim heman” diyerek yukarı sola doğru perdeden ayrılır. Oyunu kapatan Karagöz’dür. “Her ne kadar sürç-i lisan ettikse affola! Bak yarın akşam ben sana neler ederim neler!” diyerek yukarı sağa doğru perdeden çekilir. Hayal perdesinde ışığın kararmasıyla oyun sona erer.⁶³

Karagöz’ün hayali, ışıkla başlayıp ışıkla son bulur. Işığın aydınlattığı perdede canlanan tasvirler - hayaller - hikayelerini anlattıktan sonra yine aynı perdede kaybolurlar. Böylece hayal sonlanır, rüya biter ve seyirci uyanır.

61 KARABAĞ, Hasan Hüseyin; “Karagöz Oyun Bölümleri”, www.karagözevi.com, s:1

62 Bkz., A.g.e

63 Bkz., A.g.e

2. HAYALİ TACETTİN DİKER'İN YAŞAMI VE SANATI

2.1 Tacettin Diker'in Yaşamı

Perde oyunu, Karagöz ile Hacivat denince Türkiye'de ilk akla gelen isim Tacettin Diker, namıdiğer “Taci Baba”⁶⁴, 1923 yılında İstanbul'da doğmuştur. Ailesi ile yaşadığı çevrenin ve ailesinin tiyatroya olan yakınlığı, Usta'nın hayatını küçük yaşlardan itibaren etkilemeye başlamıştır. Kendisi de bir Karagöz ustası yani *Hayali* olan dayısı ve ailesinin de tiyatroyla ilgili olması, Tacettin Diker'in tiyatroyla ve Karagöz'le küçük yaşta tanışmasına vesile olmuştur.

Ülkemizin yaşayan en yaşlı Karagöz ustası Hayali Tacettin Diker'in Karagöz ile tanışması 4-5 yaşlarındayken gerçekleşir. O doğmadan çok önce ölen dayısı, Cemal Bey'de Karagöz ustasıdır. 4-5 yaşındayken dayıdan kalan bir hazine kutusunun içindeki Karagöz hemen aklına kazınmıştır.⁶⁵ Usta, ileride hayatını adayacağı Karagöz ile tanışmasını şu şekilde anlatır;

“Birgün evimizdeki yüklükten dayıma ait olan üç tane kutu buldum. Bu kutuların içinde gölge oyunu, Karagöz ve Hacivat tasfirleri vardı. O zamanın ustalarının yaptığı gibi deve derisinden yapılmışlardı. O zaman gördüğüm o tasfirlere hayran kaldım, hiçbir zaman unutmadım ve aklımın bir köşesinde yer ettiler. Ne yazık ki o tasfirler saklanmadı. Büyük dayım veremden ölmüştü, evdeki halk dayıma ait bu tasfirleri gördükçe üzüliyordu ve o tasfirler yok edildi. Karagöz ile tanışmam ben ilkokula giderken, 1933-34 yıllarında olmuştur.”⁶⁶

Takım, onu gördükçe üzülen ailesi tarafından dertop edilip, ortalıktan kaldırıldıysa da, “çengi” karakterine ait olan zilleri alıkoymayı ve bugüne değin saklamayı başarmıştır.⁶⁷

Sanatçı, ilk ve ortaokul yıllarında tiyatroyla iç içe büyümüştür. Eski tiyatro merkezi sayılabilecek Şehzadebaşı'na yakın olan Mehmet Paşa'da yaşamış, tiyatroların toplandığı Şehzadebaşı'nın müdavimlerinden olmuştur. Tiyatro ve

64 Bkz., ALTAY, İbrahim; “Karagöz Günümüze Uyarlanırsa Yaşatılabilir”, **Sabah Gazetesi Kültür-Sanat Eki**, 18 Kasım 2010, s.23

65 Bkz., YILDIRIM, Reyhan; “Yaşamdan Perdeye Düşen Hayal”, **Yaşamdan Portreler dergisi**, Doğançay Müzesi Yayınları, Sayı 14, Temmuz-Ağustos-Eylül 2007, s:31

66 Ek 5, ÖZKAYA, Mustafa; **Akşama Doğru Tv Programı**, Tv Net, 6 Ocak 2010

67 Bkz., YILDIRIM, Reyhan; “Yaşamdan Perdeye Düşen Hayal”, s:31

Karagöz oyunlarını kaçırmaz. Diker'in bu tiyatro ve Karagöz sevdasına babası destek vermiştir.

“Rahmetli babam'da tiyatro ile çok ilgilenirdi. Şehzadebaşına çok yakın otururduk. Ben tiyatrolardan dışarı çıkmazdım. Babam bir ara Ferah Tiyatrosu'n da gişe memurluğu yapmıştır.”⁶⁸

Gençlik yıllarında tiyatro ve Karagöz'ü hiçbir zaman hayatından eksik etmemiştir. Şehzadebaşı'nda verilen tiyatro temsillerini ve bayram günleri Unkapanı'nda kurulan çadırlarda Karagöz ve kukla gösterilerini hiçbirini bile kaçırmadan izler.

Hazım Körmükçü, Hayali Küçük Ali, Camcı İrfan gibi usta hayalileri ayrı bir yerde tutuyor. Çocukluğunda ve gençliğinde seyretme şansını elde ettiği bu isimler, Diker'in Karagöz sevdasını perçinlemiştir. Diker, Hazım Bey'i dinleyebilmek için ne yaptığını şöyle anlatmıştır;

“Hazım Körmükçü, Hayali Küçük Ali, Camcı İrfan... Bunlar çok büyük ustalardır. Hazım bey her salı İstanbul Radyosu'nda Karagöz oynatırdı. Uzak olmasına rağmen, Hazım bey'in Karagöz'ünü dinlemek için babamla yürüyerek Cağaloğlu'nda oturan amcama giderdik. Orada Karagöz'ü seyreder ve dönerdik. O zamanlar radyo herkeste yoktu. Hazım Bey'in icra ettiği Karagöz'ü seyretmek için her Salı amcama giderdik.”⁶⁹

1930' larda orta okula giderken Salı geceleri büyük sanatkar Hazım Körmükçü tarafından İstanbul Radyosu'nda seslendirilen Karagöz oyunlarını dinlemeye Cağaloğlu'nda oturan amcasına gider, Ramazan ve Kurban Bayramlarında Küçükpazar'daki Yeşil Tulumba' da kurulan bayram yerindeki çadırlarda oynatılan kukla, orta oyunu ve karagöz oyunlarını seyreder. Rahmetli eşsiz sanatkar Naşit Özcan'ın Şehzadebaşı'ndaki Turan Tiyatrosu'nda oynadığı, Leblebici Horhor, Surpik ve Haçi, Afacan isimli oyunları, ara sıra Yunanistan'dan gelen Operet tiyatrosunu, Cemal Sahir Operet Topluluğu'nu ve Sururi'lerin temsillerini büyük bir coşku içerisinde seyreder. Böylece zamanın as olmuş sanatçıları görür ve tanır. Orta oyununda Pişekar Asım Baba, Kavuklu Ali, Rıfkı İnce, Tefik İnce (Rıfkı İnce'nin kardeşi), Hüseyin Mat, Meddah Kadri, Şevki Şakrak, Dümbüllü İsmail, Ahmet

68 Ek 5, ÖZKAYA, Mustafa; **Akşama Doğru Tv Programı**, Tv Net, 6 Ocak 2010

69 Bkz., A.g.y

Güldürür, Monolog Mazlum, Burhanettin Tepsi, Kemal Güler, Kemal Aşki, Kemal Sahir, Faik Coşkun, Hüseyin Erişen gibi eski ustaları seyretmiş. Aynı yıllarda Rahmetli Muhsin Ertuğrul'un Tepebaşı'ndaki Dram Tiyatrosu'nda cumartesi günleri talebe matinelere başlamış. O temsillerde Behzat Budak, Hazım Körmükçü, Vasfi Rıza Zobu, Talat Artemel, İ. Galip Arcan, Halide Pişkin, Cahide Sonku, Perihan Yanal, Nejdet Mahfi Ayrıl, Reşit Baran, Bedia Muvahhit, Kemal Tözem, Şaziye Moral, Yaşar Özsoy, Raşit Rıza, Agah Hün, Nüvid Özdoğru, Ulvi Uraz, İhsan Devrim, Reşit Baran gibi dönemin büyük sanatçıları seyretmiştir.⁷⁰

1930'lu yıllarda Hazım Körmükçü'nün Karagözüyle büyüyen Diker, gençlik yıllarında Karagöz ile ilgili çalışmalarına Halkevleri'nde devam etmiştir. Hazım Körmükçü'den sonra yine büyük bir usta olan Camcı İrfan'ı da seyretme ve tanıma şansı bulmuştur. Halkevleri ve Hayali Camcı İrfan için şunları söyler;

“1948 yılında bizim Küçükpazar'da Halkevi açılmıştı. Şansım varmış halk evine Karagöz ustalarından Camcı İrfan Bey geldi. Halk evlerinde ve tüm Türkiye'de Karagöz oynatıyorlardı. Benim gittiğim Halkevi'nde de 10 gün kadar kaldılar. En büyük şansım şudur ki Karagöz perdesinin hem önünü hem arkasını seyretme şansı buldum. Oturduğum yer Halkevleri'ne yakın olduğu için Karagöz gösterilerinin hepsini seyredebildim.”⁷¹

Cemal Reşit Rey kardeşlerin operetlerini ve Musahipzade Celal Bey'in komedilerini seyrederek tiyatro tutkusunu giderek arttırmıştır. Diker'in Karagöz serüvenü lise yıllarına dayanıyor. *“Birer üniversiteydi onlar, kapatılmaları büyük hataydı, yazık oldu”⁷²* dediği Halk Odalarından yetişiyor. Küçükpazar Halkodası'nda Temsil Kolu kurarak tiyatro çalışmalarına başlamış, bu arada aktardan aldığı mukavvadan yapılmış tasvirler ile Karagöz oynatmaya devam etmiştir.⁷³ Kendi mahallesinde, mahalle halkına temsiller vermeye başlayan Diker, hayalilik basamaklarını yavaş yavaş çıkmaya başlamıştır. Artık kendi figürlerini sergilemektedir;

“Eskiden aktarlar vardı. Bu aktarlarda mukavvadan yapılmış büyük

70 Bkz., DİKER, Tacettin; “Biyografi”, tacibaba.com

71 ONAN, Timurtaş; “Hayali Tacettin Diker”, Biyografi-Belgesel, yapım 2009

72 ALPTEKİN, Fecir; “Tacettin Diker”, Cumhuriyet Gazetesi, 17 Ocak 1998

73 Bkz., DİKER, Tacettin; “Biyografi”, tacibaba.com

defterler satılırdı. Her bir sayfasında Karagöz tavfirleri olurdu. O zamanın parası ile 100 paraya satılırdı. Yemez içmez para biriktirir onlardan alırdık. Aldıktan sonra eve getirir zeytinyağı ve mum eriterek kızartırdım. Bunu yaptıktan sonra şeffaf olurlardı. Mahalle halkını çağırıp, yağlanmış ve şeffaflaştırılmış halleriyle perdede oynatırdım.”⁷⁴

1960’lı yıllarda Camcı İrfan Açıkgöz yönetimindeki Karagöz Oynatım kursuna katılmıştır. Bu yıllarda Heybeliada Sanatoryumu’nda, Yeşilay gezilerinde ve kimi tanıdıklarının düğünlerinde Karagöz oynatmaya devam etmiştir.⁷⁵

Karagöz çalışmalarına amatör olarak devam eden Tacettin Diker, Ziraat bankasında çalıştığı dönem olan 1973 yılında Kültür Bakanlığı’nın açtığı “Karagöz Oynatım Yapım ve Metinleri Yenileme Kursu”na katılır. Nurettin Sevin, Ragıp Tuğtekin ve Reşit Baylav gibi hocalardan ders aldığı bu kurs 4 sene sürer.

“Emekli olmama çok yakın bir tarihti. Bankada son senemdi diye hatırlıyorum”⁷⁶

Kursta, en iyi hocalardan Karagöz yapımı ve oynatımı hakkında en ince detayına kadar ders alır. Diker, kursun ilanını Cumhuriyet gazetesinde görür ve hemen başvurur. Sanatçı katıldığı kurs için şunları söylemiştir;

“Kursa imtihanla öğrenci alınıyordu. İmtihan günü gittim. Rahmetli Muhittin Sevin Bey’in başkanlığında devlet tiyatrolarından birçok sanatçı gelmişti. Bana bir kağıt uzattılar, bu kağıt Karagöz’ün perde gazellerinden biriydi. Düz bir ses ile okudum. Sonra hocalarıma sorup izin aldıktan sonra Hacivat’ın sesiyle okudum. Bana dışarı çık dediler. İçim içimi yiyordu. Kazanıp kazanamayacağımı merak ediyordum. Ertesi gün dayanamayıp rahmetli Nurettin Bey’e telefon ettim. Kazandığımı öğrenince dünyalar benim oldu.”⁷⁷

Katıldığı bu kurs boyunca aynen bir tiyatro sanatçısı gibi yetişir. Hocalarından sentaks, fonetik, drama gibi tiyatral dersler alır. Aldığı kursu, “Bir tiyatro sanatçısına

74 ONAN, Timurtaş; “Hayali Tacettin Diker”, Biyografi-Belgesel, yapım 2009

75 Bkz, A.g.e

76 Ek 1; Tacettin Diker ile Röportaj 1, Ocak 2012, s:1

77 ONAN, Timurtaş; “Hayali Tacettin Diker”

ne veriliyorsa biz de aynı şekilde eğitim aldık”⁷⁸ cümlesiyle özetliyor. Kursta aldığı bu eğitim sadece yapım ve oynatma değildir. Aynı zamanda ses kullanımı ve taklit üzerine de yoğun bir eğitimden geçer. Kursun içeriğiyle ilgili bir anektodu şöyle anlatır;

“Katıldığımız kursta en ince detayına kadar eğitim aldık. Aldığımız eğitimlerden biri de taklit idi. Örneğin Arap hangi harfi hangi şekilde söyler... Nurettin bey en doğru şekilde her karakterin özelliğini, ses kullanımını ve tavrını öğretmeye çalışırdı. Nurettin bey aynı zamanda Yıldız Kenter gibi bir çok sanatçının da hocasıdır...”⁷⁹

Kursun sonunda, piyesleri yenileme kısmına geçildiğinde, eski piyeslerden birinin seçilmesi ve günümüze (o zamana – 1970'ler...) uyarlanması istenmiş. Tacettin Diker, çalıştığı oyunu şu cümlesiyle anlatır: *“Ben Kar-i Kadim oyunlarından Aptal Bekçi'yi zamanımıza uyarladım”⁸⁰*. Hocalarının izniyle hazırladığı Karagöz oyununu oynatır ve başarılı olur. Bu sevinci ve gururu *“Kursun sonunda hocalarımdan onayı aldıktan sonra artık işim Karagöz oldu. Nurettin Sevin gibi bir hocadan onay aldıktan sonra... tamamdır dedim...”⁸¹* sözleriyle açıklamıştır.

Gençlik yıllarından beri kukla ve Karagöz oynatan Tacettin Diker, katıldığı kursu bitirdikten sonra daha önce icra ettiği Karagöz'ü profesyonel olarak yapmaya başlamıştır. Ziraat bankasındaki memurluğunu bırakıp hayatını adayacağı, çok sevdiği mesleğini ve Karagöz sanatını sergileyeceği günlere kavuşur ve Hayalilik ünvanını hakeder.

Sanatçı 1976-77 yılından sonra profesyonel olarak Karagöz oynatmaya başlamıştır. Mahalle ve sünnet düğünlerinde oynattığı Karagöz'ünü artık, gençliğinde seyrettiği Hayalilerin yanında sergilmeye başlar. Sanat hayatının büyük bir bölümünü kapsayacak olan Akbank Sanat ile çalışmaya başlamadan önce, artık, usta hayaliler içerisinde. Sergilediği ilk oyunlar Kar-i Kadim denilen, Karagöz'ün klasik oyunları olmuştur. Kendisi de Karagöz'ün klasik oyunlarının bozulmaması gerektiğini düşünmektedir. Ancak yine kendisinin dediği gibi günümüze uydurulması gerektiğini de savunmuştur. Her dönemin seyircisinin beğeni düzeyi, dönemin yaşama koşulları

78 ONAN, Timurtaş; “Hayali Tacettin Diker”

79 Ek 1, Tacettin Diker ile Röportaj 1, Ocak 2012, s:1

80 ONAN, Timurtaş; “Hayali Tacettin Diker”

81 Ek 1, Tacettin Diker ile Röportaj 1, Ocak 2012, s:1

ve güncel olayları perdeye taşımak gerektiğini düşünür. Zamanla ve gerekli olduğu için Karagöz'ü sergilendiği devrin seyircisinin anlayabileceği düzeyde yenilemeye ve oynatmaya devam etmiştir.

Her ramazan etkinliğinde, önemli festivallerde veya tiyatro sahnelerinde çok sevdiği Karagöz'ü sergilemeye devam etmektedir. Aynı zamanda Yurtiçi ve Yurtdışı'nda birçok şehirde Karagöz oynatmıştır. 1970'lerin sonunda, rahmetli ve çok değerli hocaları Nurettin Sevin ve kendisine Karagöz yapımını öğreten hocası Ragıp Tuğtekin ile birlikte , Kültür Bakanlığı'nın vasıtasıyla Tunus'a gitmiş, workshop çalışması yaptırmış ve oyun sergilemiştir. Karagöz oynatımı sırasında hatırladığı ilginç bir anıyı şöyle anlatıyor;

“Akşam oldu perde kuruldu, sıra tasfirleri takmaya geldi. Sevgili hocam Nurettin Sevin tasfirleri kendisinin takacağını söyledi. Beni aldı bir düşünce, çünkü kendisinin yaşı ilerlemişti ve bundan dolayı elleri titriyordu. Oynatırken figürlerin sopalarından çıkmasından korkuyordum Ama hocamıza itiraz edemedik. Ben Karagöz'ü oynatmaya başladım. Yaklaşık bir dakika kadar geçmişti ki Hacivat'ın sopası çıktı. Çıkar çıkmaz ben hemen Hacivat'ı hemen aşağıya aldım ve oyun içerisinde hastalanmış oldu. Yardımcılarım tasfir'i düzeltip bana verdiler ve oyun devam etti. Oyun bittikten sonra hocam Nurettin Bey geldi ve “seni tebrik ederim” dedi. “Sahneyi boş bırakmadın” diye devam etti ve oyunu kurtarmayı bildiğim için bana teşekkür etti.”⁸²

Tacettin Diker'in, içinde bulunduğumuz 2012 yılı'nda 40. yılını kutlayan Akbank Sanat (ilk adıyla Ak Sanat) Çocuk Tiyatrosu'yla çalışmaya başlaması da 70'lerin sonuna denk gelmektedir. O yıllarda Aydın Gün Bey'in organize ettiği İstanbul festivallerine düzenli olarak davet edilmeye başlamıştır. Yedi Kule Zindanları'nda bir Karagöz temsilinden sonra Erol Günaydın ve Selim Naşit Bey, Diker'in yanına gelerek birlikte çalışmayı teklif ederler ve Diker'in “Siz istedikten sonra tabiki...”⁸³ cevabından sonra 35 yıl sürecek bir birliktelik başlamış olur.

Tarihler 1976'yı gösterdiğinde, Akbank Çocuk Tiyatrosu oyuncularını arasına kuklalar da katılır. Hayali ve kukla sanatçısı Tacettin Diker'in de toplulukla birlikte

82 ONAN, Timurtaş; “Hayali Tacettin Diker”

83 Bkz.,Ek 3, Tacettin Diker ile Röportaj 3, Nisan 2012, s:1

çalışmaya başladığı bu dönemden kısa bir süre sonra Akbank Karagöz ve Kukla Tiyatrosu kurulmuştur.⁸⁴

Tacettin Diker önderliğinde Yurtiçi ve Yurtdışı çalışmaları başlamıştır. Topluluğun 1970'lerden sonra gerçekleştirdiği ilklerden bir diğeri ise gezici bir sahnede oyunlarını sahnelemesi olmuştur. Erol Günaydın Akbank'ın bir dönem simgesi olan Uğur Böceği Kumbara'sından esinlenerek bir vosvos otomobili Uğur Böceğine dönüştürür ve arkasına bir karavan takar. Kenarları açıldığı zaman sahneye dönüşebilen bu karavan ile Toros Dağları'nın eteklerinden Güney Doğu Anadolu'ya kadar Türkiye'nin birçok farklı bölgesine gidilir.⁸⁵

“Karagöz, Nürnberg'de Sahneyi Bayram Eyledi” başlıklı, Hürriyet gazetesinin 3 Mart 1979 tarihli basımında, Taner Tüzün'ün kaleme aldığı yazıda Diker ve yine kendisi gibi usta Orhan Kurt'un katıldığı Almanya turnesinden bahsedilmektedir. Nürnberg'in Ulm şehrinde Alman halkına başarılı bir gösteri yapan Diker ve Kurt, Nürnberg'de de iki ayrı gösteriyle Karagözü yaşatmıştır. Taner Tüzün, Karagöz'ün gördüğü yoğun ilgiyi yazısında şu sözleriyle anlatmıştır;

“Nürnberg Türk Tiyatro grubu'nun başarılı organizasyonu ile gerçekleşen Karagöz oyununa ilginin çok olması nedeniyle tiyatro yönetmeni ve rejisörü Mehmet Ulay, Elif adını verdikleri yeni doğan kızını bile hastaneye gidip göremedi.”⁸⁶

Tacettin Diker, Akbank Çocuk Tiyatrosu ile birlikte, Akbank Sanat'ın 10. yaşını kutladığı 1982 yılında Almanya ile kendisinin ikinci, Akbank ile birinci Avrupa turnesini gerçekleştirmiştir (Bkz.Resim 36). Bu turne kapsamında Batı Almanya'daki birçok okul ziyaret edilir, temsiller anadili Türkçe olmayan çocuklar tarafından da ilgiyle karşılanmıştır. Yanlışlıkla Doğu Berline de geçilen turnede Erol Günaydın'ın yanısıra Selim Naşit Özcan ve Tacettin Diker yer almıştır.⁸⁷ Diker'in Karagöz ve Kukla temsilleri verdiği, Selim Naşit ve Erol Günaydın'ın Orta oyunu sergilediği turne de; “Çok amaçlı düşünülmüş bir araçtı. Karavan açıldığında bir sahne oluşturuordu”⁸⁸ sözleriyle anlattığı özel bir araç kullanılmıştır. Diker, Almanya turnesiyle ilgili bir anısını şu sözleriyle anlatır;

84 Bkz., Akbank Sanat, Akbank Çocuk Tiyatrosu Tarihçe, akbanksanat.com

85 Bkz; A.g.e

86 TÜZÜN, Taner; “Karagöz Nürnberg'de”, **Hürriyet gazetesi**, 3 Mart 1979

87 Bkz; A.g.e

88 Ek 3, Tacettin Diker ile Röportaj 3, Nisan 2012, s:2

“Hatırladığım kadarıyla, Bulgaristan hududundan geçerken, bizi durduran bayan gümrük memuru, arabada duran (vos vos'u kastediyor) pick-up'ı farketti ve çalıştırmamızı istedi. Biz önce anlamadık ama sonra dediğini yaptık. Tabi çengi havası çalışıyor. Memurun hoşuna gitmiş olmalı ki başladı oynamaya... (gülüyor...) Keşke diyorum bir fotoğraf ile kayıt etseydik o zaman.”⁸⁹

(Resim 36 Almanya Turnesi)

Almanya turnesinden sonra, Akbank çocuk tiyatro ile birlikte Yurtiçi gezilerine devam eder. Bu geziler sayesinde Anadolu'nun birçok köşesi ile birlikte, 80'li yıllar boyunca İzmir ve Bursa fuarlarına turneler düzenlenmiş ve halkın - özellikle çocukların - beğenisini kazanmıştır.(Resim 36 Almanya Turnesinden)

Akbank Çocuk Tiyatrosu 1990'lı yıllar boyunca turne geleneğini katıldığı yurtiçi festivallerin yanısıra 1993 yılında Almanya'ya gerçekleştirilen ve 13 şehri kapsayan ikinci Avrupa turnesi ile sürdürmüştür. Diker bu organizasyonu “20 kişilik ekibimiz ve dekorlarımızla gittik, Uçaktan indikten sonra ekibimizle 3 otobüs ile taşınabilmiştik”.⁹⁰ sözleriyle aktarır.

15 Kasım 1997 yılında Çocuk Vakfı için Tacettin Diker önderliğinde bir Karagöz kursu açılır. Bir sene süren kursun amacı çocuklara Karagöz'ü öğretmek ve Karagöz'ün gelecek nesillere aktarılmasına katkıda bulunmaktır. Bu kurs sadece bir

89 Bkz., A.g.e

90 Bkz., A.g.e

sene için açılır ve devam etmez. 1990 yılında Türkiye’de kurulan Uluslararası Unima Kukla ve Gölge Oyunu Birliği’nin kurucuları arasındadır. Diker, Unima ile gerçekleştirilen çalışma için “*Daha sonra Unima ile gerçekşeltirdiğimiz kurs daha güzeldi*”⁹¹ der. Çünkü bu çalışmada kurs sonunda mezun edilen kursiyerler ile bir Karagöz oyunu hazırlanmış ve sergilenmiştir. Usta daha sonra Kültür Bakanlığı’nın Türk Kültürüne Hizmet Vakfı’nda, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Güzel Sanatlar Bölümü’nde ve Çocuk Vakfı’nda muhtelif tarihlerde açılan Karagöz Yapım ve Oynatım kurslarını yönetmiştir.⁹²

Yönettiği kursların yanında önemli festivallere de davet edilmiştir. İstanbul Festivali, Habitat II ve 26 Mayıs 1991 tarihinde İstanbul’da toplanan 24. Uluslar arası Tiyatro Enstitüsü Dünya Kongresi (24th World Congress Of The International Theatre Institute) gibi etkinliklerde görev almıştır.⁹³ Türkiye'nin dört bir yanındaki çalışmalarına devam eden büyük usta, bunların yanında birçok belgesel ve televizyon çalışmasında da yer alır. Örneğin, 1992 yılında Türkiye Radyo Televizyon Kurumu tarafından çekilen 13 bölümlük KUKLA KAL adlı dizide yer almıştır.⁹⁴ 1999 yılında TV 8’de çocukluğundan günümüze kadar olan yaşamını anlattığı belgeseli çekilmiş, 19.07.2002 yılında ise TRT 2’nin hazırladığı GÖLGEDEKİ CAN adlı belgeselde yer almıştır. 1999 yılında İsa Çelik’in gözünden “Fotoğraflarla Karagöz” sergisi adlı fotoğraf belgeselliğinde Usta Hayali olarak yer almıştır.

Tacettin Diker, Akbank Karagöz ve Kukla Tiyatrosu ile süren 35 yıllık birliktelikte 1974 – 2004 yılları arasında düzenli bir şekilde gösteriler yapmıştır. Akbank’ın Karagöz ve Kukla bölümünü 2004 yılında kapatmasıyla birlikte, Akbank çocuk tiyatrosu bünyesinde çalışmaya devam etmiştir.⁹⁵

2008 yılında Unesco tarafından “Somut Olmayan Kültürel Miras” olarak kabul edilen Karagöz sanatının; gelişmesi, yaygınlaşması ve geleceğe taşınması amacıyla 2011 yılında yeni bir Karagöz kursu açılır. Katılımcılar 4 ay boyunca Karagöz Tasvir Yapımı, Karagöz Musikisi, Karagöz Oynatımı, Geleneksel Türk Tiyatrosu gibi teorik ve pratik eğitimler almıştır (Bkz.Resim 37-38). Unesco’nun yaşayan insan hazinesi ilan ettiği Karagöz üstatları; Metin Özlen, Orhan Kurt ve Tacettin Diker, birçok kez

91 Ek 3, Tacettin Diker ile Röportaj 3, Nisan 2012, s:2

92 DİKER, Tacettin; “Biyografi”, tacibaba.com

93 Bkz, A.g.e

94 Bkz, A.g.e

95 Kuka, Kukla Karagöz Derneği, “Biyografi: Tacettin Diker”

geleceğin “Hayali”leriyle deneyimlerini paylaşmış, kursiyerlerin çalışmalarını değerlendirmiş, Karagöz sanatının tüm inceliklerini bu sanata yeni bir soluk katacak olanlara aktarmışlardır.

(Resim 37 Kursiyerler)

(Resim 38 Tacettin Diker)

Sahnelediği klasik eserlerin yanında 2002 yılında yazdığı “Can ile Canan” ve 2003 yılında yazdığı “Yar Bana Bir Eğlence” oyunları ile kendi tarzını yaratmaya başlamıştır. Kendi yazdığı oyunlar arasında daha sonra çok büyük beğeni kazanan ve Karagöz'e daha önce yapılmamış yeni anlatım olanakları getiren “Rüya” ve “Karagöz Tv” adlı eserleri de olacaktır.

ÖDÜLLERİ

- 1974 İSTANBUL ERKEK LİSESİ 90. YIL ŞİLDİ
- 1982 KÜTAHYA FESTİVALİ BAŞARI ÖDÜLÜ
- 1985 TÜRK KÜLTÜRÜNE HİZMET VAKFI ÖDÜLÜ
- 1985 2.MUĞLA KÜLTÜR VE SANAT ŞENLİĞİ BAŞARI PLAKETİ
- 1987 3.GELENEKSEL TİYATRO FEST.ANTALYA ŞİLDİ
- 1987 FOLKLOR ARAŞTIRMALARI KURUMU İHSAN HİNÇER TÜRK FOLKLORUNA HİZMET ÖDÜLÜ
- 1987 TÜRK EDEBİYAT VAKFI TÜRK FOLKLORUNA HİZMET VAKFI
- 1991 YAŞARKEN ANALIM YAŞARKEN SAYALIM LİONS KULÜBÜONUR PLAKETİ
- 1991 K.H.E.E.M. DENEME SAHNESİ ŞİLDİ
- 1991 ÇOCUK VAKFI SANAT HİZMET ÖDÜLÜ
- 1991 KETSAV K.H.E.E.M. DENEME SAHNESİ ŞİLDİ
- 1993 BAKIRKÖY BELEDİYESİ 1. ÇOCUK ŞENLİĞİ ŞİLDİ
- 1994 ÇANAKKALE TROYA FESTİVALİ BAŞARI ŞİLDİ
- 1994 ANKARA BELEDİYESİ 1. TEMAŞA SANATLARI FESTİVALİ HİZMET ÖDÜLÜ
- 1996 SELÇUK ÜNİVERSİTESİ ONUR ÖDÜLÜ
- 1995 TÜRK EDEBİYATI VAKFININ HALK TİYATROSUNA 50 YILI AŞKIN HİZMET ONUR PLAKETİ
- 1995 INTERNATIONAL 3. BURSA FESTİVALİ HİZMET ÖDÜLÜ
- 1996 UNİMA TÜRKİYE MİLLİ MERKEZİNİN TEŞEKKÜR PLAKETİ
- 1997 XIII.ÇOCUK ŞENLİĞİ ŞEHİR TİYATROLARI TEŞEKKÜR PLAKETİ
- 1997 GENÇLİK ŞENLİĞİ ŞEHİR TİYATROLARI TEŞEKKÜR PLAKETİ
- 1999 AKBANK ÇOCUK TİYATROSUNA 25 YIL HİZMET ÖDÜLÜ
- 2000 3.ULUSLARARASI İSTANBUL KUKLA FESTİVALİ ONUR

ÖDÜLÜ(TÜRK KUKLASINA KATKILARIMDAN DOLAYI)

2001 5.ULUSLARARASI KUKLA VE GÖLGE OYUNLARI FESTİVALİ ONUR ÖDÜLÜ

2001 7.ULUSLARARASI BURSA FESTİVALİ ÖDÜLÜ

2004 BİLECİK 1.TİYATRO FESTİVAL ÖDÜLÜ

2006 SULTANAHMET ROTARY HİZMET ÖDÜLÜ

2006 YALOVA 1.TİYATRO FESTİVALİ BAŞARI ÖDÜLÜ

2006 SELÇUK ÜNİVERSİTESİ TİYATRO ÖDÜLÜ

2006 ARALIK ÖZEL YÜZYIL OKULLARI GERÇEK DÜNYAMIZI GÖLGELERİN İŞİĞİYLE GÜZELLEŞTİRDİNİZ ŞİLDİ

2006 KARAGÖZ KUKLA FESTİVALİ YAŞAM BOYU ONUR ÖDÜLÜ

2007 AKBANK ÇOCUK TİYATROSU 35.YIL ÖDÜLÜ

2008 ORDU ULUSLAR ARASI ÇOCUK VE GENÇLİK TİYATROLARI FESTİVALİ TOBAV ÖDÜLÜ

2008 TÖDER ONUR ÜYELİĞİ

2008 MOTİF HALK OYUNLARI BİLİM ÖDÜLÜ

2008 UNİMA MİLLİ MERKEZİ 50.YIL HİZMET ÖDÜLÜ

2008 MOTİF HALK OYUNLARI MADDİ FOLKLOR ÜRÜNLERİ ÖDÜLÜ

2008 UNİMA GELENEKSEL TÜRK TİYATROSUNA HİZMET ÖDÜLÜ

2010 UNESCO'NUN SEÇTİĞİ SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS KAPSAMINDA KÜLTÜR BAKANLIĞI TARAFINDAN VERİLEN “YAŞAYAN İNSAN HAZİNESİ” ÖDÜLÜ

2010 “USTAYA SAYGI GECESİ” ETKİNLİĞİ SONRASI ATAKÖY PLUS A.V.M TARAFINDAN VERİLEN ONUR ÖDÜLÜ

2.2 Tacettin Diker'in Sanatı

Şeyh Küşteri sahnesinin icadından bu yana Karagöz, dünya üzerinde kabul gören gölge oyunu biçimlerinin en önemlilerinden biri olmuştur. Karagöz'ün temeli olan “gölge oyunu”nun tekniği bize ait olmamasına rağmen, sahip olduğu kültürel, işitsel ve görsel şölenin yanı sıra, gerçek hayattan beslenen yaşayan karakterleriyle bir kült, başka bir deyişle bir klasik olmuştur ve kendini dünyaya kabul ettirmiştir. Hatta bazı kaynaklarda diğer ulusların gölge oyunu tekniğini bizden aldıklarına (tam tersi olsa da) dair bilgilere rastlarız.

Gölge oyunumuz Karagöz'ün tam olarak ne zaman profesyonelce ele alındığına dair kesin bir bilgi olmamasına rağmen, bir önceki bölümde anlatıldığı üzere, 11-12.yy'dan sonra padişahların saraylarında bile oynatılmaya başladığını düşünürsek, Türk kültürünün ayrılmaz bir parçası olduğunu anlayabiliriz. Saray eğlencesinin dışında günümüze kadar halk eğlencesi-eğiticisi konumunu da korumayı başarmıştır.

Karagöz'ün serüvenine baktığımızda bu sanatın gelişme, kabul görme ve ilerleyebilmesinin ve günümüze kadar gelebilmesinin en önemli nedeni Tacettin Diker gibi Hayalilerin bu sanata olan aşkları ve fedakarlıklarıdır. Neredeyse her dönemde, Karagözcülere (Hayalilere) baktığımızda hepsinin birer lakabı, başka bir deyişle bir ön ismi olduğunu fark ederiz. Bunun nedeni çok basittir; hemen hemen her Hayali'nin yaşamlarını sürdürebilmeleri için ikinci bir iş yapmaları gerekmektedir. Hayali Tacettin Diker konuyu ; *Orta Oyunu oynayan, Karagöz – Kukla oynatan sanatçıların ikinci bir iş olurdu. Yani esas işi başkaydı. Terlikçi Hüseyin vardı örneğin. Asıl işi terlik yapmaktır, bunu yanında Karagöz oynatan bir Hayali'dir. Bir başka örnek ise Camcı İrfan'dır. Asıl işi camcılıktır. Maalesef yaşam koşulları ya da yaşamak için gereken maddi koşulları sağlayabilmek için Hayaliler genelde ikinci bir işte çalışırdı.*⁹⁶ sözleriyle yorumlamıştır.

Tacettin Diker de, çoğu Karagöz ustası gibi ikinci bir işte çalışmıştır diyebiliriz. Profesyonel olarak Karagöz oynatmaya başlamadan önce uzunca bir süre Ziraat Bankasında çalışır. Orada çalıştığı dönemlerde de (emekli olmadan önce) Karagöz oynatmıştır. Bu sanata duyduğu büyük aşk ile yaklaşık 25 yıllık görevinden emekli olup sadece Karagöz ile yaşamaya başlar. Şimdi ise Ülkemizin en en yaşlı ve en önemlisi de ustalıkta en kıdemli Hayalisi durumundadır.

96 Ek 3, Tacettin Diker ile Röportaj 3, Nisan 2012, s:2

Sanatçının meslek hayatı boyunca sergilediği oyunları klasik oyunlar ve kendi oyunları olarak ikiye ayırabiliriz. Klasik oyunları, Tacettin Diker'den önce de birçok Hayali tarafından sergilenmiş, Karagöz'ün en beğenilen oyunlarıdır. Bunların arasında Aptal Bekçi, Cazular, Sünnet Oyunu, Ters Evlenme gibi klasik Karagöz oyunları vardır.

Sanatçı, sergilediği klasik Karagöz oyunlarında, her Hayali'nin yaptığı gibi, dönemine ait espi anlaşı, görsel öğeler, dönemde kullanılan kelimeler ve tabirler olmak üzere birçok işitsel ve görsel detayı gününe “uyarlayarak” sahneye taşımıştır. Asıl Karagöz'ün, yani Kar-i Kadim denilen klasik Karagöz'ün hiçbir zaman değiştirilmemesi gerektiğini söyler. Sergilediği bazı Karagöz oyunlarını klasik haliyle, orjinaline dokunmadan, sadece dil özelliklerini daha anlaşılır bir hale getirerek sahneye taşımıştır. Bunun yanında örneklenen oyunlarda günün koşullarını, toplumsal olayları ve içeriğini, tüm toplumsal ve kültürel özellikleriyle sahneye taşımaya çalışır.

Yüzyıl önce oynatılan bir Karagöz oyunu ile günümüzde sergilenen aynı oyunun her detayının aynı olması beklenemez. Oyunların ana hikayesi (Canava), dekor ve kostüm tasvirlerinin dışında konuşma dilinin, espi anlayışının ve görselliğin seyircinin ilgisini çekebilecek düzeyde olması gerekmektedir. Bunun yanında güncel toplumsal olayları sahneye taşımak Karagöz'ün vazgeçilmez bir özelliğidir. Hayali; herhangi bir siyasi olayı, sevilen hikayeleri, popüler olmuş bir konuyu veya bir espi malzemesini sahneye taşıyabilir. Anlık beğeni düzeyine, seyircinin tepkisine göre bazı bölümleri çıkartabilir, yaşanan ufak tefek sorunlara çözüm bulmak için konuyu uzatabilir veya yeni günlük parçalar ekleyebilir. Örneğin Tacettin Diker'in 1970'lerin sonunda bir gösteri sırasında, hocası Nurettin Sevin ile ilgili anısında olduğu gibi (Karagöz'ün oynatıldığı sopaların birinin çıkması yüzünden, o anlık Karagöz'ün “hastalanıp” sahnenin aşağısına alınması ve tekrar çıkması.) (Bkz. Dipnot 82) ufak sahne değişimleri yaşanabilir. Sanatçı klasik oyunları kendi tarzını ve yorumunu ekleyerek, anlık doğaçlama yeteneği ile ustalıkla sergilemiştir.

“Doğaçlamaya dayalı olduğu için zordur. Yazılı bir text vardır ancak öyle text'e bakıpta oynatamazsınız. Hayali'nin manası da oradan gelmektedir”⁹⁷

97 Ek 5, ÖZKAYA, Mustafa; **Akşama Doğru Tv Programı**, Tv Net, 6 Ocak 2010

Kendi oyunları ise Tacettin Diker'in sanatını ve sanat anlayışını ortaya koyduğu ve Karagöz'e yeni bakış açıları kazandırdığı oyunlarıdır. Bunlar “Karagöz Tv”, “Karagöz'ün Rüyası” (Rüya), “Can ile Canan”, “Yar Bana Bir Eğlence” ve daha tamamlamadığı “Karagöz Kuklacı” oyunlarıdır.

Kendi yazdığı oyunlardan “Yar Bana Bir Eğlence” ve “Can ile Canan”da, daha önce denenmemiş bir teknik olan kukla ve Karagöz'ü iç içe kullanmıştır. Bunun yanında “Yar Bana Bir Eğlence” oyununda Karagöz ve Hacıvat'ın meşhur Bursa hikayesini, ilk defa oyun haline getirmiştir.

Yeni oyunlarının Karagöz'e getirdiği en önemli yenilik perdede kullandığı anlatım tekniğidir. Hayal anlamına gelen Karagöz perdesi, seyirciye hayal'in hayalini göstermek düşüncesinden gelir. Tacettin Diker, hayal perdesinde, Hayali'nin gösterdiği Hayal'in hayali'ni sergilemiştir. “Karagöz Tv” oyununda sahneyi bir televizyon kanalına çevirir. Perdenin gerçekliği kırılır, değişir ve başka bir pencereden yeni bir hayal gösterilir. Karagöz'ün eskiden yerine geçtiği televizyon hayal perdesinde başka bir gerçeklikle verilir.

Bir diğeri “Rüya” oyununda, hayal perdesine Karagöz'ün gördüğü bir rüyayı getirir. Hayal perdesinde gerçeklik bir kez daha kırılır ve perdede hayal alemine düşen Karagöz'ün rüyası, seyirciye hayalin hayalini gösterir. Karagöz uyandığında ise asıl “hayal”e dönmüş olur.

Sanatçı oyunlarında yeni teknik çözümler ve yeni bakış açıları getirmenin yanında, konu ve karakterlerde yaptığı değişikliklerle Karagöz'e bir çok yenilik getirmiştir. Pavarotti, solist, tv ekibi, bale topluluğu vb. Karagöz'de olmayan karakter veya aksiyon elemanlarını perdeye yansıtmıştır. Bunu yaparken klasik Karagöz oyunlarının içine değil, kendi yazdığı oyunların içine yerleştirmeyi tercih etmiştir. Bunun bir nedeni kendisinin de dediği gibi, Kar-i Kadim Karagöz oyunlarının özünün asla bozulmaması gerektiğidir. Yeniliklerin, yeni ve modern oyunların içinde yapılması gerektiğini savunur.

2.2.1 Sahnelemeye Getirdiği Yenilikler

1973 yılında Kültür Bakanlığı'nın açtığı kursu bitirdikten sonra başlayan profesyonel meslek hayatı boyunca sayısız gösteri yapar. Klasik Karagöz oyunlarından “Aptal Bekçi”yi sahneye koymasıyla profesyonelliğe adım atar. “Aptal Bekçi” oyunu, 1973 yılında katıldığı Karagöz kursunda, son aşama olan piyesleri yenilemeye kısmında, ustanın sergilediği ilk oyun olur. Kendi oyunlarını yazana kadar sergilediği Karagöz oyunlarını, hem klasik halini korumayı başarmış hem de günümüze uyarlayarak güncelliğini devam ettirmeye çalışmıştır.

Oyunları günümüze uyarlarken tamamen değiştirmekten yana değildir. Sergilendiği çağın insanının anlayabileceği şekilde, oyunun temel örgüsünü bozmadan uygun yerlerine güncel espriler ve motifler ekleyerek ilgi çeker hale getirmektedir. Usta, bu konu hakkındaki düşüncelerini; “*O zamanın yaşayan tiplerini perdeye yansıtmak gerekir. Yani yaşayan hayatları yansıtmışlar hayaliler. O gün hangi konu varsa, hangi tip varsa, o tip hangi kıyafeti giyiyorsa perdeye koymuşlardır.*”⁹⁸ sözleriyle açıklamıştır.

*“Eski kıyafetlere dikkat ettiğimizde entari, üçetek entari, manto, çarşaf gibi giyim şekillerinin olduğunu görürüz. Bunlar sırayla olmuştur. Birisi yeni geleni bir diğerine aktarmıştır. Yani Karagöz modayı takip etmiştir. Bu da günü takip etmek, perdeye yansıtmaktır. Modayı takip ettiği gibi müziğini, konularını, esprilerini de takip etmiştir.”*⁹⁹

Tacettin Diker, Kar-i Kadim denilen, Karagöz'ün eski, klasik oyunlarının değiştirilmemesi gerektiğini, yukarıda da ifade edildiği gibi, çağı algılama düzeyine göre kendi kendine değişeceğini düşünüyor.

*“Ben diyorum ki, yenilenmesine lüzum yok. Kendiliğinden yenileniyor. Ben onu yapmaya gayret ediyorum.”*¹⁰⁰

Usta sanatçı yaptığı bu uygulamalardan her zaman olumlu tepkiler almıştır. Repertuvarında, Karagöz'ün klasik oyunlarından orijinal halini koruyup, hiç dokunmadan sahnelediği oyunların yanında; yenilediği, modernleştirdiği “Ters Evlenme”, “Sünnet Oyunu” (Bkz.Resim 39), “Çifte Cadılar” (Cazular) gibi birçok

98 ÖZKAYA, Mustafa; **Akşama Doğru Tv Programı**, Tv Net, 6 Ocak 2010

99 Bkz, A.g.e

100Bkz, A.g.e

örnek vardır. Bu oyunlar, sanatçının hikayenin özünü ve ana düşüncüyü bozmadan, günün dil özelliklerinden güncel espirileri ve konuları, Karagöz'ün toplumsal eleştirisi ve taşlama özelliklerini de kullanarak perdeye yansıttığı oyunlardır.

Sünnet oyununda, Mahallenin hayırseverlerinden biri olan Abdi Bey, Hacivat'ın yanına gelerek, mahalledeki fakir çocukları sünnet ettirmek istediğini söyler. Hacivat'tan sünnetçi, hokkabaz, curcunabaz bulmasını ister. Hacivat Karagöz'ün de bir oğlu olduğunu, onu da sünnet ettirmesini ister. Sıra Karagöz'ün oğluna geldiğinde oğlan kaçar ve Hacivat onu bulmak için Karagöz'ün evine gider. Evde Karagöz'ün karısı Karagöz'ün de sünnetsiz olduğunu, hayırına onu da sünnet ettirmelerini ister. Hacivat Karagöz'ü yakalar ve zorla sünnet ettirir. Köçekler oynar, hokkabaz ve curcunabazlar gösteriler yaparlar.

(Resim 39 Sünnet Oyunu)

Usta, Sünnet Oyunu'nda, Karagöz, Hacivat, Abdi Bey, Sünnetçi gibi erkek karakterlerin yanında Karagöz'ün Karısı, Zenneler, Mahallenin kadınları vb. dişi karakterler kullanmıştır. Karagöz'ün klasik cumbalı evlerden oluşan sokak görüntüsü, klasik kostümleriyle sahneye çıkan karakterler, sünnet sahnesinde kullanılan yatak göstermeliği gibi dekor elemanlarının yanında Diker'in, oyunu sahnelediği zamana göndermesi araba ile dolaştırılan sünnet çocuklarıdır. En eski ve klasik oyunlardan biri olan Sünnet Oyunu'nda kullandığı kırmızı otomobil modern dünyaya ait kullanabileceği en iyi göstermeliktir.

Bir diğeri “Ters Evlenme” oyunu Karagöz'ün en çok oynatılan oyunlarından biridir. Karagöz'ün gelin olması konusunu işleyen oyunda, evlenmek isteyen Tuzsuz

Deli Bekir karşısında gelin diye Karagöz'ü bulur (Bkz.Resim 40-41). 80'li yılların başlarında Türk Edebiyat Vakfı'nda sergilediği *Karagöz'ün Evlenmesi* (Ters Evlenme) oyununu seyreden gazeteci Ahmet Kabaklı, sanatçının performansı hakkında yazdığı makalede, oyunun hissettirdikleri ve Tacettin Diker'in güldürme anlayışı hakkında şunları söylemiştir;

“Karagöz sanatının yaşayan ustalarından sayın Tacettin Diker'in Karagöz'ün Evlenmesi (Ters Evlenme olarak ta bilinir) oyununu, Türk Edebiyat Vakfı'nda, inanılmaz zevk ve merak içinde seyrettik. Çoğu yaşlı ve başlı, aralarında hiç “çocuk” bulunmayan, elliden fazla insan, değme klasik ya da modern tiyatrodaki zor bulduğumuz hazzı, bu oyunun havası içine çekilerek yaşadık. Tek bir aktörün hünerine ve taklide dayalı tiyatrodaki Tacettin Diker'i dinler ve tasfirlerini seyrederken bunu bir daha anladım. O malzemesizlik ve imkansızlık içinde bile, resimlere ruh veren bu sanatkar, binlerce insanı toplayıp, belden aşağı esprilerle güldürmeye çalışan kumpanyalarla kıyas edilemeyecek cazibe ve ilgi alanları taşıyordu. Seviyeli söz ve jestlere güldüren Karagöz, kişinin insanlaştıktan sonra yeniden hayvanlaştığını ilan edenlerden değildi.”¹⁰¹

(Resim 40 “Ters Evlenme” Görücüler)

101 KABAKLI, Ahmet; “Gölge ve Hayal”, Gün Işığında yazı köşesi, **Hürriyet Gazetesi**

(Resim 41 “Ters Evlenme” Final)

Ters Evlenme Oyunu'nda Tuzsuz Deli Bekir; daha çok kırmızı tonlarının ağır bastığı, püsküllü lacivert çizgili şapkası, elinde şişesi, belinde kılıcı ile klasik kostümüyle tasfir edilir. Karagöz “görücüler” sahnesinde kadın kılığında, kırmızı bir üst ve altından görünen yeşil iç elbisesiyle görünür ve misafirleri karşılar. Oyunun “final bölümü”nde ise başında duvağı - yarı şeffaftır, içinde Karagöz'ün olduğu görülmektedir - , elinde açık pembe yelpazesi, iki parçadan oluşan, çiçek desenli açık renk bir elbise ile sahneye gelir. Üçüncü kostümü ise, gelinin Karagöz olduğu anlaşıldıktan sonra sahneye geldiği kendi klasik kostümüdür. Bunun dışında kadın karakterler yine renkli elbiseleriyle, başörtülü ya da yarı saydam peçeleriyle ve şemsiyeleriyle sahneye getirilir. İç mekanda gösterilen yardımcı dekor elemanları da dönemin klasik tarzını yansıtacak şekilde düşünülmüş oymalı, işlemeli, gösterişli bir şekilde tasarlanmış ve sahneye getirmiştir.

Tacettin Diker'in sergilediği Kar-i Kadim oyunlarından bir diğeri de *Çifte Cadılar* (diğer adıyla *Cazular*) oyunudur (Bkz.Resim 42). Masalsı öğeleri ağır basan oyunda Karagöz ve Hacivat'ın cezalandırılıp cadı tarafından eşek ve tekke'ye dönüştürülmesi üzerine yaşanan macera anlatılır. Komedi yönü ağır basan Karagöz oyunlarından biridir.

Perdedeki göstermelik, Narekenin düdüğünü çalması ile kaldırılır. Hemen ardından Hacivat perde şarkısını okuyarak perdeye gelir. Şarkı bitince perde gazeline başlar. En sonunda seyirciyi selamlar. Selamdan sonra, Karagöz'ü perdeye çağırmaya başlar (Bkz.Resim 43). Karagöz evinin penceresinden, Hacivat'a seslenerek,

kendisini rahat bırakmasını söyler. Hacivat ısrar ile, Karagöz'ün perdeye gelmesi için seslenir. Karagöz'ün sabrı taşar ve birden Karagöz'ün üzerine atlar ve kavga etmeye başlarlar. Bir ara Hacivat bir yolunu bulup kaçır. Karagöz yere sırt üstü uzanmış olarak anlamsız sözler söyleyerek doğrulur. Bu ara Hacivat perdeye gelir. (Buraya kadar oyun'un giriş kısmıdır). Hacivat, Karagöz'e eğlenmeleri için isim değiştirme oyunu oynamayı önerir. Bir süre oynadıktan sonra, Karagöz, Hacivat'ın kendisi ile eğlendiğini anlar, oyundan vazgeçer. İki de perdeden çekilirler. Budan sonra asıl oyun “Fasıl” başlayacaktır.¹⁰² Çoğu Karagöz oyununda olan giriş ve söyleşi kısmı her zamanki gibi Hacivat'ın Karagöz'ü perdeye getirmeye çalışmasıyla başlar ve aralarında gelişen kısa olaylarla birlikte komik bir şekilde son bulur ve fasıl bölümüne geçilmiş olur.

(Resim 42 Cazular)

(Resim 43 Hacivat'ın Karagöz'ü Çağırması)

102 Bkz., ŞALOM, Gaye; “Hacivat-Karagöz ve Tacettin Diker”, **Oluşum/Genese Dergisi**, “Cazular” özet, Sayı:34, Ocak-Şubat 1995, s:22

Oyunun fasıl bölümünde anlatılan hikaye (canava) şöyledir: Anneleri cazu olan zenne ve çelevi birbirlerini sevmektedirler, fakat bir gün kavga ederler. Zenne annesine giderek çeleviyi çarpmasını söyler. Zennenin annesi olan cazu Azraka Banu Çelebi'yi çarparak kaz haline getirir. Daha sonra üzülen zenne annesine rica ederek onu eski haline getirtir. Çok kızan Çelebi de annesi Nakayı Cazu'ya olanları anlatarak zenneyi çarpmasını söyler. Nakayı Cazu zenneyi çarparak eşek şekline getirir. Çelebi daha sonra zenneyi eski haline getirtir. Karagöz, hem zenne hem de çelevi çarpıldığı zaman onlarla alay etmiştir. Buna kızan zenne ve çelevi Karagöz'ü annelerine şikayet ederek çarpmalarını isterler. Cazu gelip Karagöz'ü eşek şekline sokar. Hacivat, Karagöz'ü kurtarmak için saçma sapan dualar ederken kendisi de çarpılıp keçi olur. Hacivat yeniden dua eder, ikisi de eski hallerine dönerler.¹⁰³

Her hayalinin yaptığı gibi sanatçı oyunu kendi yorumu ve ustalığıyla sergilemiştir. Orjinalinde olmayan, oyunun başındaki bölümde Cadı'nın Karagöz'den korkması, Diker'in Cazular oyununa getirdiği farklı ve yeni bir yorumdur. Gazeteci Nezih Üzel “Karagöz'den Dersler” adlı makalesinde oyunu şu şekilde anlatmıştır;

“Acıbadem Destek Lisesi'nde dostumuz Tacettin Diker, geçen hafta Karagöz'ün Kar-i Kadim oyunlarından Cazular'ı perdeye getirdi. Hepimiz Şeyh Küşteri Meydanı'nın karşısına sıra sıra dizilip macerayı seyrettik. Günün olayları ile iç içe, mana dolu, ibret dolu bir Cazular seyrettik. Cazular'da bu defa beni en çok duygulandıran, derin derin düşündüren Karagöz'ün cinle karşılaştığı sahneye Tacettin Bey'in yeni eklediği incelik oldu. Klasik tarzda Karagöz bu noktada uykuya dalar ve cin karşısına dikildiğinde dehşet içinde uyanır... Hayır bu öyle değil... Karagöz evinin önünde duvara yaslanıp öğle sıcağında uykuya dalmaya hazırlanırken canavar kılığında cin meşhur zırlıtısı ile perdeye yaklaşıyor ve Karagöz'ün yanına iyice sokuluyor... Karagöz'ün gözlei kapalı... Cin'i görmüyor, sesini duymuyor... Yarı uyku arasında Karagöz hapşırıyor... Tam karşısında duran cin bu hapşırığın şiddetinden geri kaçıp perdeden dışarı fırlıyor. Sonra yine aynı terane ile geri geldiğinde Karagöz birkez daha hapşırıyor. Cin yine kaçıyor, sonra tekrar geliyor ve bu hareket birkaç defa tekrarlanıyor. Ortaliğa dehşet salan, insanları

103 Bkz., ŞENYER, Emin; “Cazular”, Klasik Karagöz Oyunları, www.karagöz.net

kara kara düşündüren, belki de sabıka defterinde sayısız cinayetin yer aldığı, müthiş korkunç, belalı bir canavar bir hapşırıkla yok oluyor...”¹⁰⁴

Nezih Üzel'in oyundan sonra sanatçıyla sohbetinde, Tacetin Diker'e “*Bu fikir nereden aklınıza geldi?*” sorusuna sanatçının cevabı “*Şöyle bir güncel olaylara göz atsanız...*” şekline olur. Nezih Bey'in karşılığı ise “*Doğru... çevremizde ne çok yalancı canavar var*”¹⁰⁵ olmuştur.

Sanatçı, doğal olan bu güncelleştirme ve Karagöz'ün günün seyircisinin algılama düzeyine uygun şekilde sahneleme düşüncesiyle Karagöz'ün klasik oyunlarını sergilemeye devam etmiştir. Nezih Üzel'in de ifade ettiği gibi, sanatçının tecrübesi ile, örnek verilen bu oyunlarda, Karagöz'ün öz niteliklerinden, vazgeçilmez özelliklerinden biri olan güncel olayların sahnelenmesi, eleştiri düzeyi ve toplumsal bilincin verilmesi konularında ustalığını yansıtmıştır.

Sergilediği klasik oyunlar arasında, yukarıda örneklediğimiz - Cazular (Çifte Cadılar), Sünnet Oyunu, Ters Evlenme (Karagöz'ün Evlenmesi) - gibi modernleştirip perdeye yansıttığı oyunların yanında, klasik haline hiç dokunmadan, sadece sergilendiği günün dil özelliklerini kullanarak perdeye yansıttığı oyunları da vardır. Bunlar “Karagöz Balıkçı” (Bkz.Resim 44) , “Sandal” (Bkz.Resim 45), “Çengi” (Bkz.Resim 46), “Hacivat'ın Balık Tutması” (Bkz.Resim 47) oyunlarıdır.¹⁰⁶

(Resim 44 Karagöz Balıkçı)

104 ÜZEL, Nezih; “Karagöz'den Dersler”,

105 Bkz., A.g.e

106 Bkz., tacibaba.com/ Arşiv/ Oyunlar, Tacettin Diker kişisel web sitesi

(Resim 45 Sandal)

(Resim 46 Çengi)

(Resim 47 Hacivat'ın Balık Tutması)

Unima'nın, 2008 yılında Tacettin Diker, Orhan Kurt ve Metin Özlen'i "*Yaşayan İnsan Hazinesi*" olarak kabul etmesinden sonra, hem can yoldaşı hem de yılların can dostları olan bu üç usta, ortak bir proje ile bir araya gelir. 2011 yılında "*Klasik Karagöz Oyunları*" DVD seti, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın katkılarıyla Unima tarafından yayınlanır (Bkz. Resim 48). İkişer DVD'den oluşan dört albümlük bu sette Karagöz Oyunlarını üç usta oynamıştır. Klasik Karagöz Oyunları setinde Metin Özlen'den 17, Orhan Kurt'tan 8, Tacettin Diker'den 8 olmak üzere toplam 33 Klasik Karagöz oyunu bulunmaktadır.¹⁰⁷

(Resim 48 Klasik Karagöz Oyunları)

Usta Hayali Tacettin Diker, DVD setinde Karagöz'ün en eski klasikleşmiş oyunlarından "Canbazlar", "Hain Kahya", "Hekimlik", "Kayık", "Orman", "Sahte Esirci", "Salıncak" ve "Sünnet" oyunlarını, yenilenmemiş, orijinal yani klasik haliyle sergilemiştir.

¹⁰⁷ Bkz., Unima.org.tr/Yayınlar/Karagöz

2.2.2 Yeni Oyunlar ve Karagöz Tiplerindeki Yenilikler

Sanatçının Karagöz'ü zamanına uygun bir şekilde güncelleştirme düşüncesi ve çabasıyla başlayan bu gelişmeler, kendi oyunlarını sergilemeye başlamasıyla devam eder. Günceli sahneye taşıyan usta, bir süre sonra tiplerinde, karakterlerin kıyafetlerinde, görsellerde, konularda değişikliğe ve yeniliğe gitmiştir. Kendi yazdığı oyunların konuları tamamen güncel hayatın içinden çekip çıkardığı hikayelerden oluşur. Sanatçının, klasik Karagöz'ün değiştirilmemesi özünün bozulmaması gerektiği düşüncesi, yeni oyunlarını yazmasında etkili olmuştur. Böylece yeni nesle ve çağa uygun, tam olarak gösterildiği zamanın toplumunun ve devrin özelliklerini taşıyan, yeni teknikleri denediği ve güncel olanı aktardığı oyunlarını yazmaya başlar.

Güncelleştirmelerde Tacettin Diker'in dikkat ettiği ve uyguladığı noktalar vardır. *“Eski ustalardan bildiğim, örneğin Kanlı Nigar oyununu bir usta başka türlü, bir diğer usta başka türlü oynatırdı. Esas hikaye aynıydı fakat nüans farkları vardı. Kendi yorumunu katardı. O ustanın maharetiydi.”*¹⁰⁸ sözleriyle açıkladığı yenileme girişimlerine kendi oyunlarında da yer verir. Çağın gerektirdiği algı biçimlerini yani gösterildiği zamanın konu, söz ve kelime bilgisine dikkat ederek, seyircinin anlayabileceği şekilde güncel olan kelime ve davranış tavrılarını uygular. Bunun yanında kendi söylediği gibi zamanın modasını da takip eder.

*“Yeniliğe başlarken muhaverelerden (söyleşilerden) başladım. Sonra sonra kıyafetlerinde de değişiklikler yaptım. Perdeye yansıttığım tiplerin kıyafetlerini değiştirmeye başladım. Mesela tiryaki karakteri. Eski tiryakiyi kendi oyunlarımda kaldırım. Artık o tiplmeyi kullanmıyorum. Tiryaki'yi emekli ihtiyar yaptım. Çünkü artık o kılıkta olan kimse yok. Seyredenler gördüklerinde başka yerden gelmiş diyeceklerdir diye düşünüyorum.”*¹⁰⁹

Kendi oyunlarını oluştururken oyun bölümlerinde veya tiplerinde değişikliğe gitmiştir. Girişte kullanılan şarkı ve perde gazellerini, bunun yanında müzikleri de günün koşullarına göre yeniler. Kendi kaleminden, “Rüya” oyununun perde gazeli şöyledir;

108 ÖZKAYA, Mustafa; **Akşama Doğru Tv Programı**, Tv Net, 6 Ocak 2010

109 Bkz., A. g. y

“Hacivat: Hey Hak!

Çiçeklerle süslenmiş bahara benzer perdemiz,

Seyredenler zevk alır gürzana benzer perdemiz,

Toplanınca etrafına mini mini yavrular,

Kelebeklere çiçeklere benzer perdemiz,

Dilerim ulu Tanrı'dan, güler yüzünüz solmasın,

Sizin güler yüzünüzle güle benzer perdemiz.

Sevgili çocuklar, sayın konuklar, hepinize Tanrı'dan mutluluklar dilerim.”¹¹⁰

Bunun gibi ana hikayede yaptığı değişikliklerin – yeniliklerin yanında, oyuna kattığı görsel ve işitsel öğeler ile birlikte, asla değişikliğe uğratmadığı kısmı dil özellikleri olmuştur. Günün koşullarına, kavrama seviyesine göre veya günün espri anlayışı ve gündemine göre bir uyarılama yapar. Ancak ne Karagöz'ün ne de başka bir karakterin dil özelliğini bozmaz. *“Kullanılan dile ve kelimelere çok dikkat etmek gerekir.”¹¹¹* der. Dil kullanımının nasıl olması gerektiğini, kendisinin oyunları güncelleştirirken nelere dikkat ettiğini şöyle açıklar; *“Özür dileyerek, Karagöz mesaj verir diyoruz bir de bakıyoruz bir oyunda “ulan” kelimesi kullanılıyor. Böylemi mesaj verilir? Özellikle çocuklara. Olur mu? Ben hiçbir oyunumda “be” gibi ya da az önce örneklemediğim gibi kelimeleri kullandırtmam. Kullanılmaması gerekir. Karagöz ve Hacivat'ın konuşma terbiyesinde bunlar yoktur. Hacivat okumuş görmüş biri olarak İstanbul Türkçesiyle kibar bir şekilde “efendim”li konuşur. Okumamış halk adamım Karagöz'de bile dil hiçbir zaman kabalaşmaz.”¹¹²*

Sanatçı perde gazelleri, oyun bölümleri ve karakterleri değiştirmenin herşeyi çözmediğini düşünür. Yenilemek adı altında Karagöz'ün özünün değiştirilmemesi gerektiğini söyler. Kendisi de yeni karakterler getirmiş ya da bazı popüler sayılabilecek karakterleri kullanmıştır. Örneğin, bir diğer Hayalimiz Metin Özlen'in tasvirleri arasında, “Ciguli”, “İbrahim Tatlıses”, “Tarkan”, “Sezen Aksu” vb. gibi karakterler vardır.¹¹³ Diker'de Karagöz'e “Pavarotti”, bale dans ekibi, klasik müzik koro ekibi, kafkas dans ekibi, jazz müzisyeni, solist vb. bazı yeni karakterler ve

110 Tacettin Dikeri'in kendi arşivinden.

111 ÖZKAYA, Mustafa; **Akşama Doğru Tv Programı**, Tv Net, 6 Ocak 2010

112 Bkz, A.g.y

113 AKAY, Ezel; “Karagöz ve Hacivat”, **National Geographic**, Aralık 2006, s: 58

Karagöz'ün otel işletmesi, rüya görmesi, televizyon programı sunması vb. konular kazandırmıştır. Yarattığı bu yeni karakterleri, kendisinin karşı çıktığı gibi, Kar-i Kadim denilen klasik Karagöz oyunlarının içine yerleştirmemiştir.

Sıra yeni oyunlara geldiğinde, 2002-2003 yıllarında Akbank Karagöz ve Kukla Tiyatrosu'nda yazıp oynattığı “*Can ile Canan*” ve “*Yar Bana Bir Eğlence*” adlı eserlerini sahnelemeye başlamıştır. Sanatçının kendi yazdığı ilk oyunlardan biri olan Karagöz'ün o meşhur klasik oyununu perdeye yansıtmak için yazdığı “*Yar Bana Bir Eğlence*” oyunudur. Bu oyun için, aslında, bazı bölümleri veya karakterleri yenilenmiş değil de, yeniden, baştan yazılmış, Karagöz ve Hacivat'ın klasik hikayesini işleyen bir Karagöz oyunu diyebiliriz.

Gazeteci Ayşe Müge Gerdan, Karagöz ve Hacivat'ın hayatından yola çıkılarak oluşturulan “*Yar Bana Bir Eğlence*” adlı oyunda, kukla tiyatrosu ile de bağlantı kurulduğunu açıklamıştır (Bkz.Resim 49). Geleneksel halk tiyatromuz içinde yer alan Karagöz Hacivat hem de kukla tiyatrosunun yer yer iç içe geçerek sahneye taşındığı oyunda İbiş rolünde Tacettin Diker, Hacivat'ta Okan Patirer, Karagöz'de de Göksel Arslan vardır.¹¹⁴

(Resim 49 “*Yar Bana Bir Eğlence*” Kuklalarından örnek)

114 GERDAN, Ayşe Müge; “*Yar Bana Bir Eğlence*”, **Aksanat**, 3 Ekim 2009

Oyunun konusunu oluştururken Karagöz ve Hacivat'ın, Türk Gölge Oyunu'nun çıkışını anlatan, Hayaliler tarafından kabul görmüş ve bu ikilinin hayatı diyebileceğimiz Bursa hikayesinden yola çıkar. İki inşaat ustası ve çevresini kahkahaya boğan ikili oyunda hapse atılır. İşler ağırdan ilerlemektedir ama Padişah yetişsin ister. Mutsuz olan Padişah'ı eğlendirmek için sahneye birçok kukla çıkar. Sahnede tam bir cümbüş ve eğlence vardır.

Aynı yıllarda yazdığı diğer oyun olan “*Can ile Canan*”, adından dolayı bir aşk hikayesini çağırırsa da, çocuklar için yazdığı bir oyundur (Bkz. Resim 50). Biri iyi diğeri kötü iki kardeşin başınan geçen olayların anlatıldığı oyunda; iyilik, iyi bir insan olma ve sonuçları ana ekseninin etrafında kötülük, yalancılık, başkalarına zarar verme vb. kötü huylar ve sonuçları hakkında öğretici özelliği olan bir göstermeliktir. Sanatçı da bu oyunu çocuklara güzel mesajlar vermek için yazmış. Sanatçı, oyunun ana fikrini ve ne anlatmak istediğini şu sözleriyle açıklar; “*Hikaye'de iki kardeş var. Biri kız biri erkek. Erkek husuzmu huysuz, herkese kötülük yapıyor. Kız ise gayet muhlis, melek gibi. Oyunda bu iki ana karakterin yanında asıl kötü karakter olarak Şeytan var. Şeytan oğlanı büsbütün yaramazlığa teşvik ediyor. Yani kötülük yaptırıyor. Örneğin cam kırılıyor, Can suçu Canan'ın üstüne atıyor. Can kedi'nin kuyruğuna teneke bağlıyor, çiçekleri eziyor, herkese kötülük yapıyor... Sonra oğlan yani Can, ilkokulda olacakları sınav için kendisinden kitap isteyen arkadaşına yardım ediyor. İsteddiği kitabı veriyor ve arkadaşı sınavı kazanıyor. Bunun üstüne melek geliyor ve Can'ın yaptığı bütün yaramazlıkları affediyor. Bundan sonra Can iyi bir çocuk oluyor...*”¹¹⁵

(Resim 50 “Can ile Canan” Oyunu)

115 Ek 3, Tacettin Diker ile Röportaj: 3, Nisan 2012

Gazeteci Celal ıgır'ın Tacettin Diker ile yaptığı ropörtajda, ustanın bir ilkin heyecanını yansıttığını söylemiştir. “Can ile Canan”ı çocukları eğlendirirken eğitmeye yönelik bir içerikle kurguladığı için, aşırı didaktik olduğu düşüncesiyle ilgi görmeyeceğinden endişe etmiş; ancak oyunu sahneleyince çocuklardan olduğu kadar büyüklerden de alkış almıştır.¹¹⁶ ıgır'ın “ilkın heyecanı” tanımlamasında kastettiği, Usta'nın klasik bir konuyu işlediği “Yar Bana Bir Eğlence” oyunundan sonra “Can ile Canan”ın tamamen yeni bir hikaye ve amaçla yazılmış olmasının heyecanıdır. Aynı zamanda ilk oyununda denediği kukla tekniğini de yeniden sahneye uyarlamıştır.

“Türkiye’de genellikle ipli kukla oynanmaz. Değişik bir şey olsun istedim ve kukla ile Karagöz’ü meczederek klasikten farklı bir oyun çıkardım.”¹¹⁷

Karagöz'de ilk defa modern zamanın kıyafet örnekleri gösterilmiştir. Can ile Canan, yaşlarına ve karakterlerine uygun şekilde sahneye pantolon, etek, şort ve tişört gibi kıyafetlerle çıkarlar.

2005-2006 yıllarında gösterilerine, “Karagöz TV” adlı oyunuyla devam eder. Oyun Karagöz'ün bir televizyon'da çalışmasını konu alıyor. Karagöz televizyonda sunucu olur ve yayın akışını belirler (Bkz.Resim 51). Sanatçı; “Karagöz salıncakçılık, ahçılık gibi meslekler yapıyor, zamanımızdaki bir sanayi çalışma yeri olan televizyon da neden gidip çalışmasını....”¹¹⁸ düşüncesinden yola çıkmıştır.

(Resim 51 Karagöz TV - Pavarotti)

116 Bkz., IĞIR, Celal, “Bugünü Yaşamayan Karagöz'ün Yarını Yoktur”, **Zaman Gazetesi**, 23 Mart 2002

117 A. g. e

118 ÖZKAYA, Mustafa; **Akşama Doğru Tv Programı**, Tv Net, 6 Ocak 2010

Karagöz TV oyununda, hayal perdesini televizyon ile birleştirip, kameramanı, yönetmeni, ışıkları, monitörleri kullanıyor. Karagöz kameramandır. Yönetmen gelir ve Karagöz haydi artık gösteri başlasın der. Sonra spiker gelir: Sayın seyirciler şimdi sizlere oyunumuzun.... sözleriyle konuşmaya başlar. Yönetmen beğenmediği için sahneye birkaç tane spiker gelip gider. Karagöz yönetmene programı kendisinin sunabileceğini söyler ve asıl oyun başlar.¹¹⁹

“Oyunda kuğu gölü balesini bir pasaj olarak perdeye taşıdım. Tiplemelerin arasında Pavarotti'de vardır. Diğer tiplemelerin kostümleri ve aksesuarları güncellenirken Karagöz'ün kostümü değişmez. Karagöz ve Hacivat'ın simgesi ya da arması kendi klasik kostünleridir. Oyun içinde oyun icabı elbiseleri değişir. Örneğin Karagöz televizyona geldiğinde frak giymiş olarak perdeye çıkar veya mesleğine göre başka bir elbise giyer. Ancak gerçek kostümleri ve dil kullanım biçimleri hiçbir zaman değişmez.”¹²⁰

Eğlencenin bir bölümünde piyano ve saksafoncular eşliğinde Caz müzik çalınır (Bkz.Resim 52). Sahnenin sol tarafında, mavi ceket ve keten rengi pantolonuyla violin çalan bir müzisyen, hemen yanında mavi gömleği, kıravatı ve pantolonuyla bir saksafoncu, sahnenin ortasında modern bir elbise giymiş piyanist, sağ tarafta ise turuncu ceket kahverengi pantolonuyla flütçü ve en köşede bordo rengi kazağıyla baterist görünür. Program akışının ilerleyen bölümlerinde perdeye saksafon ve davul eşliğinde rengarenk kıyafetleriyle dansçı kızlar çıkar. Kafkas oyun ekibinden, orkestrayla birlikte perdeye gelen siyah bir smokin içindeki Pavarotti'ye kadar birçok renkli, eğlenceli seyirlik bulunur. Pavarotti'ye mor elbisesiyle birlikte bir yardımcı solist eşlik eder (Bkz.Resim 51). Sanatçı oyunun son eğlence bölümünde oryantal müzik ile klasik müziği birleştirmiştir. Saz takımı (Bkz.Resim 53) gösterisinden sonra sahnede tef, darbuka, sazcular, kanuncularla birlikte kemancılar, flütçüler ve piyanist seyircilere görkemli bir kapanış eğlencesi sunar.

Yazar Evrim Ölçer Üzünel, *Somut Olmayan Kültürel Miras Yaşayan Karagöz* adlı eserde kaleme aldığı, *Karagöz'ün Performansı: Tacettin Diker ve Işığını Bulan Gölge* adlı makalesinde, sanatçının oyununu postmodern bir bakış açısıyla ele almıştır. Televizyon adlı oyununda Karagöz perdesinde balerin, batı müziği

119 ÖZKAYA, Mustafa; **Akşama Doğru Tv Programı**, Tv Net, 6 Ocak 2010

120 Bkz, A.g.y

sanatçıları, deniz kızı, dalgıç gibi perde üzerinde görmeye pek de alışık olmadığımız hatta modern diye tanımlanabilecek bazı tasvirler ekler. Bu, Diker'in geleneği tasvirler yoluyla modernize ederek yeniden üretme girişimi olarak değerlendirilebilir. Bu girişimi Karagöz perdesini modernleştirme çabalarının ilki değildir. Sanatçıyı farklı kılan nokta ise, Televizyon oyununda hayal perdesinin içerisine bir televizyon ekranı ve bir televizyon kanalı koyarak kendine serbest bir alan yaratmasıdır.¹²¹

(Resim 52 “Karagöz TV” Caz Topluluğu)

(Resim 53 “Karagöz Tv”Saz Takımı)

Sanatçı, hayal perdesinin içerisine “post modern şizofrenik kültür”ün başat tüketim araçlarından biri olan “ekran”ı yerleştirerek geleneğin sınırlarını zorlar. Bu, izleyici ile arasında meşru bir mesafe yaratır. Bu mesafenin, masal anlatıcısının

121 Bkz., ÜZÜNEL, Evrim Ölçer; **Somut Olmayan Kültürel Miras Karagöz**, “Karagöz’ün Performansı: Tacettin Diker ve Işığını Bulan Gölge” adlı makalesinden, Gazi Üniversitesi Yayınları, s: 233

dinleyicisine tüm anlattıklarının yalan olduğunu söyleyerek istediğini söyleme özgürlüğünü elde ettiği serbest alanla benzer özellikleri olduğunu düşünülebilir. Perde içine ekran yerleştirerek yarattığı bu serbest alanı, folklor ürünlerinin sürekliliğinin sağlanarak sonraki kuşaklara aktarım sürecinin bir parçası olarak düşünmek mümkündür.¹²²

Karagöz geleneğinin kültürel sürekliliğini sağlama kaygısıyla yarattığı bu alan, geleneği deforme etmeden yeniden yapılandırma çabası olarak yorumlanabilir. Karagöz TV'nin yayın akışını Karagöz'ün kendisine yaptırarak bir anlamda Karagöz'ün devamlılığının onun kendi performansına bağlı olduğuna dikkat çeker.¹²³ Bu oyunda, düşüncesini Karagöz üzerinden, belki de Karagöz'e bir oyuncu değil de bir sunucu kimliği vererek, gerçekleştirip seyirciye yansıtmıştır.

Evrin Ölçer'e göre Karagöz'ün seçtiği ilk program bu nedenle önemlidir: Karagöz TV yayına tarihten sayfalarla başlar. Bu seçimle Karagöz, “*Ben aslında tarihten bir sayfayım; gelenekle bağlarım sağlam*” demek ister. Ardından gelen “*Viyana'dan esintiler*”, “*Opera Saati*”, ve “*Jazz Saati*” gibi programlar ise bu bağların sağlamlığına karşın, aynı zamanda esnek olduğunu da gösterir. Bununla birlikte, Tacettin Diker, “modernleşme” anlayışını, aralara koyduğu “*Kafkas Dansı*” gibi öğelerle dengeler.¹²⁴

Yenilenme, modernleşme ya da çağa ayak uydurma çabalarının yanında Diker Karagöz'e yepyeni bir pencere açmayı başarmıştır. Sanatçı, televizyon imgesini kullanarak, seyirci – Hayali ilişkisini yeniden yorumlar. Karagöz'ün eski zamanlarda, yerine geçtiği renkli camı (televizyonu) eleştiri ve taşlama yönünden daha rahat olduğu şekline dönüştürebilmiştir. Bir deyişle “perde içinde perde” yaratmıştır. Hayali zamanının televizyonu olan Karagöz'ü, rengarenk perdesine “Gelecekteki halini” yansıtmış, kullandığı Batı ve Türk kültürlerine ait görsel ve işitsel öğeleri, kendi çeşitliliği içinde başarılı bir şekilde harmanlamayı başarmıştır. Hayali'nin hayali Karagöz, seyircisine, hem Cumhuriyet dönemi hem de günümüzün sanatını görmüş olan Diker'in ellerinde, geçmiş-gelecek ilişkisini yansıtan bir dünyanın “perdelerini” açmıştır.

122 Bkz., ÜZÜNEL, Evrim Ölçer; **Somut Olmayan Kültürel Miras Karagöz**, “Karagöz'ün Performansı: Tacettin Diker ve Işığını Bulan Gölge” adlı makalesinden, Gazi Üniversitesi Yayınları, s: 233

123 Bkz, A.g.e, s: 234

124 Bkz, A.g.e, s: 234-235

Sanatçı, 2006 yılında yine kendi yazdığı “Rüya” oyununu sergilemeye başlar (Bkz.Resim 54). Bu oyun, fantastik öğelerin fazlaca kullanıldığı bir oyundur. Karagöz her zaman absürd diyebileceğimiz şekilde fantastik ve gerçek olmayanı kullanmıştır ancak Tacettin Diker'in Rüya oyununda yaptığı, hikayeyi bir rüya'ya, yani hayalin hayaline, tamamen gerçeküstü bir evrene taşımak olmuştur.

Timurtaş Onan, 2009 yılında yaptığı, Tacettin Diker'in hayatı ve sanatıyla ilgili *Hayali Tacettin Diker* adlı belgeselinde, sanatçının ağzından, kendi hayatı, Karagöz ve sanatıyla ilgili bölümlerin yanında, rüya oyunuyla ilgili görselleri kullanmıştır. Diker Rüya oyununu şu sözleriyle anlatmıştır: *“Hikayede Karagöz rüya görüyor. Karagöz rüyaya daldıktan sonra yanına gelen yaşlı bilge dede, Karagöz'ün temiz kalpli olup olmadığını test etmek için ona türlü oyunlar oynuyor. Karagöz oyunda bir kedinin kuyruğuna batmış olan kıymığı çıkartarak kediye yardımcı oluyor. Sonraki sahnede çok susamış bir köpeğe su verir. Daha sonra ormana giden Karagöz, ormanda yaşayan hayvanlardan Padişah'ın oğlunun kaçırıldığını öğrenir. Padişahın oğlunu kurtarmak için gönüllü olan Karagöz, çeşitli fantastik yaratıklarla ve Üç Başlı Dev ile savaşır. Prensi kurtaran Karagöz onu saraya sağsalim götürür. Oyunun sonunda büyük bir eğlence düzenlenir. Düzenlenen eğlencedeki dans sahnesinden sonra Karagöz ilk olduğu yerdedir. Hacivat gelip uyandırmaya çalışır. Ona rüya gördüğünü anlatır ve oyun biter.”*¹²⁵

Oyunun sonunda gördüğümüz Hacivat gibi klasik kostümüyle sahneye çıkan Karagöz, türlü doğa üstü yaratıkla mücadele ederek Padişah'ın oğlunu kurtarmıştır. Ormanda göstermelikler sahnenin iki yanına sıralanmıştır. Karagöz ormanda Arslan, Fil, Kuş vb. birçok hayvan ile görünür. Orman sahnesindeki hayvan karakterleri birebir şekillerinin karikatürize edilmiş haliyle tasarlanmıştır. Kaçırılan Küçük Prens, sahnede açık mavi bir kaftan ve kovuğu ile tasfir edilir. Sanatçı karakterlerin ve göstermeliklerin tasarımında (dekor elemanları ve yardımcı aksesuarlar) doğal ve sıcak renkler (Yeşil, Kırmızı, Mavi, Sarı, Mor, Turuncu vb.) kullanmıştır. Oyunun son bölümlerinde kaçırılan prensi esir tutan iki dev yılan'ın yanında asıl kötü karakter olan üç başlı dev görünür. Başının üstünde toplanmış at kuyruğu saçı, uzun sakalı ve görüntüsüyle fantastik masallarda görmeye alıştığımız “lambadaki cin” karakterini andırmaktadır. Bu göstermeliklerde ise diğerlerinin aksine koyu ve kasetli renkler seçilmiştir (Bkz.Resim 55-56).

125 Ek 3, Tacettin Diker ile Röportajlar: 3, Nisan 2012, s:3

Karagöz'ün prensi kurtardıktan sonra kahraman olduğu, rüyasının en tatlı yerinde Hacivat gelip bu hayali bozar. Anlaşılır ki herşey bir “rüya”dır. Oyunun sonunda seyirci hayal oyunda ki hayalin hayalini yaşamış olur. Perdeyi bir hayal, başka bir değişle rüya olarak tanımlarsak, Tacettin Diker, seyircisini “*Rüya*” oyunuyla, rüyanın rüyasına davet eder.

(Resim 54 Rüya Oyunu – Üç Başlı Dev)

(Resim 55 “Rüya” Orman Sahnesi)

(Resim 56 “Rüya” Küçük Prens)

Rüya oyununda sahneye yansıttığı hayalin hayali (rüya içinde rüya), Karagöz TV oyununda yaptığı, iç içe geçmiş görsel malzemeyle benzerlikler sunar. Sahnedeki hayal Karagöz'ün rüyası ile tamamen gerçekdışı bir evrene taşınmış olur. Karagöz'ün ormana gittiği bölümde sahnede görünen hayvanların insan dilinde konuşması, Türk hikaye ve masallarında sıkça rastlayabileceğimiz gerçeküstü yaratıklar (Üç başlı dev, normalden çok büyük dev yaratıklar vb.) veya mekanlar buna ufak bir örnektir. Bunun yanında oyun içinde bilge dede tiplemesini kullanması, yazdığı ilk oyun olan Can ile Canan'da kullandığı iyilik meleği olgusuna yakın bir anlam içerir.

2006-2008 yılları arasında sergilediği *Rüya* oyunundan sonra, değerli bir şair ve yazar olan İsmail Hakkı'nın “Andaval Palas” adlı tiyatro oyunundan uyarladığı “*Karagöz Palas*” adlı oyunu gösterime girmiştir (Bkz.Resim 57). Hikaye'de Karagöz bir otel işletmektedir. Hacivat, işsiz olan Karagöz'e bir otelde iş bulur. Karagöz otelin resepsiyonunda çalışmaya başlar ve olaylarda gelişir. Okuyup meslek sahibi olmanın önemine değinen oyun, modern dünyada bir ihtiyaç olarak kullanılan bir mekan'ı “otel”i resmetmiştir. Bunun yanında renkli karakterleri ve danslarıyla hem çocuklara hem büyüklere hitap edebilecek niteliktedir.

“*Aşağı yukarı benim hayatımı anlatan bir oyun*”¹²⁶ dediği “*Karagöz Kuklacı*” oyununu hazırlıkları içindedir. Oyun daha oynanılmamış çünkü Diker, oyunun henüz bitmediğini düşünmektedir. Kukla oyunu olarak yazdığı *Karagöz Kuklacı*'yı, daha önce Karagöz TV ve Rüya oyunlarında kullandığı gibi, yine Karagöz için yeni bir teknikle hazırlamaktadır. Hayal içinde hayal düşüncesine yakın bir yapım oynatım

126 Ek 3, Tacettin Diker ile Röportajlar: 3, Nisan 2012, s:3

tekniği kullanacağı Karagöz Kuklacı için “Oyundaki kukla Karagöz oynatıyor. Yani kukla başka bir kuklayı oynatıyor.”¹²⁷ şeklinde kısa bir açıklama yapmaktadır.

(Resim 57 Karagöz Palas)

Tacettin Diker, Orhan Kurt ve Metin Özlen ile birlikte Türkiye'nin en usta Hayalilerinden birisidir (Bkz.Resim 58). Her usta gibi Diker de kendi sanat anlayışı, yorumu ve bakış açısı içinde - yukarıda anlatıldığı gibi - Karagöz'ü yorumlamış, hem tiplerde hem de ana hikaye-metin (konu) anlamında yenilikler getirmiştir. Gölge oyunumuz Karagöz'de, Mısır ya da Hint gölge oyunlarındaki gibi bir “canava” yani ana hikaye vardır. Karagöz'ün hikayesi bunun üzerinden ilerler. Ancak temeli doğaçlamaya dayalı olduğu için bu “canava” birebir uygulanmaz. Karagöz, seyircinin tepkisine göre uzatılır, kısaltılır, değiştirilir. Beğenilmeyen bir sahne seyirciyi sıkıkmaması için kısa kesilir ya da beğenilen bir espri-sahne tekrarlanabilir, uzatılabilir. Bir usta aynı oyunu, her seferinde seyircinin beğeni ve tepkisine göre ufak tefek farklılıklarla sergileyebilir. Bu da Karagöz'ün, daha doğrusu Karagöz oyunlarının, yazılı bir metni bir senaryosu olan tiyatro veya benzer sanat dallarında olduğu gibi belgelenmesini zorlaştırmaktadır. Meddah ve Orta Oyunu gibi Karagöz de, Türk seyirlik sanatlarının ortak noktası olan doğaçlama ve anlık gösterim özelliklerini kullanmaktadır. Bunun yüzündendir ki Karagöz sahnesinde devlet veya devlet büyükleri bile eleştirilebilmiştir. Aynı zamanda Tacettin Diker gibi, her usta kendi yorumunu, kendi sanat anlayışını ve tarzını perdeye yansıtabilmiştir.

127 Ek 3, Tacettin Diker ile Röportajlar: 3, Nisan 2012, s:3

(Resim 58 “Üç Usta”; Sırasıyla: Metin Özlen, Tacettin Diker, Orhan Kurt)

Usta yaşının ilerlemesine rağmen halen Karagöz oynatmaya devam etmektedir. “Rüya” oyunu, sanatçının en çok sevilen ve halen sergilemeye devam ettiği oyunu olmuştur. Yaklaşık 40 yılı aşkın bir meslek hayatına ve deneyime sahip olan sanatçı, yurtiçi ve yurtdışı birçok organizasyona katılmış ve gölge oyunumuzu özüne dokunmadan geliştirmeye çalışmıştır. Sergilediği Karagöz oyunlarını günün seyircisinin algı düzeyine getirmek için sürekli yenilemiş, güncel kalmasını sağlamış, Karagöz'e yeni teknikler ve anlatım olanakları kazandırmıştır. Birçok kurs yönetmiş ve birçok Karagöz sanatçısı yetiştirmiştir. Hayali Ramiz Balakin, en son yetiştirdiği - çıraklık ve yardaklık dönemi boyunca yanında olan - Türkiye'nin genç ustalarından biridir.

SONUÇ

Gölge oyunu, keşfedildikten sonra, insanların hayatında farklı bir yer edinen anlatım şekillerinden biri olmuştur. Toplumun günlük yaşantısına adapte olmuş, gün geçtikçe hikaye anlatma yollarından biri haline gelmiştir. Gölge oyunu kullanılarak bir anı ya da hikayeyi canlandırmak gölge oyununun temelidir. Gölge oyunu Doğu'da keşfedilmiş, İslam ülkelerinde gelişmiş ve Batı'da hayranlıkla izlenmiş hatta taklit edilmiştir.

Türk gölge sanatı Karagöz'ün de diğer ülkelerin gölge oyunlarına benzer bir hikayesi vardır. Bursa Camii'nin inşaatında çalışan ve padişah tarafından idam edilen iki işçinin hatırasını devam ettirmek için onların hayallerini perdeye yansıtan Şeyh Küşteri'de Türk gölge oyununu yaratıcısı, mucidi olarak kabul görmüştür. Karagöz perdesi de yaratıcısının ismi ile anılmıştır.

Osmanlı dönemi boyunca en güzel günlerini yaşamış olan gölge oyunumuz Karagöz, mahallelerden meydanlara, konaklardan saraylara, bayramlardan şenliklere kadar birçok etkinliğini Türk kültürü'nün ve neredeyse günlük hayatın vazgeçilmez bir parçası olmuştur. Osmanlı'nın gerileme ve çöküş dönemlerinde, özellikle Tanzimat ve Meşrutiyat dönemlerinde ve sonrasında, batılılaşma sürecinden geçen Türkiye'nin sanat ve tiyatro anlayışı değişmek üzeredir. Gelenekseli savunan ve tiyatromuzu çağa uydurmaya çabalayan sanatçılar ve Batı sanatı anlayışını savunan tiyatro ve sanat adamlarının arasında, Geleneksel sanatlarımız, özellikle Karagöz, eskiye oranla önemini yitirmiş, değersizleşmiş, neredeyse yok olmaya yüz tutmuştur.

Cumhuriyet dönemi ve sonrasında, tüm Batı Tiyatrosu özentilerine rağmen, çok önemli Meddah, Orta Oyunu ve Karagöz ustaları yetişmiş, Karagöz eski günlerine dönmeye başlamıştır. Karagöz'ün nasıl yaşatılması gerektiği konusunda tartışmalar yapılmış, makaleler yazılmış, sempozyumlar ve festivaller düzenlenmeye başlamıştır. Camcı İrfan, Hayali Küçük Ali vb. sanatçılar, bugünün en usta Hayalileri Orhan Kurt, Metin Özlen ve Türkiye'nin en yaşlı en tecrübeli ustası Tacettin Diker gibi isimlere köprü olmuştur.

1973 yılında meslek hayatına başlayan Tacettin Diker, Karagöz'e metin-hikaye, görsel ve teknik açıdan yenilikler getirmiş önemli Hayalilerimizden biridir. Çok küçük yaşlarda Karagöz'e gönül veren Tacettin Diker, amatör olarak geçirdiği yılların ardından, profesyonel meslek hayatında, yaklaşık 40 yılı aşkın bir süre, birçok esere

imza atmış, Karagöz'ü ilerletebilmek için çalışmıştır. Usta sanatçı Türkiye'de sadece perde arkasında değil sahne sanatlarının diğer dallarında da çalışmalar yapmıştır. 1992 yılında Türkiye Radyo Televizyon Kurumu tarafından çekilen 13 bölümlük “Kukla Kal” adlı dizide yer almış, Akbank Çocuk Tiyatrosu kadrosunda 2004-2005 tiyatro sezonunda Işıl KASAPOĞLU'nun sahneye koyduğu “Ay Operası” adlı kukla operasında “Anlatıcı Dede” rolünü oynamıştır. Yaklaşık 36 yıl Akbank Kukla Tiyatrosu'nu yönetmiştir.

Tacettin Diker, Karagöz sanatının hakettiği yerde olabilmesi ve devamlılığı konusunda sanatçının yaşantısının, sabrının, eğitiminin ve yorum gücünün çok büyük önem taşıdığını savunmaktadır. Son dönemde “Karagöz öldü mü?” sorusu sıkça sorulmakta, Karagöz'ün bugüne aktarılan değeri üzerine tartışılmaktadır. Karagöz'ün Hazım Körmükçü, Hayali Küçük Ali, Camcı İrfan gibi Karagöz ustalarının zamanında daha iyi bir konumda olduğu, şimdilerde bu değerden yoksun olduğu düşünülmektedir. Karagöz'ün artık çocuklar için bir eğlence aracı olmaktan öteye gidemediği görülmektedir. Sanatçı, bu değer azalmasının Karagöz'ü icra eden Hayali'nin duruşunda olduğunu düşünmektedir.

“Hayali'nin ve dolayısı ile Karagöz'ün halktan saygı ve kabul görmesi, sanatçının verdiği manzaraya bağlıdır. Kendine ve mesleğine saygı duyması karşı tarafta itibar sağlayacaktır. Gerek yaşantısı, gerek davranışları, gerek sanatıyla halktan takdir toplayan birçok Hayalimiz vardır.”¹²⁸

Sanatçı, Karagöz'ün değerinin korunması için, ilk önce Hayali'nin duruşunun ve mesleğine gösterdiği özenin önemli olduğunu düşünür. Bunun yanında Karagöz için sadece oyuncuların değil seyircinin de yetişmesi gerektiğini savunuyor. Bunun için en büyük iş Karagözcülere düşüyor. Eski Karagöz'ü sahneye yansıtmakla seyircinin ilgisinin çekilemeyeceği fikrindedir. Karagöz'ü bugüne aktarmak, bugünkü hayatı yaşatmak gerekiyor. Karagöz'de, onun dilinde konuşurken artık bazı kelimelerin anlamı kalmaz, bugünün yaşantısında bir şey ifade etmez. Örneğin “Latife” yerine “Şaka – Espiri”, “Tayyare” yerine “Uçak”, “Valide” yerine “Anne” gibi kelimeler kullanılmaktadır. Eskide kalmış tabirler ve söz dizileri de buna bir örnektir. Sergilendiği dönemin seyircisinin algılayabileceği, anlayabileceği hikaye, içerik ve

128ACAN, Erdem; Tacettin Diker ile Ropörtajlar 3; s:2

kelimeleri kullanmak gerekir. Sanatçı, yenilemenin Karagöz'ün özünü bozmaması gerektiğini savunur. Klasik halini muhafaza etmek gerektiğini, o haliyle müzelik bir eser olduğunu söyler.

Hayali'nin duruşunun ve yaşantısının yanında aldığı eğitim ve yorumlama gücü de çok önemlidir. Diker'e göre iyi bir eğitim almakta usta bir Hayali olmak için yeterli değildir. Hayali'nin herşeyden önce iyi bir tiyatro bilgisine sahip olması gerektiğini düşünmektedir. Tiyatronun özünü, amacını, ne anlatmak istediğini anlamının ve aktarmanın, Karagöz'ün özünü anlamakta çok önemli olduğunu savunur. Bu düşüncesini şu cümleleriyle anlatır; “*Karagöz'ün tiyatrodan ne farkı vardır? Tiyatro seyretmeden, tiyatroya ilgi duymadan Karagöz öğrenilmez.*”¹²⁹ Tacettin Diker küçük yaşlardan itibaren, zamanının çok önemli Hayalilerini seyretme şansı bulması, ve gençliğinde Halkevlerinde önemli isimlerden eğitim almasının verdiği avantaj ve istekle Karagöz sanatına erken yaşta başlamıştır. Halkevlerindeki tecrübesi ve önemli isimlerden eğitim alma şansı bulması sanatçının Karagöz sanatındaki başarısının nedenlerinden biridir. Ülkedeki ve Dünyadaki gölge oyunu ile ilgili gelişmeleri takip etmiş, gelişen ve değişen yaşam tarzının içinde kendini ve Karagöz'ü yenilemeyi başabilmiştir.

1973 yılında, Kültür Bakanlığı'nın açtığı “Karagöz Oynatım Yapım ve Metinleri Yenileme Kursu”nu bitirdikten sonra meslek hayatına bir Hayali olarak devam eder. Yeteneği ve Karagöz'e kazandırdığı yeniliklerle birçok genç Hayali adayına örnek olmuştur. Çeşitli Karagöz kursları yöneten, Yurtiçi ve Yurtdışında güzel sanatlar ve kukla eğitimi veren fakültelerde workshoplara katılan sanatçı öğrencilerine her seferinde tiyatronun önemini vurgulamıştır.

Türk gölge sanatımız Karagöz, Tacettin Diker gibi usta isimler sayesinde değeri korunmaya ve yaşatılmaya çalışılmaktadır. Diker Karagöz sanatını temsil eden ve yeni Hayaliler yetişmesinde rol oynayan önemli sanatçılardandır. Sanatçıya göre Karagöz sanatını icra etmek başlı başına çok zor bir iştir. Bir Hayali'nin taklit, doğaçlama yapabilme, taklit ve ses kullanımı yeteneklerinin yanında diğer sanat dallarına da hakim olması gerekmektedir. Tiyatro'da rolünü yapan oyuncuyla seyirci birbirini görebilmekte, dolayısı ile oyuncu rahatlıkla seyirciyle kontak kurabilmektedir. Ancak Karagöz öyle değildir. Önünde perde olan Hayali seyirciyi göremez, ancak seslerden seyircinin tepkisini, oyunun seyrini, gidişatını anlayabilir

129ACAN, Erdem; Tacettin Diker ile Ropörtajlar 2; s:1

ve ona göre devam edebilir.

Sanatçı Karagöz'ün eski günlerinden uzak olmasının bir nedenini teknoloji ve getirdiği hızlı yaşam tarzı olarak görüyor. Eskiden olduğu gibi gençlerin bir işte ustalaşmak için sabretmekten yoksun olduğunu düşünüyor. Usta-çırak ilişkisine ve yıllarca süren eğitim ve tecrübeye dayanan Karagöz tekniğini öğrenmek için çaba sarfetmenin gençlere çok uzun ve zahmetli geldiğini ifade ediyor. Geçmişin televizyonu olan hayal perdesi, herkesin sabırla ve heyecanla beklediği, kültürün ve günlük hayatın bir parçasıdır. Diker, radyodan Karagöz dinlemek için sabırsızlandığı zamanları unutmamıştır. Radyoyu aradığını, hatta radyonun televizyondan daha üstün olduğunu savunmaktadır.

Tacettin Diker, 40 yılı aşan meslek hayatında, Karagöz'ün gençliğinde dinlediği ya da seyrettiği klasik oyunlarından kendi yazdığı modern oyunlara kadar birçok eser sahnelemiştir. Her zaman yeteneği, sahnesi ve yorumuyla taktir toplamıştır. Sahnelediği oyunlar hem çocuklara hem de büyüklere hitap edebilecek nitelikte oyunlar olmuştur. Karagöz serüvenine Klasik oyunları modernleştirme ile başlayan sanatçı zamanla kendi oyunlarını yazma yolunda ilerlemiştir.

Ustalık döneminde Hayali kendi oyunlarını yazmaya başlar. “Yar Bana Bir Eğlence”, Karagöz'ün klasik hikayesini tamamen modern, yeniden yazılmış bir şekilde sahneye uyarlamıştır. Tamamen kendi oyunlarını oluşturmadan önce bir köprü görevi gören bu oyundan sonra “Can ile Canan” ile ilk kişisel oyununu sergilemeye başlamıştır. İlk oyunundan itibaren sanatçının en çok dikkat ettiği şey seyircisine mesaj verebilmektir. Bunun yanında kendi oyunlarını klasik oyunlarından ayıran en önemli fark yeni anlatım teknikleri denemesi olmuştur. “Karagöz Palas” oyununda hikaye bir otelde geçer. Tamamen modern dünyaya ait bu yapı içinde kültür çeşitliliğinin yansıtıldığı oyun en eğlenceli oyunlarından biridir. Daha sonra yazdığı “rüya” oyununda santçı, hayalin hayalini gösterir seyircisine. Uyguladığı bu anlatım Karagöz için alışılmadık bir biçimdir. Yine kendi yazdığı “Karagöz Tv” oyununda hayal perdesini bir televizyon camına çevirir.

Tacettin Diker, sanat hayatı boyunca Gölge oyunu ve Türk Karagöz sanatına hikaye-konu, sahneleme tekniği ve tiplmelerde yenilikler kazandırmıştır. Karagöz sahnesine yeni anlatım olanakları sunmuş, sahneyi kukla ile birleştirmiş, “Pavarotti”, “Saz takımı”, “Solist” vb. karakterler getirmiş, kendi oyunlarında günün seyircisine

uygun konuları işlemiş, günün algısını ve anlayışını takip etmiş, oyunlarını sergilerken bunlara çok dikkat etmiştir. Pek çok başarılı çalışmaya imza atan, sayısız ödüller kazanan, Karagöz'ün Unesco tarafından “Yaşayan Somut Miraslar” arasına alınmasında önemli bir rolü olan büyük usta Hayali Tacettin Diker'in Türk gölge oyunumuz Karagöz'e katkılarının katlanarak sürmesi en büyük dileğimizdir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- AND, Metin; **Dünyada ve Bizde Gölge Oyunu**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1977, Ririnci Basım, 591 S
- AND, Metin; **Geleneksel Türk Tiyatrosu**, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1985, 591 S
- DUYURAN, Dürrüşehvar; **Karagöz**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2000, 72 S
- ERSOY, Yaşar; **Kıbrıs Türk Tiyatro Hareketi**, Peyak Kültür Yayınları, Lefkoşa, 1998, 335 S
- JACOP, Georg; **Geschichte des Schattentheaters im Morgen und Abendland**, Hannover 1925
- JACOP, Georg; **Türkische Volksliteratur**, Berlin, 1990
- KUDRET, Cevdet, **Karagöz**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1969, 569 S
- MUTLU, Mustafa; **Karagöz Sanatı ve Sanatçıları**, Kültür Bakanlığı, Barışcan Ofset, Ankara, 2002, 142 S
- NUTKU, Özdemir; **Dünya Tiyatrosu Tarihi 1**, Üçüncü Basım, MitosBoyut, İstanbul, Mayıs 2000, 455 S
- NÜZHET, Selim; **Türk Temaşası**, Kanaat Kiatbevi, İstanbul, 1942, 159 S
- SEVİLEN, Muhittin; **Karagöz**, İkinci Basım, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Eylül 1986, 368S
- SÖNMEZ, Sevgül; **Karagöz Kitabı**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2000, 326 S
- ÜNLÜ, Aslıhan; **Türk Tiyatrosunun Antropolojisi**, Aşına Kitaplar, 2006, 277 S

ANSİKLOPEDİ

- Grolier İnternational Americana, Cilt 8, Medya Holding A.Ş., İstanbul, 1993
- Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, Cilt 2, 2. Basım, Yem Yayınları, İstanbul, 2008

SÜRELİ YAYINLAR

- AND, Metin; “Yunanlılar Bizim Karagöz'e Nasıl Sahip Çıktılar”, **Türkiyemiz Dergisi**, Sayı 5, Ekim 1971, 48 S

- AND, Metin; Geleneksel Tiyatro Festivali, **Turizm ve Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları**, Sayı 50, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1983, 66 S
- AKAY, Ezel; “Karagöz ve Hacivat”, **National Geographic**, Sayı 12, Aralık 2006, 184 S
- ALPMAN, Hafi Kadri; **Güvercin**, Aylık Sanat-Aktüalite Dergisi, Cilt 7, Ekim 1972
- ALTAY, İbrahim; “Karagöz Günümüze Uyarlanırsa Yaşatılabilir”, **Sabah Gazetesi Kültür-Sanat Eki**, 18 Kasım 2010
- ALPTEKİN, Fecir; “Tacettin Diker”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 17 Ocak 1998
- ÇIĞIR, Celal, “Bugünü Yaşamayan Karagöz'ün Yarını Yoktur”, **Zaman Gazetesi**, 23 Mart 2002
- GERDAN, Ayşe Müge; “Yar Bana Bir Eğlence”, **Aksanat**, 3 Ekim 2009
- GÖKTAŞ, Uğur; “Hayal Şehrin Hayal Oyunu”, **Toplumsal Tarih Dergisi**, Sayı 107, Ekim 2002, 80 S
- KABAKLI, Ahmet; “Gölge ve Hayal”, Gün Işığında yazı köşesi, **Hürriyet Gazetesi**
- ÖZER, Eda; “Hayal Perdesinin Gölge Kahramanları”, **İN İstanbul Dergisi**, İngilizce – Türkçe, Sayı 6, İlkbahar-Yaz 2008
- ÖZTÜRK, Şenol, “Bir Dervıştır Karagöz”, **Akis Haftalık Aktüalite Dergisi**, 1962
- IŞIN, Priscilla Mary; “Karagöz Diyor ki...”, **Gastro Dergisi**, Temmuz-Eylül, 2012
- TÜZÜN, Taner; “Karagöz Nürnberg'de”, **Hürriyet gazetesi**, 3 Mart 1979
- ŞALOM, Gaye; “Hacivat-Karagöz ve Tacettin Diker”, **Oluşum/Genese Dergisi**, “Cazular” özet, Sayı:34, Ocak-Şubat 1995
- ÜZEL, Nezhik; “Karagöz'den Dersler”, Derleme Yazısı
- ÜZÜNEL, Evrim Ölçer; Somut Olmayan Kültürel Miras Karagöz, “Karagöz'ün Performansı: Tacettin Diker ve Işığını Bulan Gölge” adlı makalesinden, Gazi Üniversitesi Yayınları
- YILDIRIM, Reyhan; “Yaşamdan Perdeye Düşen Hayal”, **Yaşamdan Portreler dergisi**, Doğançay Müzesi Yayınları, Sayı 14, Temmuz-Ağustos-Eylül 2007
- ... “1942'den Beri”, **Life Burgaz Dergisi**, Ağustos-Eylül 2011, Yıl 2, Sayı 7, 116 S
- TONBUL, Gürol; “Geleneksel Türk Tiyatrosu'ndan Kabare'ye”, **Şeker Sanat Dergisi**, Sayı 25, Kasım-Aralık 1998, 32 S

GÖRÜŞMELER

DİKER, Tacettin, 17 Ocak 2012 Tarihli görüşme

DİKER, Tacettin, 21 Şubat 2012 Tarihli görüşme

DİKER, Tacettin, 25 Nisan 2012 Tarihli görüşme

İNTERNET ADRESLERİ

<http://karagöz.net> (Emin Şenyer kişisel web sitesi)

<http://karagoz-hacivat.com> (Ramiz Balakin kişisel web sitesi)

<http://edebiyatogretmeni.net>

<http://karagozedebiyat.com>

<http://karagozevi.com> (Hasan Hüseyin Karabağ kişisel web sitesi)

<http://unima.org.tr>

<http://karagozvegolgeoyunu.com>

<http://tiyatro.net>

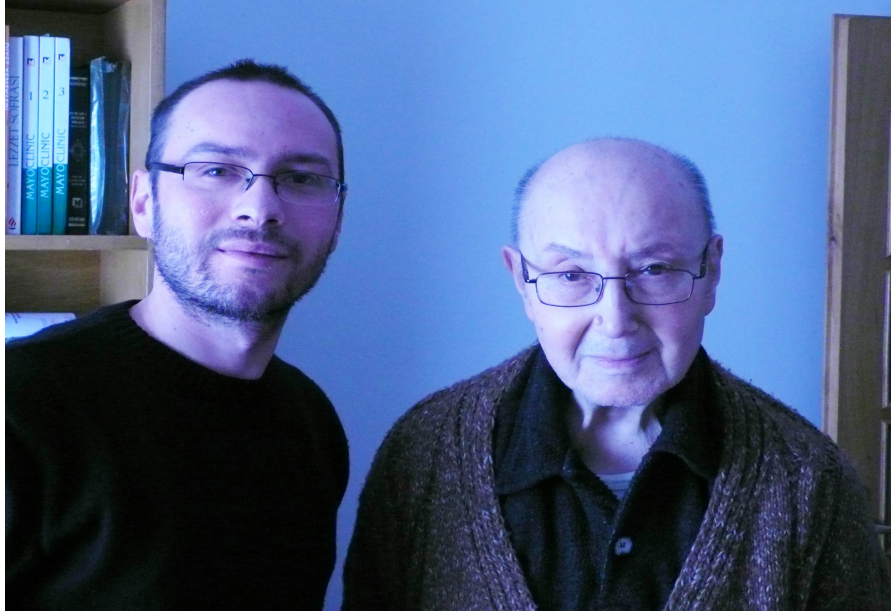
<http://tiyatrom.com>

<http://tiyatrotarihi.com>

<http://turkcebilgi.com>

<http://kukla.org.tr> (Kukla-Karagöz Derneği)

EKLER

(Erdem Acan – Tacettin Diker)

Erdem Acan: Karagöz ile profesyonel olarak ilgilenmeden önce başka bir işle meşgulmüyünüz?

Tacettin Diker: Ziraat bankasında çalışıyordum. Bankada çalıştığım dönemlerde de Karagöz ile ilgileniyordum. Şimdiki gibi olmasa da o dönemlerde de Karagöz oynatıyordum. O zamanlar memurlara resmi olarak başka yerde çalışmak yasaktı, ancak öğretmenlik yapabiliyorduk, o da izin almak şartı ile olabiliyordu. Ben bankadan emekli oladan önce de hokkabazlık gösterileri yapıyor ve kukla oynatıyordum. Bunun yanında gittiğimiz düğünlerde Karagöz oynatırdım. O zamanki Hayalilerden Hakkı Molla ile çalıştım

EA: Atatürk Kültür Merkezi'nin açtığı kursa ne zaman katıldınız? Emekli olduktan sonra mı?

TD: Emekli olmama çok yakın bir tarihti. Bankadaki son senelerimdi. 1973 yılında, ilanımı Cumhuriyet gazetesinde gördüm ve müracaat ettim. Kursta Karagöz yapımı ve oynatımı hakkında ders aldık. Ben bundan önce de oynatıyordum ancak layıkı ile ve doğru bir şekilde öğrenebilmek ve bilgilerimi pekiştirmek için kursa

katıldım. Kursun sonunda hocalarımızdan onayı aldıktan sonra artık işim Karagöz oldu. Nurettin Sevin gibi bir hocadan onay aldıktan sonra tamamdır dedim.

EA: Açılan bu Karagöz eğitim kursu kaç yıl sürmüştü?

TD: 2 sene sürdü. 2 senenin sonunda kapandı.

EA: Katıldığınız bu kurs hakkında neler söyleyebilirsiniz?

TD: Katıldığımız kursta en ince detayına kadar eğitim aldık. Bunlardan biri de taklit eğitimidir. Örneğin "Arap" Karakterinin hangi harfi hangi şekilde söylediğine kadar detaylı bir eğitimdi. Nurettin bey en doğru şekilde her karakterin özelliğini, ses kullanımını ve tavrını öğretmeye çalışırdı. Nurettin bey aynı zamanda Yıldız Kenter gibi önemli isimlerin de hocasıdır.

Erdem Acan: Karagöz'ü yenileme çabaları hakkında ne düşünüyorsunuz?

Tacettin Diker: Karagöz Kar-i Kadim ve İcat olmak üzere ikiye ayrılır. Kar-i Kadim'e dokunulmaz, değiştirilmez. O hep yerinde kalır. Eğer yenilenirse perde gazelinden tutun, çalgısıyla, konusuyla, müziğiyle, kıyafetleriyle yeni üslupla oynamak gerekir. Eski ve yeniyi karıştırmak doğru olmaz.

EA: Şimdi Karagöz'ün daha çok çocuklara oynatıldığını görüyoruz. Bu konu hakkında neler söyleyebilirsiniz?

TD: Karagöz kahvelerden saraylara kadar pek çok yerde oynatılırdı. Kim ne derse desin Karagöz büyük oyunudur. Örneğin "Leyla ile Mecnun" çocuk oyunu olabilir mi? Tabiki çocuklara göre oyunları da vardır. "Salıncak" oyunu örneğin bir çocuk oyunudur. Ancak Karagöz'ün özü çocuk eğlencesi değildir.

EA: Yeni neslin Karagöz'e olan ilgisi ne düzeydedir söyleyebilirmisiniz?

TD: Hiç alınmayın ama gençler tembek, hiç çalışmıyorlar. Bazı öğrenciler bana gelip Karagöz'cü olmak istediklerini söylüyorlar. Karagöz ile ilgili herhangi bir kitap okudunmu diyorum, hayır, tiyatro oyunu okudun mu diyorum, hayır, tiyatroya gidiyormusun diyorum, ona da hayır. Böyle Karagöz sevdalısı, hayali olunur mu? Karagöz'ün tiyatrodan ne farkı vardır? Tiyatro seyretmeden, tiyatroya ilgi duymadan Karagöz öğrenilmez. Karagöz'ü hakkıyla öğrenmeyen Hayaliden de halk "aman" diyor.

EA: 1973 yılında katıldığımız kursa sizin gibi başka Hayaliler yetişmiş miydi?

TD: Katıldığım kursa, herkes çok ilgiliydi. Ancak, malesef, kursu bitirdikten sonra Karagöz oynatmaya devam eden bir tek ben varım.

Erdem Acan: Karagöz nerelerde oynatılıyordu söyleyebilirmisiniz?

Tacettin Diker: Ekseri kahvelerde oynatılırdı. Bunun yanında şenlik ve törenlerde de gösterimler yapılırdı. Yani sadece Ramazan ayında temsil edilmezdi. Bunların yanında tabiki Ramazan'da temsiller daha çok olurdu. Ramazan dışındaki temsiller benim çocukluğumda da vardı. Unkapanı'nda, Şehzadebaşı'nda gittiğimi ve seyrettiğimi hatırlıyorum.

EA: Kadınların da seyredebileceği temsiller yapılırmıydı? Yoksa sadece erkeklerin izleyebileceği yerlerde mi temsiller olurdu?

TD: Tabi erkekler genelde kahvelerde yapılan temsilleri seyrederdi. Pazar yerlerinde ya da açık alanlar da, meydanlarda yapılan gösterimleri herkes izleyebilirdi. Ancak kadınlar daha çok evlerde, konaklarda ya da meydanlarda ki gösterimleri izleyebilirdi.

EA: Yani Karagöz sadece Ramazan eğlencesi değildi, oynamaya devam ediyordu. Peki, Karagöz sanatını yaşatmak için gereken parasal koşulları sağlayabilmek kolay bir işmiydi?

TD: Orta oyunu oynayan, Karagöz ve kukla oynatan sanatçıların genelde ikinci bir işi olurdu. Yani esas işi başkaydı. Terlikçi Hüseyin vardır örneğin. Asıl işi terlik yapmaktı, bunun yanında bir Karagöz oynatan bir Hayali'dir. Başka bir örnek de Camcı İrfan'dır. Asıl işi camcılık olan bir Hayalidir.

EA: Halkın Karagöz sanatçılarına, hayalilerine bakış açısı nasıldı anlatırmısınız?

TD: Hayalinin halktan saygı görmesi, sanatçının verdiği manzaraya bağlıdır. Kendine ve mesleğine saygı duyacak ki karşı tarafta iyi bir izlenim bırakabilecek. Gerek yaşantısı, gerek davranışları, gerek sanatıyla takdir toplayan birçok Hayalimiz vardır. Karagöz Mehmet (Arap Mehmet) bu saygın isimlerden birtanesidir. Ancak ülkemizin gerçeklerinden birtanesidir ki 1936-37 yıllarına kadar sanatçıların şahitliği kabul edilmiyordu.

EA: Akbank sanat ile nasıl çalışmaya başladınız?

TD: Rahmetli Aydın Gün Bey İstanbul Festivali yapıyordu. Her sene festival için beni çağırılmaya başlamıştı. Yedi Kule Zindanları'nda Karagöz oynattığım sırada, bir temisilimden sonra Erol Bey ve Selim Naşit Bey yanıma gelip Akbank Çocuk

Tiyatrosu'na katılmam için teklif sundular. Ben bu teklifi kabul ettim ve bugün 35 sene sürmüş bir birliktelikle çalışmaya başladık.

EA: Akbank Sanat ile çalışırken Yurtiçi gösterilerin yanında Yurtdışı turneleri de yaptınız. Biraz bahsedermisiniz?

TD: bir Vosvos ve arkasında bir römork ve 4 kişilik bir ekiple Almanya'ya bir oyun götürdük. Bir Almanya maceramız oldu... daha sonra Erol Bey'in yaptırdığı bir karavanı kullandık. Çok amaçlı düşünülmüş bir araçtı. Karavan açıldığında bir platform sahne oluşturuyordu.

EA: Ekip arkadaşlarınız ile bir iş bölümü var mıydı?

TD: Orta oyunu, Karagöz ve kukla gösterileri yapıyorduk. Kuklayı ben oynatıyordum. Ortaoyunu'nu Selim ve Erol Bey icra ediyordu.

EA: Siz Akbank .sanat ile çalışırken herhangi bir Karagöz kursu açılmış mıydı?

TD: Evet bir kurs açtık. Profesyonel Hayaliler yetiştirmek için değildi. Daha çok çocuklara yönelik, yapım ve oynatım tekniği gösterildi. Kursta deri yerine mukavva kullanılmıştı. Bir defa yapılan bir eğitimdi.

EA: Almanya turneniz ile ilgili anlatabileceğiniz bir anınız varmı ?

TD: Almanya turnemiz sırasında, Bulgaristan sınırından geçerken, bizi durduran bayan gümrük memuru, işlemler sırasında, arabada duran pick-up'ı farkettiler ve çalıştırmamızı istedi. Tabi pick-up'ıta çengi havası çalıyor. Hoşuna gitmiş olmalı ki bir de baktık oynamaya başladı. Keşke diyorum bir resim çekseydik o zaman. Unutmadığım güzel bir anımdır.

EA: Karayolu dışında hangi ülkelere gittiniz?

TD: Çetin İpekkaya ile uçak vasıtasıyla Almanya'ya gittik. 20 kişilik bir ekibimiz ve dekorlarımızla birlikte. Kalabalık olduğumuz için uçaktan indikten sonra 3 otobüsle taşınabilmıştık.

EA: 15 Kasım 1997'de, Çocuk Vakfı tarafından açılan Karagöz kursu ile ilgili neler söyleyebilirsiniz?

TD: Çocuklara yönelik olan ve sadece bir sene süren bir kurstu. Amaç çocuklarımıza Karagöz'ü öğretmektir. Ne yazık ki devamlılığı olan bir organizasyon olmadı.

EA: Bu kursun sonunda, Sizin tamamladığımız kursta ki gibi, kursiyerlerin hazırladığı herhangi bir oyun oldu mu?

TD: Hayır olmadı. Kursta sadece yapım ve oynatımı hakkında bilgiler öğretildi. Daha sonra, Unima ile gerçekleştirdiğimiz Karagöz etkinliği bence çok daha iyi olmuştu. Kursun sonunda, kursiyerler ile hazırladığımız bir Karagöz oyunumuzu sergilemiştik.

EA: Akbank ile çalışmaya başlamadan önce nerelerde gösterş yapıyordunuz?

TD: Akbank ile çalışmaya başlamadan önce şahsıma yapılan özel davet ve organizasyonlara gidiyordum. Bunun yanında diğer meslektaşlarımla birlikte Yurtiçi turnelerimiz de oluyordu. Tabi Akbank ile çalışmaya başladıktan sonra daha çok Yurtiçi ve Yurtdışı turneye katıldım. İzmir'e de birçok defa geldim. En son, bundan 5 sene önce, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sahne Sanatları Bölüm Başkanı Prof. Dr. Murat Tuncay'ın davetiyle, bölümde Karagöz ile ilgili workshop vermek için İzmir'e geldim.

EA: Kendi yazdığınız oyunlardan örnekler verebilirmisiniz?

TD: İlk yazdığım oyunlardan "Yar Bana bir Eğlence" oyununu Karagöz'ün o meşhur, klasik hikayesini perdeye yansıtmak için yazdım.

"Can ile Canan" oyununu çocuklar için yazdım. Hikaye de bir kız bir erke iki kardeş var. Erkek huysuzmu huysuz, yaramaz, herkese kötülük yapıyor. Kız ise gayet muhlis, melek gibi. Bu iki ana karakterin yanında oyunda bir de melek ve şeytan var. Şeytan oğlanı büsbütün yaramazlığa teşvik ediyor. Ana çatışma bundan doğuyor. Örneğin cam kırılıyor oğlan suçu kızın üstüne atıyor. Kedinin kuyruğuna teneke bağlıyor, hayvanlara eziyet ediyor, çiçekleri eziyor... sonra, oğlan (Can), kendinden okulda olacak bir imtahan için kitap isteyen arkadaşına istediği kitabı veriyor, yani arkadaşına yardım ediyor. Arkadaşı Can'ın sayesinde sınavını geçiyor. Bunu üstüne melek geliyor ve çocuğun yaptığı yaramazlıkları affediyor. Bundan sonra Can iyi bir çocuk oluyor.

"Karagöz Palas" oyununda Karagöz otel işletiyor. İsmail Hakkı'nın Andaval Palas'ından uyarladığım bir hikayedir.

En çok sevilen oyunlarımdan biri de "Rüya" oyunudur. Hikayede Karagöz rüya görüyor. Oyundaki bilge dede, Karagöz'ün temiz kalpli olduğunu test etmek için ona

türlü oyunlar oynuyor. Karagöz oyunda bir kedinin bacağına batan kıymığı çıkartarak kediye yardımcı oluyor. Yine çok susamış bir köpeğe su veriyor... sonra ormana gidiyor ve ormanda yaşayan hayvanlardan Padişah'ın oğlu'nun kaçırıldığını öğreniyor. Padişah'ın oğlunu kaçırın üç başlı dev ile savaşarak prensi kurtarıyor. Prens saraya getiren Karagöz için bir eğlence düzenleniyor. Danstan sonra Karagöz ilk olduğı yerde uyanıyor. Hacivat gelip uyandırmaya çalışır. Karagöz'e rüya'da olduğunu anlatır ve oyun biter.

Son olarak hazırlamakta olduğum "Kuklacı" oyunum var. Aşğı yukarı benim hayatımı anlatan bir oyundur. Daha oynatılmadı çünkü bittiğini düşünmediğim hayata geçmedi. Oyunu kuklka oyunu olarak yazdım. Oyundaki kukla Karagöz de oynatıyor. Yani kukla başka bir kukla oynatıyor. Hayata geçtiğı zaman güzel bir oyun olacağını umuyorum.

KANAL 24 "Usta" Programı

(Tacettin Diker'in konuşmalarının yazıya dökülmüş kısımlarıdır)

Karagöz'ün en iyi yapım şekli, en iyi malzemesi deridir. Bunun da en iyisi deve derisidir. Malesef piyasada bu malzemedен bulunmuyor. Nedeni de şimdi deve derisi işleyen kimsenin bulunmamasıdır. Şimdilerde Karagöz'ü dana ve sığır derisinden yapıyoruz. Boya olarak ta kök boyası kullanmak gerekir.

Tiyatro'da rolünü yapan oyuncuyla seyirci birbirlerini görebiliyor, dolayısı ile oyuncu rahatlıkla seyirci ile kontak kurabiliyor. Ancak Karagöz öylemi? Seyirciyle arasında perde vardır. Hayali seyirciyi göremez ancak seslerden seyircinin tepkisini anlayabilir. O bakımdan Karagöz'ün icrası zordur.

Karagöz'ü Kar-i Kadim ve icat olarak iki türlü icra edebiliriz. Kar-i Kadim dediğimiz zaman eski Karagöz, yani eskiden beri değişmeyen Karagöz'ü tanımlamış oluruz. Tabi müziği, konuları ve içeriği ona göre seçilir. İcat olan ise içine yenilikler ekleyebileceğimiz şeklidir.

Bir kanı var, Karagöz değişmez diyorlar. Oysa ki eskiler değiştirmiştir. Dökümanlara baktığımız zaman erkek ve kadın tiplmelerinde devrin kullanılan kostüm özelliklerini görürüz. Burdan çıkarılacak sonuç, Karagöz'ü içeriğini ve özünü bozmadan bugüne adapte etmeden yaşamasının mümkün olmadığıdır.

TV NET "Akşama Doğru" Programı Sunucu: Mustafa ÖZKAYA

(Tacettin Diker'in konuşmalarının yazıya dökülmüş kısımlarıdır)

MÖ: Karagöz ile ilk tanışmanız nasıl oldu?

TD: Ben Şehzadebaşı'na yakın olan Mehmet Paşa'da oturuyordum. Şehzadebaşı eskiden tiyatro merkeziydi. Bütün tiyatrolar oradaydı. Ben oradaki tiyatro ve etkinliklerin müdavimiydim. Rahmetli babam da tiyatro ile çok ilgilenirdi. Bir ara "Ferah Tiyatrosu"nun gişe memurluğunu yapmıştır.

Büyük dayımında Karagöz oynattığını söylerler. Bir gün evimizin yüklüğünden dayıma ait olan üç tane kutu buldum. Bu kutuların içlerinde gölge oyunu tasvirleri vardı. O zamanın ustalarının yaptığı gibi deve derisinden yapılmışlardı. Ne yazık ki o tasvirler saklanmadı. Büyük dayım veremden ölmüştü. O tasvirleri gördükçe evdeki halk dayımın acısına dayanamıyordu ve o tasvirleri yok ettiler. O tasvirlerden bana kalan tel şey "Çengi" karakterinin zilleridir. Karagöz ile ilk tanışmam 1933-34 yıllarında, ben ilk okula giderken, bu şekilde olmuştur.

Eskiden aktarlarda, mukavvadan yapılmış büyük defterler satılırdı. Her bir yaprağında Karagöz tasvirleri olurdu. Yani bunlar mukavvadan yapılmış hazır tasvirlerdi. O zamanın parasıyla 100 paraya satılırdı. Yemez içmez para biriktirir onlardan alırdık. Eve getirip bir tavada zeytin yağı ve mum ile eriterek kızartırdım. Bunu yaptıktan sonra şeffaflık kazanırlar. Tasvirin ışığı geçirebilmesi için şeffaf olması gereklidir. Yağlanmış ve şeffaflaşmış halleriyle onları perdede oynatırdım. Mahalle halkını çağırıp oyunlarımızı onlara sergilerdik.

MÖ: Peki hocam perdeyi nasıl yapardınız?

TD: ilk zamandan annemden çarşaf, örtü gibi kullanmadığı şeyler isterdim. Annemiden aldığım beyaz çarşafın arkasına geçer kuklaları oynatırdım. Ben ışık için mum kullanıyordum. Eskiden Karagöz'ün ışık kaynağı meşaleydi. Meşale dediğimiz araç bakırdan yapılmış bir sahandır. Sahanın içerisinde zeytinyağı ya da mum eritilip konulur ve onun içerisine de fitil konulur ve yakılırdı. Fakat meşale çok sıcak olduğundan, onun kızgınlığını alazaltmak için içerisine zincir konuşurdu. Bu zincir arada bir sallamak suretiyle, hararetin alınmasına yardımcı olurdu. Derlerki meşaleyle Karagöz oynatan biri, oyun sırasında meşaleyi devirdiği için yangın

çıkılmış ve kırk tane ev yanmış. Ne kadar doğrudur bilinmez. Ancak meşale oyuna mistik bir hava verirdi. Mum yandığı zaman alevinin titremesi perdede ki tasvire yansır, tasvir canlıymış gibi görünürdü.

MÖ: Hazım Körmükçü, Hayali Küçük Ali, Camcı İrfan gibi isimler zikrediyorsunuz...

TD: Bunlar çok büyük ustalardır. Hazım Bey her salı İstanbul radyosu'nda Karagöz seslendirirdi. Babamla yürüyerek Caloğlu'nda oturan amcama, Hazım Bey'in Karagöz'ünü dinlemeye giderdik. O zaman radyo herkeste yoktu. Karagöz'ü radyo'da, özellikle Hazım Bey'den dinlemek ayrı bir keyifti. İstanbul'da o zaman elli tane radyo ya çıkar ya çıkmazdı. Şimdi artık her evde hatta her odada birer televizyon var. Fakat ben radyoyu arıyorum. Radyo bambaşka bir yayın aletiydi, ayrı bir kültürdü. İnsanlara birşeyler katan bir bir kültür. Alınan olmasınlar ama bence radyo televizyondan üstündür.

MÖ: Sizin döneminizde ne radyo ne de televizyon vardı. Çocukluk döneminizde ne yapardınız?

TD: Bugün ki gibi televizyon ve oyunlar yoktu ancak hiç sıkılmadık. Çünkü bunlardan çok daha güzel birşey vardı, Karagöz. Oturup Karagöz seyrederdik çünkü her yaşa göre oyunu olurdu. Televizyondan çok daha eğlenceli, eğitici ve etkili bir araçtı.

MÖ: Eski dönemlerde, çok önemli isimler yetişiyordu, şimdi ise, her imkanın olduğu şu dönemlerde neden Hayali Küçük Ali gibi değerler yetişmiyor?

TD: Karagöz oynatmak zor bir iştir, yani Hayali olmak zor bir iştir. Günümüzde kimse zora yanaşmak istemiyor. Herşey hemen olsun istiyor. Çünkü televizyonun düğmesini açtımı herşeyi hemen karşısında buluyor. Belki de bu kadar seçeneğin olması bu duruma neden oluyor olabilir.

MÖ: İyi bir Hayali olmak, Karagöz'ü devam ettirebilmek için ne yapmak gerekir?

TD: Öncelikle Karagöz-Hacivat sesini veremeyen Karagöz oynatamaz, iyi bir Hayali olamaz. Karagöz'ün de Hacivat'ın da kendine özel sesleri vardır. Bu iki ses tonunu vermeyi becerebilmek gerekir. Düşünün ki 1-1,5 saat Karagöz oynatıyorsunuz ve bu sesleri kullanıyorsunuz. Bunun yanında bir de taklit sesler vardır. Mesela Arap, Karadenizli, Ahçıbaşı, Tuzsuz Deli Bekir vb...

O zamanın yaşamını perdeye yansıtmak gereklidir. Hayaliler yaşayan hayatı perdeye yansıtmışlar. O gün hangi konu varsa, hangi tip varsa, o tip hangi kıyafeti giyiyorsa oraya (perdeye) koymuş. Eski kıyafetlere dikkat ettiğimizde entari, üçetek entari, manto, çarşaf gibi giyim şekillerinin olduğunu görürüz. Bunlar kademe kademe olmuştur. Birisi geleni bir diğerine aktarmıştır. Yani Karagöz modayı takip etmiştir. Bu da günü takip etmek, perdeye yansıtmaktır. Modayı takip ettiği gibi konularını, esprilerini, müziğini de takip etmiştir. Perdede Türkiye'de yaşayan tüm milletler vardır. Bir arada yaşadığımız tüm halklar... tabi ki onlarda bizim memleketlimiz, vatandaşımızdır. Tabi ki herkes, her millet perdeye getirilecektir. Karagöz'de ki bu çeşitlilik Türk'ün zekasını göstermektedir.

Doğaçlamaya dayalı olduğu için zordur. Yazılı bir text vardır ancak öyle text'e bakıpta oynatamazsınız. Hayali'nin manası da ordan gelmektedir. Karagöz'ü hayalinizde yaşıtıyorsunuz. Eski ustalardan bildiğim kadarıyla, örneğin bir "Kanlı Kavak" oyununu bir usta başka türlü bir diğer usta başka türlü oynatırdı. Esas hikaye aynıydı fakat nüans farkları vardı. Hayali oyuna kendi yorumunu katardı. O ustanın maharetiydi.

TD: Ramazanlarda Unkapanı'nda, Yeşil Tulumba'da her akşam Karagöz oynardı. Tabi sadece Ramazan aylarında değil, tüm sene boyunca, ayda bir defa da olsa oynamaya devam ederdi. Ben seyretmeye giderdim. En son Karagöz Mehmet'i seyretme fırsatı bulmuştum.

MÖ: Karagöz'ün yenilenmesi yada günümüz seyirci algısına hitap edebilmesi hakkında neler söyleyebilirsiniz?

TD: Karagöz'ün yenilenmesinden bahsediyorlar, ben diyorum ki yenilenmesine lüzum yok. O kendiliğinden yenileniyor. Ben de onu yapmaya çalışıyorum. Ben yeniliğe başlarken muhaverelelerden (söyleşilerden) başladım. Sonra sonra kıyafetlerinde de değişiklik yapmaya başladım. Mesela "Tiryaki" karakterini oyunlarımdan çıkardım. Artık o tiplmeyi kullanmıyorum. Onu emekli bir ihtiyar yaptım çünkü artık o kılıkta olan kimse yok. Seyredenler gördüklerinde başka yerden gelmiş diyeceklerdir diye düşünüyorum.

Oyunlarda ve konularda da yenilikler yapmaya çalışıyorum. Örneğin bir oyunumda Karagöz televizyonda çalışıyor. Karagöz salıncakçılık, ahçılık gibi meslekler yapabiliyor, neden televizyoncu olmasın değilmi? Zamanımızın bir sanayi

çalışma yeri olan televizyonda neden gidip çalışmasın... televizyon oyununda kameramanı, yönetmeni, ışıkları, monitörleri kullanıyorum. Karagöz kameraman. Yönetmen geliyor ve Karagöz haydi artık gösteri başlasın diyor. Sonra spiker geliyor; sayın seyirciler şimdi sizlere oyunumuzun... sözleriyle konuşmaya başlıyor. Yönetmen beğenmediği için birkaç spiker perdeye gelip gittikten sonra Karagöz yönetmene programı kendisinin sunabileceğini söylüyor ve asıl oyun başlıyor.

Karagöz "sevgili seyirciler şimdi sizlere bu akşamki programı takdim ediyorum" der demez tiyatronun salonunda büyük bir alkış koptu. Günümüzde ki modern algıyı da dikkate alan sunumlar yapmak gerekir. Bunu yaşattığımız zaman Karagöz'ü hakkıyla yaşatırız. O seyirciyi hiçbir zaman unutmam. O bana bir mihenk taşıdır ve yol gösteren olmuştur.

Karagöz'e Kuğu Gölü Balesi'ni koydum. Bir pasaj olarak perdeye taşıdım. Tiplerim arasında Pavarotti de vardır. Diğer tiplerin kostümleri ve aksesuarları güncellenirken veya yeni tipler yaratırken neden Karagöz'ün kostümünün değişmediğini sorarlar. Karagöz'ün ve Hacivat'ın simgesi ya da arması kendi klasik kostümleridir. Oyun içinde oyun icabı onların da kostümleri değişiyor. Örneğin televizyona geldiği zaman frak giymiş olarak geliyor perdeye veya mesleğine göre başka bir elbise giyiyor. Ancak gerçek kostümleri ve dil kullanım biçimleri hiçbir zaman değişmiyor.

Ayrıca Karagöz sadece eğlence amaçlı icra edilen bir sanat değildir. Karagöz özellikler çocuklara, eğlencenin yanında mesaj verir, eğitir, öğretir. Bunun için kullanılan dile çok dikkat etmek gerekir. Özürdileyerek söylüyorum, Karagöz mesaj verir diyoruz, bir de bakıyoruz oyunda "ulan" kelimesi kullanılıyor. Böylemi mesaj verilir? Özellikle çocuklara, böyle olur mu? Ben hiçbir oyunumda "be" gibi ya da az önce örneklediğim tarzda kelimeleri kullanırmam. Karagöz ve Hacivat'ın konuşma terbiyesinde bunlar yoktur. Hacivat okmuş görmüş biri olarak İstanbul Türkçesiyle, kibar bir iekilde "efendim"li konuşur. Okumamış halk adamı Karagöz'de bile dil hiçbir zaman kabalaşmaz.

MÖ: Karagöz ile ilgili televizyonun ne gibi bir görevi olabilir?

TD: Televizyon Karagöz için biçilmiş kaftandır. Benim düşüncem ve isteğim, Karagöz her hafta bir kere de olsa televizyonda görünmeli yani oynamalı. Çünkü televizyon geniş kitlelere hitap eden bir araçtır. Karagöz'ün de buna ihtiyacı var.

EK-6 Tacettin Diker'in 1985 Yılında Almanya'da "Uluslararası Kukla Festivali"nde sergilediği "İblisin Düğünü" oyunu gösterisi'nin afiş örneği

INTERNATIONALES
FIGURENTHEATER
★ Festival ★

ibisin
Düğünü-
Die Beschneidung
des Ibis

Sonntag,
5. Mai 85
15 Uhr

Puppen- und Schattenspieltheater Taceddin Diker, Türkei
„Iblisin Düğünü“ (Die Beschneidung des Ibis)
Für Menschen ab 7 Jahren

Der türkische Puppen- und Schattentheaterspieler Taceddin Diker, der schon oft in der Bundesrepublik gastiert hat, entführt die Zuschauer mit seinen Handpuppen auf ein großes Beschneidungsfest. In der Türkei gilt die Beschneidung als der erste Schritt des Jungen zum Mann. Aus diesem Anlaß ist es üblich, ein großes Fest zu feiern, zu dem Freunde des Jungen, Verwandte und Nachbarn eingeladen werden. Zu einem solchen Fest gehören auch verschiedenste Vergnügungen, wie etwa Aufführungen des traditionellen Schattenspieltheaters Karagöz. Dementsprechend hat auch Taceddin Diker in sein Handpuppenspiel das Karagöz-Theater als zweite Darstellungsform integriert. Im Mittelpunkt des Karagöz-Theaters stehen die Späße und Streitereien von Karagöz, dem Handwerksburschen mit dem losen Mundwerk und seinem Feind Hacivad. Das Schattenspiel hat in der Türkei eine große und alte Tradition und existiert vermutlich schon seit dem 14. Jahrhundert. In unserer Zeit schien es fast ausgestorben zu sein, bis Künstler das Spiel wieder zurückholten in die türkischen Kaffeehäuser, zu Familienfeiern und Volkskunstabenden. Die Inhalte des bunten, mit viel Musik versehenen Spiels werden in deutscher Sprache erklärt.

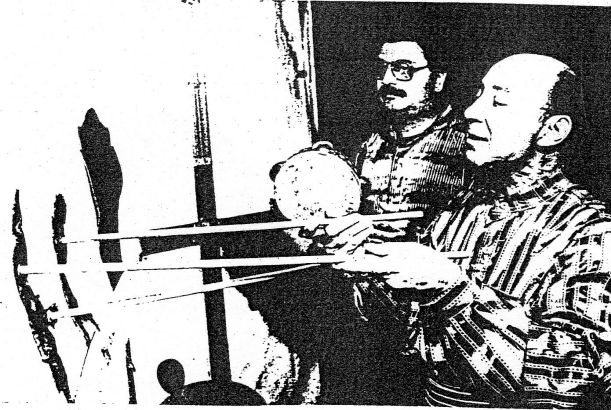
Pestalozzischule (Brucker Augen) Erlangen

(Tacettin Diker'in "İblisin Düğünü" oyunu için hazırlanan afiş örneği)

EK-7 Tacettin Diker'in 1997 yılında Almanya'da Sergilediği Karagöz Gösterisi için Hazırlanmış Kitapçık

(Karagöz için hazırlanan kitapçık - ilk sayfa)

Taceddin Diker

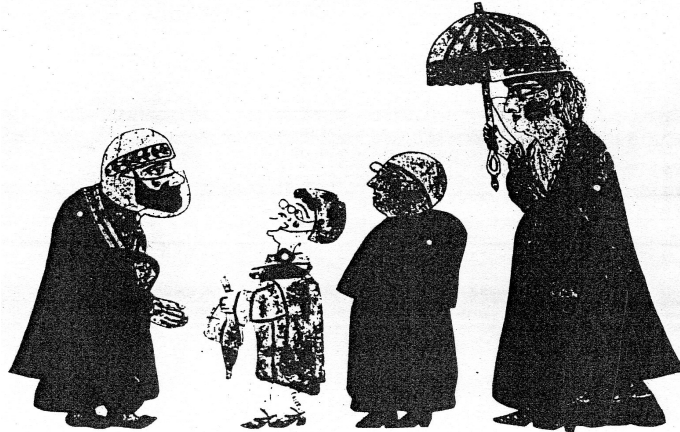
Die Puppen, mit denen gespielt wird, sind aus bunt bemaltem Kamelleder. Sie werden mit Stäben gegen eine von hinten angestrahlte Leinwand gehalten und werfen geheimnisvolle Schatten. Nur noch wenige Künstler beherrschen dieses alte Theaterspiel. **Taceddin Diker** ist unter ihnen einer der berühmtesten. Er kommt mit seinen Figuren nach Lörrach.

(Karagöz için hazırlanan kitapçık – 2. sayfa)

Karagöz

Karagöz ist ein orientalisches Schattentheaterspiel.
Es hat in der Türkei eine lange Tradition.
Hauptfigur ist der ungehobelte **Karagöz** mit seinem losen
Mundwerk. Sein Gegenspieler ist der fromme und
unterwürfige Hacivad.
– Wenn solch unterschiedliche Figuren aufeinandertreffen, sind
zahlreiche Auseinandersetzungen und spannende Geschichten
vorgeplant ...

(Karagöz için hazırlanan kitapçık – 3. sayfa)

ZWISCHEN ZWEI WELTEN – KUNST UND KULTUR AUS DER TÜRKIE

Do, 20. März '97, 20 Uhr, Stadtbibliothek

Vorverkauf: Stadtinformation, Tel.: 415-620

Weitere Informationen : Kulturabteilung, Tel.: 415-310

Um 16 Uhr findet eine spezielle Kindervorstellung statt. Informationen und Vorverkauf
hierzu über die Stadtbibliothek

Lörrach

(Karagöz için hazırlanan kitapçık – son sayfa)

EK-8 “Che Acabotana D Amiema Theatre De Marionette” Kukla Tiyatrosu ile Yapılan Ortak Çalışma ile İlgili Görseller

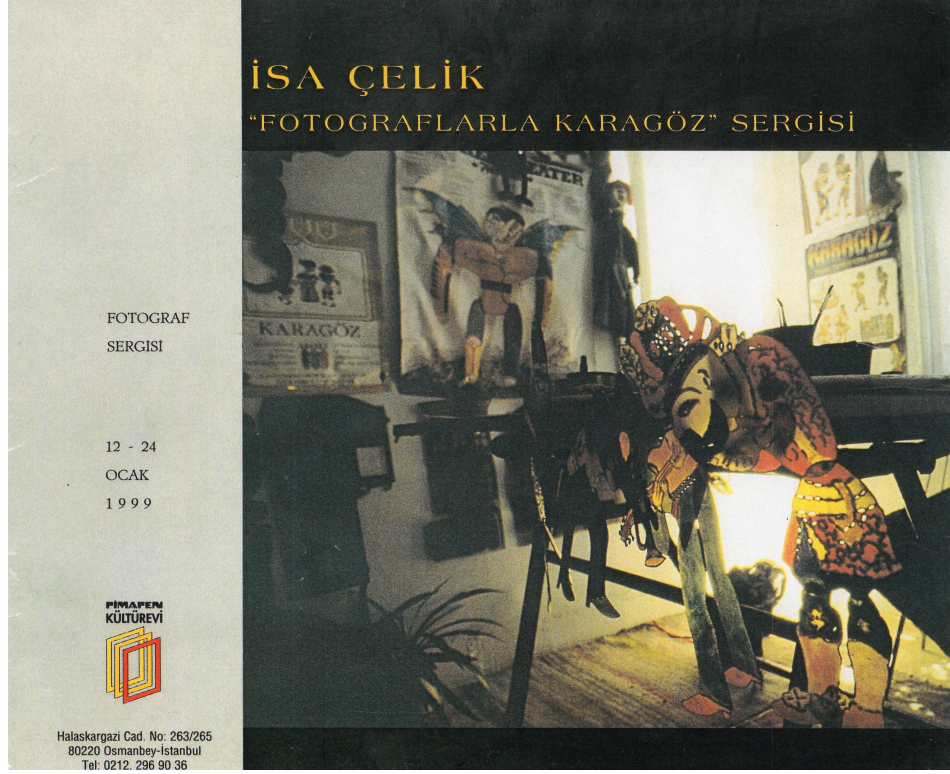

(Theatre De Marionette Kukla Gösterisi Final Sahnesi)

(Tacettin Diker Aynı Tiyatronun Ekibi ile)

EK-9 İsa Çelik'in Ocak 1999 yılında Tacettin Diker ile Gerçekleştirdiği
“Fotoğraflarla Karagöz” Çalışması

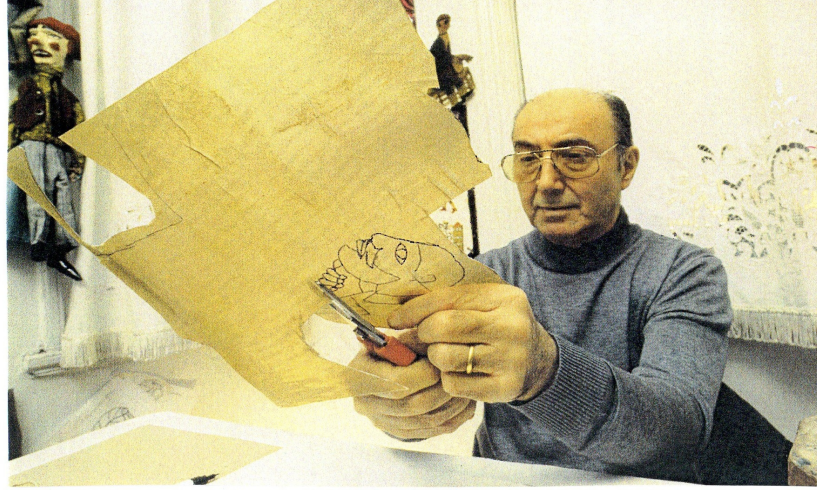
(İsa Çelik'in “Fotoğraflarla Karagöz” Sergisi, Kiatpçık Ön Sayfa)

(Tacettin Diker'in Nevrehan ile Çalışırken)

(Karagöz Tasfiri Çizimi)

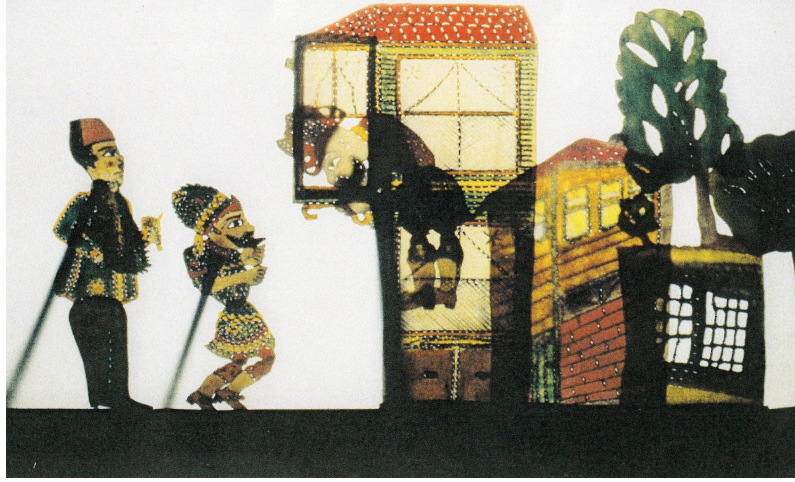
(Karagöz Tasfirlerinin Kesimi)

(İsa Çelik – Tacettin Diker)

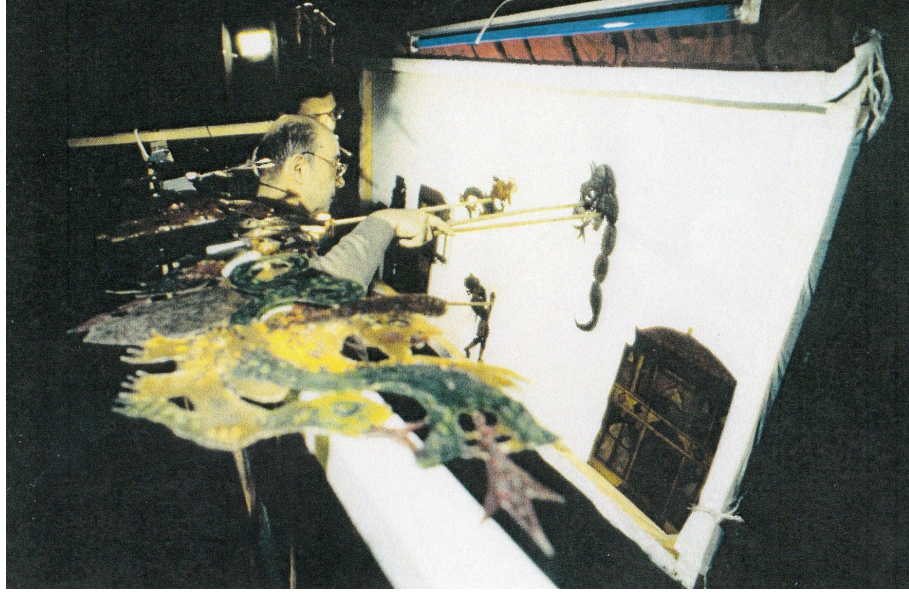
(Tacettin Diker'in Hacivat-Karagöz Tasfir Örnekleri)

(Tacettin Diker Göstermelik Örneği)

(Tacettin Diker - Perde Arkası)

(Tacettin Diker - Perde Arkası 2)

(Tacettin Diker Kukla Örneği)

EK-10 “Yar Bana Bir Eğlence” Oyunu Görselleri

(“Yar Bana Bir Eğlence” Oyunu sahne 1)

(“Yar Bana Bir Eğlence” Oyunu sahne 2)

(“Yar Bana Bir Eğlence” Oyunu sahne 3)

(“Yar Bana Bir Eğlence” Oyunu sahne 4)

EK-11 “Rüya” Oyunu Video Kaydı (2007 – Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Sahne Sanatları Bölümü)

ÖZGEÇMİŞ

Ad: Erdem

Soyad: Acan

Doğum Tarihi: 27/02/1983 Bornova/İZMİR

Yabancı Diller: İngilizce

EĞİTİM

İlköğretim: Osman Faruk Verimer İlkokulu (1989-1994)

Ortaöğretim: Mustafa Reşit Paşa Ortaokulu (1994-1997)

Lise: Karşıyaka Gazi Lisesi (1997-2002)

Lisans 1: İzmir Ekonomi Üniversitesi Bilgisayar Bilimleri Fakültesi Yazılım Mühendisliği Bölümü (2002-2004)

Lisans 2: DEÜ Güzel Sanatlar Fakültesi Sahne Sanatları Bölümü Sahne Tasarımı Anasanat Dalı (2004-2009)

Yüksek Lisans: DEÜ Güzel Sanatlar Enstitüsü Sahne Sanatları Bölümü Sahne Tasarımı Anasanat Dalı (2010...)

STAJLAR

TRT İstanbul Televizyonu, Artistik Hizmetler Müdürlüğü Tasarım Asistanı (2005)

İzmir Devlet Tiyatrosu, “Dona Agatha'nın Kaçırılışı”, Tasarım Asistanı (2006)

İŞ DENEYİMLERİ

İnterfilm Prodüksiyon, Tasarım Asistanı, İstanbul 2007

Film Club Prodüksiyon, Tasarım Asistanı, İstanbul 2007

Beyond Mimarlık, Mimari Maket Projeleri, İzmir 2008-2009

Ege Üniversitesi, Sözleşmeli Öğretim Görevlisi, 2010-2012...

Mavi Sanat, “Altın Balık” Oyunu Dekor-Kostüm Tasarım ve Uygulaması İzmir 2011

Verda Sipahi, Seramik Atölyesi Ortak Çalışması İzmir 2012